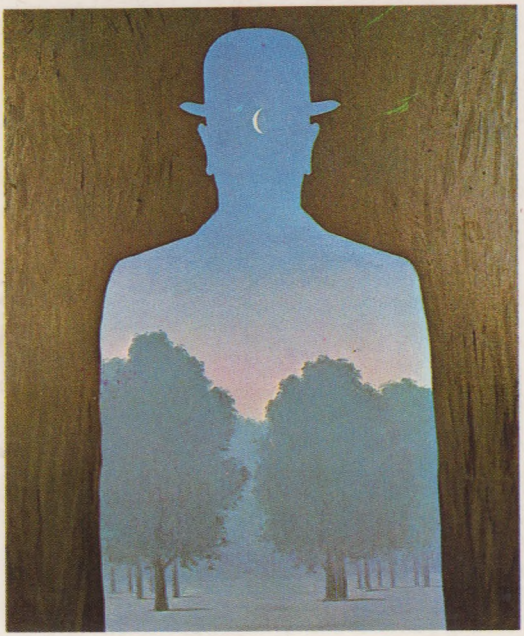
AMERİKALI TOLSTOY

SALÂH BİRSEL

DENEME
DİZİSİ
BAĞLAM

AMERİKALI TOLSTOY

SALÂH BİRSEL

BAĞLAM YAYINLARI

Bağlam Yayınları/11
Deneme/2

Birinci Basım, YAZKO, 1983

İkinci Basım, Temmuz 1988

Kapak Resmi : René Magritte

Dizgi : Eslek Matbaası/511 75 37
Baskı : Erenler Matbaası
Kapak Baskı : Özdemir Ofset

Bağlam Yayıncılık
Ankara Cad. 131/1
34410 Cağaloğlu - İST.
Tel. : 513 59 68

SONBAHAR OYUNLARI

Yaz çılgınlıkları bahçelerden, korulardan, foko foko[1] diye çığrışan caddelerden elini ayağını çekmeye başladığı vakitlerde bile titrek - kavaklar çalparalar çalıp göbek atmayı savsaklamaz. Üstyüzü parlak, altyüzü kurşunî ve havlı hollanda - kavakları ile selvi kavağı denilen italyan - kavakları da böyledir. Onlar da dallarında artık ağustos böceklerinin sesi kalmadığını umurlamadan sonbaharın sekiz yönden bastıran rüzgârlarının keyfini çıkarmaya bakarlar. Yalnız yaşlı ve pinpirik kavaklar bu işten pek memnun kalmaz. Çünkü onlar, yüz bin eyvah ki, bu alttan, yukardan üfüren poyraz ve lodoslar karşısında, daha ilk günlerde yapraklarını dökmeye başlarlar. Böylece tokdoyum olmuş yaşları da sırıtıverir.

Kavaklara karşılık, ilkyazda beyaz yada pembe çiçekleriyle gönlümüzü şenlendiren atkestaneleri de sonbahar gelir gelmez kaknemleşirler. Laf aramızda, atkestaneleri nasıl sararıp solacaklarını da pek bilmezler. Yapraklar, ekimde, ilkin dıştan içeri doğru sararmaya dursa da, bir süre sonra da içten dışarı doğru renk atarlar. Arada kimileri de üstlerine tariçini sakolar geçirmeyi yeğler. Ne var, atkestanelerinin bu kılıklarına kapılmamak da gerekir. Çoğu ağaçların dımdızlak kaldığı günlerde bile, onlar dallarında altınsuyuna batırılmış yapraklar barındırırlar. Ama bunlar pek titiresko şeylerdir. Bir yandan bakılınca da öbür yanda olup bitenler ayna gibi görünür.

---

(1) Ateş, ateş!

Gizli değildir ki, sonbahar vurgununu yiyen ağaçlar içinde en görkemlisi çınarlardır. Yerin, göğün sultanıdır onlar. Sağlarına, sollarına hep «ortanca dağları ben yarattım» bakışları fırlatırlar. Bütün yeşilliklerini soyunsalar da insanlar onlar için «yapraklarını döktü» diyemez. Hiç kuşku yok, İspanyol yazarı Alejandro Casona «Ağaçlar ayakta ölür» dediğinde onları düşünmüştür. Unutmadan, Kızıltoprak'tan Bostancı'ya değin uzanan Bağdat Caddesi silme çınardır. Gerçi Suadiye'den sonra onlara pek raslayamazsınız ama Tan Durak'a gelmeden, sağdaki sokaklardan biri onlarla tıklımdır. Ne var, Beşiktaş'ta Çağlayan Caddesindeki ziravut çınarlara raslamak için de Caddebostan'da Kemoteks mağazasının yada, yine orda, birinci kat duvarına Fenni Sünnetçi Talip'in —ki makineli, makinesiz, dikişli, dikişsiz vede ağrısız sünnet yapar— bir el ilanı yapıştırılmış apartımanın önüne değin yürümeniz gerekir. Bostancı'da da kimi ulu çınarlar vardır ama, biz sizi oraya, asıl İstasyon arkasındaki kahveye gölgelerini düşüren dişbudakları göstermek için çağıracağız.

Dişbudak, ölüsü dirisinden leyla bir ağaçtır.

Telekvari karşıt yaprakları, felekten bir aparküt yedikten sonra öyle şeker - şerbet bir görünüm kazanırlar ki bütün öbür ağaçlara ibret gösterirler. Dişbudaklar yani fraxinuslar bu halleriyle kurutulmaya bırakılmış uskumru dizilerini de andırırlar. Bir şey daha : sonbahar şenliklerinden en son ayrılanlar da onlardır.

Yapraklarını ilk silkeleyen ağaçlar arasında ise hurmalar başı çeker. Onlar, kasım ortalarında bile işlerini çoktan bitirmişlerdir. Üstelik de bunu sinsice yapmışlardır. İpince dallarını günlerce gözetleseniz de yapraklarını ne zaman üstlerinden attıklarını çakamazsınız. Nedir, hurmaların iri bir bilya büyüklüğündeki meyveleri —çocuklar onlara pek yüz vermez— dallarına iyisinden yapışırlar ve portakal sarısı renkleriyle bahçeleri ateşe verirler.

Gelin görün ki, sonbahara kundak sokanlar gerçekte ateşdikenleridir. Latinlerin pyracantha adını verdikleri bu ağaççıklar gülgillerdendir. Yazın beyaz ve minnacık çiçekler açar, hemen arkasından da saçlarına, urbalarına bezelye büyüklüğünde boncuklar dizerler. Güzün yangın işini yürüten işte bu turuncu meyvelerdir. Bunlar yılbaşı çiçeği yada gıcır diye anılan kokinalara çok benzerse de renkleri onlarınkinden daha açıktır. Ama kokinalar yer cücesi bitkiler ise, bunlar onlardan daha posludur.

Kundakçılığa özenen ağaçlardan biri de Japon elmasıdır. O da şarabi yumruklarıyla yanını, yöresini ferman ferma eder. Ne var, onlar utangaç oğlu utangaçtırlar. Caddelerde pek dolaşmazlar, yan sokaklardaki bahçelere saklanırlar. Kendilerini de böylece ele güne karşı korumuş olurlar.

Bağdat Caddesindeki aşıkömerlerden biri de gülibrişim ağacıdır. Tirfil tirfil yaprakları ayışıklı gecelerde cazla karışık Bach çalgılamasıdır. Aralık ayı yaklaştıkça dallarında ayşekadın fasulyesi biçim ve büyüklüğünde tohumlar da sallandırırlar ki görenler, gün yirmi dört saat, bunların birbirlerine selam çemberleri attıklarını sanır.

Sonbaharda ayşekadın tohumları sergileyen ağaçlardan biri de akasyadır. Ben onlarla her karşılaştığımda çocukluğumda pek çığrılan «Akasyalar Açarken» şarkısını anımsarım. Bu da yüreğimi, kimseler duymasın, kıpışık kıpışık eder.

Güz bahçelerini neşeli mangıra döndüren ağaçlar arasında kuşkonmazlar da sayılmalıdır. Yalnız binbir çeşidi olmasına karşın onlara (asparagus'lara) her yerde raslayamazsınız. Ben bir tanesine Küçükyalı'da tosladım ki tafrası içime külünç gibi indi. Kuşkonmazın yazın yeşil olan yeleleri kasımda öyle bir safran sarısına boyanır ki Van

Gogh'un sarıları kaç para? Yalnız kuşkonmazlarla karşılaşırsanız onlara zarpadak çatalınızı batırmaya kalkmayın ha! O sizin mutfaklarınıza değin sokulan kuşkonmazlar asparagus officinalis adını taşır ki benim sözünü ettiğim süs kuşkonmazları onlar değildir.

Sonbaharın şairi mahirlerinden biri de oya çiçeği yada oya ağacıdır. Temmuz sonlarında eflatun yada firfiri çiçekler açarsa da bunlar eylülün haftasında gözden yiter. Çiçekleri dünya yakışığı olduğu için de tüm doğaseverlerin bağdaşlarını yampirileştirirler. Gelgelelim ki gelgelelim, oya çiçekleri (lagerstroemia) kasımda, kendisine gönül verenlere yeni bir şölen düzenler. Yapraklarını öyle bir lal rengi ile turna gözüne boyar ki insanın acemaşıran perdeleri kopar. Haa, ayağınızı çabuk tutun, 15 kasıma kalırsanız, o güzelim yaprakların topu da dökülmüş olur.

Küçükyalı'dan açmışken, orada, Mahir Uz Sokakta, maviler giyinmiş bir bahçe gördüğümü de buracığa kıstırmalıyım. Sedirler, ladinler, selviler hepsi de maviler giyinmişlerdi. O gün —23 kasım 1982— orada ince yeşil yapraklı Karadeniz ladini ile de tanıştım. Mavi ladinin tam arkasındaydı. Bir başka gün de Çatalçeşme'deki Çeşme Sokağına, mavi bir köknarla buluşmaya gittim. Soldaki bir bahçede siz de onu kolayca bulabilirsiniz. İki yanına —Bostantüccarı Sokağında da boz mavi köknar vardır— oya çiçekleri kondurmuşlar. İki oya çiçeği de Çeşme Sokağının sağ köşesindeki bahçede boy satıyor.

Ne ki, sedir ağaçlarıyla burun buruna gelmek isteyenler bir üstteki sokağa —Türap Sakağının karşısına— dalmalıdırlar. Sokağın adını hiçbir yerde okuyamazsınız ama sağ köşeyi Yapı Kredi, sol köşeyi de Atilla Bahçe Merkezi işaretler.

Sedir ağacına hemen hemen herkes vurgundur. Şemsettin Sami, sedirlerin şiirde yüceliği, büyüklüğü ve görkemli olanı anlatmak için kullanıldığını söyler. Sedirin ib-

releri —yaprakları— kışın dökülmez. Dalları kat kat yükseldiği için de çok göz doldururlar. Kitaplarda sedirin üç türü sayılmıştır. Biri Atlas sediri, öbürü Himalaya sediri ise üçüncüsü de eskilerin Süleyman ağacı dedikleri Lübnan sediridir.

Sözünü ettiğim sokaktaki sedirler sizi taa kapıdan karşılar, bir 50 metre boyunca da yakanızı bırakmaz. Sokağı sürdürüp sağa da döndünüz mü —sola isteseniz de dönemezsiniz— hemen oracıkta ligustrum diye anılan bir sürü kurtbağrı sıralanır. Kurtbağrının yaprağı defneye çok benzer. Ama onun o nonoş kokusundan yoksundur. Onlar da çamlar, köknarlar, selviler, mazılar, sedirler gibi yapraklarını yaz-kış korurlar. Kurtbağlarını hemen her dipbucakta, Vükela Caddesinde, Tayyareci Resmi Sokağında posta edebilirsiniz. Suadiye'de Tofaş'ın, Caddebostan'da da Stüdyo 63'ün önünde birer tane vardır. Sedirler de Kızıltoprak'a varınca, her yerden, o yirmi metreyi aşan leylek bacaklarıyla fırlarlar. En çok da Erenköy ve Göztepe dolaylarında görünürler. Buralarda fıstık çamları da pıtraktır. Çamların en yaşlısı ise Feneryolu'nda Kadıköy'e giderken sol kaldırımdadır. Gövdesi deve hörgücünü andırır. Buralarda, Ihlamur'da, gün görmüş bir ağaç da sağ kaldırımda, diapazon biçiminde, urplu, turplu bir sakız ağacıdır ki anıt ağaçlar arasına alınıp boynuna tasma asılmıştır.

Şimdi de sizi Yazmacıtahir'de Bostancı'ya doğru daltaban yürüteceğim. Orada köşeyi tutan bir bahçede pittosporum ağacına raslarsanız şaşırmayın. Yaz-kış yeşilliklerini sürdüren ağaçlardandır o da. Yaprakları zeytininkine benzerse de ondan az-biraz daha koyudur. İki yanından da içe doğru kıvrıktır. Onlarda benim en çok hoşuma giden de budur. Hele şimdi gidip, ilkyazda gelirseniz, yaprakların dibinden fışkıran krem rengi pıtı-pıtı çiçeklerle karşılaşırsınız ki gizli sıtmanın ne olduğunu o zaman anlarsınız.

Yazmacıtahir'de cimbirlek yapraklı bir ağaç daha vardır ki adını açıklamayacağım. Çünkü kime sordumsa göğüs yumuşatıcı bir karşılık alamadım. Oysa sonbaharda beni anabadula eden ağaçlar arasında onu da saymak isterim. Guguruklarından kızarmaya başlayan bir ağaçtır bu. Hele, kimi günler, dalları arasına bir lamba yerleştirilmişcesine sarı ve parlak bir şavk yayar ki bütün ağaçların bakışlarını kendine imrenik kılar.

Ben bu aylarda kırmızı kozalaklı tohumlar üreten manolyalara da pek değer gösteririm. Ağaçların çoğunun benzi atarken onlar pırıl pırıl yapraklarıyla takım kurarlar. Aferin onlara ki kaşlarını, yüzlerini yarım asitli zeytinyağla ovmadan akşam piyasasına çıkmazlar.

Sonbaharda adamakıllı şebekleşen incir ağaçları da bana pek ayak süründürürler. Bahçelerin bir köşesinde keloğlan gibi süklüm püklüm otururlar ki önlerinden geçtikçe şuramda bir şeyin katılaştığını duyar gibi olurum. Yalnız bu, onların boynu büküklüğünden doğan bir şey midir, yoksa benim yaşlılığımın ürettiği bir acıma duygusu mudur, bunu bir türlü çıkaramam. Çünkü, inanmayacaksınız, ben de ilk kez yaşlanıyorum.

Ey okur, burada sana haber olsun ki ben bu denemeyi kasım ve aralık aylarında yazdım. Kalemi de elime, Bağdat Caddesinde, ona dikey olarak inen, yada onun koşutunda yürüyen sokaklarda ağaçların üstlerine düşen güzellikleri ve zavallılıkları günlerce izledikten sonra aldım.

Nedeni de şu:

Caddebostan'daki, gövdesi şarabi sarmaşıklarla sarılmış kuru bir sedir ağacını bu yıl yerinde bulamadım. Bağdat Caddesinin beş katlı apartmanlarından biri de onun üstüne kondurulmuştu. Bura sokaklarının sözlü tarihinde bilinir ki bu sedir ağacı tango rengi hotozunu başına oturttu

mu pek cevahir kesilir, seyredenlerin canına da ateş bırakır. 17 benli güzeller onun eline su dökemez. Onda, yüzümü secdelere koyarak söylüyorum, öyle bir sexy endam vardır ki düzenleri, düzensizliğe, yararlıkları da yaramazlığa döndürür.

Ne saklayayım, Selamiçeşme'de, dört yol ağzında, benzincinin karşı köşesinde de kanı çekilmiş bir sedir ağacı vardır. O da şeker pembesi sarmaşıklar giyinmiştir. Ne ki o, Caddebostan içinde vurulan ağababası değildir. Ama ben ne yaptım, yüzümden, gözümden zift ve katran akarak —arada benim de boynumu vurmuşlardı— kalktım Selamiçeşme'ye koştum. İlerdeki yıllarda belki o sedir ağacından da ayrı düşerim diye, ayıbı yada şanı kendimin olmak üzere, karşısında bir dakika hazırbaşta durdum.

Gelgelelim lafımıza, bu tango rengi sarmaşıklar amerikanasması (anpelopsis) denilen bitkidir. Yüzsüz oldukları ve her yere dalıp çıktıkları için, kimi zaman, en umulmaz bir ağacın dalları arasından fışkırıverirler. Ne ki, en çok sedirlere, fıstıkçamlarına, palmiyelere, demirparmaklıklara yada telefon direklerine saldırırlar. Kimi zaman da ufarak ve tıngır - elek vantuzlarını duvarlara yapıştırarak, bir taban halısında yürüyormuşcasına, dimdik düzeyde dıbır-dıbır yükseklik alırlar. Bugünlerde Kantarcı'dan geçmişseniz, Doktor Abdülkadir Noyan Sokağının köşesini tutan apartımanın duvarında onları görmüşsünüzdür. Caddebostan durağının arkasındaki evle Taksim Meydanında, Ayaspaşa'ya giden yolun solundaki ilk apartımanın duvarları da onlarla şapşuptur. İşin güzelliği amerikanasmaları yapraklarını soyunduktan sonra bile yine duvarlarda asılı kalır. Kimse o tütün rengi dalları bulundukları yerden sökmeyi düşünmez. Çünkü onlar bu kez de non-figüratifçi bir ressamın elinden çıkmış bir tabloyu andırıyorlardır.

Onları, yaz-kış yapraklarını dökmeyen öbür yeşil sarmaşıklarla karıştırmamak da gerekir. Onların adı orman-

sarmaşığıdır (hedera helix). Maurice Mességué'nin **Tabiat Haklıdır** adlı kitabında sözünü ettiği ve kimi kuşların, kışın besin bulma zorluğu karşısında yeşil meyvelerine saldırdığını söylediği sarmaşıklardır onlar.

Sonbaharın öyküleri çoktur. Biz ün ve saygınlık kazanmak için kısa tuttuk. Ama buraya Can Yücel'in de bir şiirini boca edelim ki, kalabalıkta bizim yazımız göze batmazsa, hiç değilse onun şiiri belli olsun :

Sararıp dökülmeden önce kızaran yapraklar ki onlar
Şan verdiler ortalığa bütün bir sonbahar
Mevsim dönüp de yeniden yeşermeğe başlayınca rüzgâr
Çıplaklığında o atın yine onlar koşacaklar
O çocuklar
O yapraklar
O şarabi eşkiyalar
Onlar da olmasalar benim gayrı kimim var?

Sonbaharda ağaçların pırpırı oyunları da burnu havalarda olanların bandiyeralarını yere yıkar.

Yeşil bir ağacın önündeki kızarık ve pusarık bir bitkiye uzaktan baktınız mı bir çiçek dürbünüyle karşılaşırsınız ki nasıl vartaya düştüğünüzü çıkaramazsınız.

Gerçek oyun da lodostadır.

Üfürlü ve püfürlü günlerde bir ağacın altına oturup üstünüzde oluşan yaprakları silkelemeden durursanız, azbiraz sonra, eliniz, yüzünüz, başınız ve giysiniz yapraklarla örtülür ki, akasya altına çökmüşseniz akasya ağacı, atkestanesi altında konak tutmuşsanız atkestanesi olup çıkarsınız.

Ey okur, senden de ayrılamıyorum ki... Ben bu yazıyı bir de bu yıl yedi renk Acem dibası giysiler pek moda diye yazdım.

Kadınların sırtında sedefi, ebruli ve kobalt mavisi fistanlar.

Kızlar ise deri mondlar altına beyaz fildekos pantol giyiyorlar. Paçalarını da kırmızı, yeşil yada limon sarısı çizmelere daldırıyorlar. Diyeceğim, yer-gök turuncu buluzlar, narkabuğu filarlar, hünnabi çoraplar, çağla yeşili ayakkabılar, gülkurusu kasketler yani bahçelerden derlenmiş renklerle donandı. Saçlar samani, maun yada mormenekşe. Gözlerin üstü sümbüli far.

Kadıköy'den Bostancı'ya akar, yada Taksim'den Şişli'ye ayak ayak yürürseniz dikkatli olun. Bir ağacın altında kıpırdamadan duran bir gölge varsa o, belki benim.

İSTANBUL SOKAKLARINDA

XVIII. yüzyılda Beyoğlu'na gelip konan, o zamandan beri yerinden de hiç kıpırdamayan İsveç Elçiliği (Konsolosluğu) Tünel'deki Şahkulubostanı, Sokağının sol köşesini tutarsa şimdiler pencere camında **The Four Seansons Restaurant, Eurocard, International Cuisine** vede mavili siyahlı **Diners Club** yazıları okunan bir lokanta da sağ köşede gelip geçene işaret kaldırır.

Burası Osmanlı İmparatorluğunun son günlerinde «Doğunun En Büyük Elbise Mağazası»dır. Giysiler, ayakkabılar, kolonyalar, halılar, şapkalar vb. taşraya posta parası alınmadan gönderilir. Sahibi Viyanalı'dır ki **Mösyö Tırıng** diye anılır. Dükkan da onun adını taşır. Hazretin Galata'da, Karaköy'de de bir taktakası vardır. O da **Tırıng Galata** diye bilinir. Gazete ve dergi ilanlarında da görünürse o görünür.

Ama biz yukarda kalalım, biraz sonra, nasıl olsa, Şahkulundan aşağı inmeye başlayacağız. Burası Fotoğrafçı S. Weinberg ile de karşı karşıyadır. **Tırıng** kapandıktan sonra Foto Süreyya'nın gelip onun yerinde otağ kurmasının nedeni de budur. Fotografilerini çektirmek isteyen İstanbul'lular bu semte alışıktırlar.

Şahkulubostanı, Beyoğlu Evlendirme Dairesini barındırır. Sağda beyaz mermer merdivenli yayvan bir yapıdır bu. Daha aşağıda 20 numarada da Özel Alman Lisesi (Deutsche Schule İstanbul) vardır. İçerlek olduğu için de sokaktan bakılınca göze ilk bahçe duvarıyla kapısı çarpar.

Daha aşağıda ise bitişik düzende beş apartman sıralanmıştır. Kimisi beş, kimisi de altı katlıdır. Salâh Birsel 1948-1951 yıllarında, tam üç yıl bunlardan birinde lengerendaz olmuştur ama apartmanların topu da onarım gördüğünden vede yüz haritaları adamakıllı değiştiğinden, onlardan hangisinde oturduğunu bugünkü günde tam olarak kestirmesine olanak yoktur.

Şahkulubostanı öyle uzun boylu yolculuklara dayanıklı bir sokak değildir. 150 metre sonra gelir Serdarıekrem'e kendini teslim eder. O ise gün görmüş bir sokaktır. Doğan Apartımanı gibi dört dörtlük, hristoteyel yapılarla donanmıştır. Eskiden bağrında birçok kalantor ve yağlı yurttaşlarımızı —özellikle de Musevileri— barındırmıştır. 36 numaradaki Eski Khamando Hanını gözden geçirecek olursanız o geride ve gölgeliklerde kalmış günlerden bir şeyler sezinler gibi olursunuz. Ne ki, bu iş için bir Alman filozofunun **einfühlung** adını verdiği yöntemi uygulamanız ve kendinizi 100 yıl önce burada yaşayan bir Insanın yerine koymanız gerekir. Bir de bir ata atlayıp odalarında dört nala koşturmayı unutmamaya bakın. Gelgelelim yapı bugünkü durumuyla bir Karacaahmet'tir. İçinde canlılar değil, ölüler yaşıyordur. Oysa 1940'larda han eski görkemini sürdürmekteydi. O vakitler Abidin Dino da hanın bir katını tutuyordu. Dış kapı her vakit açıktır. Arkadaşlar geldi mi, evde kimsecikler olmasa da, kapıyı şöylece itiverip içeri dalarlar. Aynı işi, zaman zaman İstanbul'a düşen Ankara'lı şairler de yapıyordur.

Serdarıekrem, Yüksekkaldırım'ın göbeğinden başlatır serüvenini. Bu, şu demeye gelir ki Şahkapısı sokağı vede Galata Kulesi ile burun burunadır. Burada size de bir iş var. Başınızı kaldırıp Galata Kulesi'ne bakacaksınız. Kule en iyi buradan görünür. Gelgelelim bu, bizim vapurla Karaköy'e yaklaşırken yada İstanbul yakasındaki yerlerden birinden dikizlerken gördüğümüz Galata Kulesi değildir.

Kule burada bodur ve bızdık bir şeydir. Ayak altında ezilmemek için sonbahar yaprağı gibi ifilder.

Serdarıekrem, eski Löbon Pastanesinin yanından Tophane'ye inen Kumbaracı Sokağına gelip dayanınca da bütün ötücülüğünü, bütün aman amanını yitirir. Ne var, daha önce yapacağını yapar, evden eve ipler gerip çamaşırlar asar, Napoli sokaklarının sayılmış yada sayılmamış tüm gizli taraflarını düzayak eder.

Ey okur, Yüksekkaldırım'dan Tophane'ye atlamak isteyenler daha çok Lülecihendek Sokağına alabandadır. Bu, Serdarıekrem'den de aşağıdadır. Alp Kuran bu sokağın yirmi numarasında yıllarca oturmuştur. Babası, ünlü Jön Türklerden Ahmet Bedevi Kuran da, sandıklar dolusu belgeleri ayıklayarak o Mısır hazinesi değerindeki kitaplarını **(İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler, İnkılap Tarihimiz ve İttihat ve Terakki)** bu evde yazmıştır.

Sokaklar bizim edebiyatımızda pek çalınıp söylenmemiştir. Gerçi öykü ve romanlarımızın kişileri şuraya buraya gitmek, birbirlerinin boğazına sarılmak için ikide birde sokağa fırlarlar ama bunlar soyutlanmış, sinirleri çıkarılmış şeylerdir. Çünkü yazarlar, hagaragort konuşmak gerekirse semtlerin, sokakların vede kentlerin kaşını, kirpiğini yolmadan kişilerini çakıntıya vermez. Ne ki, Ahmet Mithat, Hüseyin Rahmi, Ahmet Rasim ve Halit Ziya'da kimi yer betimlemeleri vardır. Ahmet Mithat «Bekârlık Sultanlık mı dedin?» öyküsünde **Café Cristal'**i, **Café Flamme'**ı uzun uzun anlatırsa, Halit Ziya da **Mavi ve Siyah'**ta Café Luxembourg'la benzerlerine kürk giydirir. Şu var ki, buralara nerelerden, hangi sokaklardan geçerek gelindiği, bunların tam nereye düştüğü üzerine bilgi vermekten sakınırlar. Yalnız, seyiryeri dediniz mi topu da onları anlatmak için sıraya girer. Sıranın başında da **Muhayyelat** yazarı Aziz Efendi kişilerine çokluk Mısır, Isfahan, Şam, Halep yada Bağdat'ta tel sardırır ama arada bir punduna ge-

tirip onları (Molla Emin'le ölüp ölüp dirilen Hayal Hanım öyküsü) Haydarpaşa Çayırı ile Çiçekçibaşı Bahçesinde gezdirir. Hele Kâğıthane seyiryeri gündeme gelince herkes boyasını, moyasını alıp ona koşar.

Emin Nihat Bey bu işi 1873 yılında **Müsameretname'**-de (Vasfi Bey ile Mukaddes Hanım Sergüzeşti) yapacaksa, Ahmet Mithat Efendi de 1887 yılında **Letaifi Rivayat**'ın 15. cüzünde, «Çingene» adlı öyküde yapar. İki yıl sonra ise (1889) Hüseyin Rahmi **Bir Muadelei Sevda** romanıyla Kâğıthane'yi yeniden aşıkların buyruk kölesi eder. Öyle ki, Emin Nihat, Mukaddes Hanımla Vasfi Bey arasında Cevri Kalfayı aracı olarak kullanmışsa Hüseyin Rahmi de Nazire Hanımla Naki Bey arasına ayni kalfayı yerleştirir. Kalfayı nerden yürüttüğü anlaşılmasın diye de adını saklı tutar.

Kâğıthane'nin son güllerinden biri de Ahmet Rasim'-dir.

O topunun da ustasıdır. Oraya giderken, gelirken yolda ne kadar meyhane görürse hepsini şişe dizer.

Doğrusu Recaizade de seyre gitmediği vakit, evde yatak döşek yatar. Gelgelelim o, Kağıthane'den çok Çamlıca Parkını, Göksu'yu, Havuzbaşı'nı (Beylerbeyi), Duvardibi'ni (Üsküdar), Fenerbahçe'yi yani Anadolu yakasındaki fırışkaları yeğ tutar.

Geldik şimdi Sait Faik'e ki, onda da doğru dürüst bir sokak adına raslayamazsınız. Oysa İstanbul'u en iyi şıpşıplayan Türk yazarı da odur. En çok da Beyoğlu'nu keçeler ve küçeler.

Sait'in nereyi anlattığını kestirmek için o yerleri tanımak gerekir. «Korkunç Bir Pastane»de **Nisuaz**'ı dile getirir ama öykünün hiçbir yerinde kahvenin adı geçmez. «Lüzumsuz Adam»daki gün doğuşu ve gün batımı da Asmalımescit'teki **Elit** kahvesi ile Mezarlık Sokak'taki işkembecidir. **Elit** bir de «Bilmem Neden Böyle Yapıyorum?» adlı öyküde görünür. Nedir, bunun **Elit** olduğu pek kesin de-

ğildir. Yalnız «Yorgiya Mahallesi»nde söz konusu edilen birahanenin eskiden Sahne Sokağının sağ köşesindeki üç katlı binada konak tutan **Nektar** olduğu kesindir. Bu öyküde Ziba sokağına dikey olarak inen sokaklarla Beyoğlu'nun bütün bacadan aşırma kişilerini de bulabilirsiniz. Falcı Matmazel Todori ile Sait'in sevdiceği Alexandra'nın evleri de bu sokaklarda yada Yayaköprüsü Sokağının aşağılarındadır.

Sait'in hemen hemen her öyküsü Beyoğlu çarpığıdır. En çok da «Yani Usta», «Aynalı Sinema», «Eftalikus'un Kahvesi»nde boy gösterir. Beyoğlu röportajında da çok levanten dumanları savrulur. Bunlardan başka, Hristaki Pasajı «Çiçek Pazarında Bir Gezinti»de, Taksim Bahçesi «Millet Bahçesi»nde, İstiklal Caddesi «Barometre»de orsa boca edilir.

Kuyrukluyıldız gibi sıyırtıp geçmek gerekirse Zeyrek Yokuşu «Öyle Bir Hikaye»de, Adalar vapur iskelesi «Dört Zait»de, Galata Köprüsü hem «Bir Balık Avı»nda, hem de «Paşa Hazretleri»nde, Üsküdar «Ayten»de, Kocamustapaşa «Mürüvvet»te, Haydarpaşa ve Kadıköy «Hikaye Peşinde»de ekrana gelir. «Sur Dışında Hayat» ise Silivrikapı ile Mevlanekapı'nın oraları fıştıklar.

Son Kuşlar'daki öykülerin çoğu ise Burgaz Adası insanlarını dile getirir. Burgaz, **Lüzumsuz Adam**'daki «Bizim Köy Bir Balıkçı Köyüdür», «Papaz Efendi», «Kameriyeli Mezar», «Hayvanca Gülen Adam», **Mahalle Kahvesi**'ndeki «Karanfiller ve Domates Suyu», «Gramofon ve Yazı Makinesi», «Kış Akşamı», «Masa ve Sandalye» öyküleri ile de karşımızdadır. Hadi Burgaz'la ilgili birkaç öykü daha sıralayalım: «Dülger Balığının Ölümü», «Sinağrit Baba», «İki Kişiye Bir Hikâye», «Ermeni Balıkçı ile Topal Martı».

Sait'in zihninin İstanbul'la bozulması Burgaz'da olmadığı günlerdedir. Yani pazartesi, salı, çarşamba vede perşembe günleri. Cebinde sarı yapraklı bir okul defteri, en

ucuzundan bir kurşunkalem, sırtında da kirloş ve titiresko bir trençkot vardır. Şapkası da zorundan yaşıyordur. Akıl tasına düşen ve düşmeyen her yeri tavaya koyup kavurduktan sonra ikindide de —kimi zaman öğle üstü— Beyoğlu'na düşecektir.

Haa bakın, yolda karnı acıktı mı, koparmaya kıyamayacağı yumuşak ve taze iki simit midesinin bütün sıkıntısını alır. Ama simitin yanında kat kat baklavayı yada Rubens'in tablolarındaki hoşur karıları andıran ve mahalle bakkalından 25 kuruşa satınalınan kaşar peyniri de olacaktır. Hem de kaşkaval değil ha!

Bir de yol üzerindeki bir kahveye dalınacak, ince belli, kırmızı benekli bardaklarla çay yudumlanacaktır. Sonunda kahve masasının mermeri üzerine dökülen susamlar da bir elin kenarıyla avuç içinde toplanıp ağza atıldı mı oh gel keyfim gel! Artık geriye, kibrit kutusunun kapağından koparılmış bir kıymıkla dişlerin arasındaki susamları ayıklamak vede paf-puf, paf-puf, bir cigara tellendirmek kalır.

Diyeceğim, Sait İstanbul'u penceresinden bakarak değil, içinde yaşayarak, onunla yüreğini delik deşik ederek yazmıştır :

— Sizi göreceğim, içimde bir şey koşacak. Siz, görmeden geçeceksiniz. Ben kederle sevinci duyup dalacağım istediğim aleme. Dünyayı yeniden kederlerle kuracağım. Sonra çarşılardan çarşılara, insan sesleri arasında, her şeyi sizinle kurulmuş bir şehirde dolaşacağım.

YÜKSEKKALDIRIM

Cihangir'de oturduğum yıllarda eve, çokluk Liva Sokağından geçerek gelirdim. Kambur-zambur ve perperişan bir sokak. Beyoğlu Hastanesinin bir yanını boydan boya yaladığı gibi Sıraselviler'i Turnacıbaşı Sokağına da bağlar. Sanırım Galatasaray'dan Cihangir'e gitmek için en kestirme yol da odur.

Ben adını, eskiden tugay yerine kullanılan **liva** anlamına alır ve Beyoğlu'na nerelerden gelip konduğuna meraklanırdım. Sonradan Sait Naum-Duhani'de mi, bir başka yerde mi, Mösyö Liva adında birinin buralarda —sokakta bir de Liva apartmanı vardır— oturduğunu okuyunca biraz ayılır gibi oldum.

Liva Sokağının adı beni yıllarca büyülemiştir.

Ben sokak adlarının bir şiiri olduğuna inanırım. Beyoğlu'nda Tomtomkaptan, Kazeviçe, Madırga, Havahoş, Aybastı, Galata'da Mimikülhanı, Kartçınar, Canfeda, Kasımpaşa'da Babahindi, Kankardeşi, Emekyemez, Masrafnazırı, Tahtafırın, Hasköy'de Kitabi, Sütlüce'de Elvandirek sokaklarının adları da beni ensemden topa tutmuştur.

Hoş gelişler ola, insanın düşgücünü altüst eden bu renkli, bu bıçkın-civelek adlara İstanbul'un dört bir yakasında toslarsınız. Üsküdar'da Lamekanıhüseyin, Fıçıcırüstem, Kargazarife, Boğaz'da Kandilliperakende, Şehremini'nde Eliflamet, Samatya'da Arapmanav, Karagümrük'te Niyaziimisri, Eyüp'te Balıkçıbakkal, Rami'de Gaska, Kadı-

köy'de Köftüncü, Miskiamber, Sakızgülü sokakları insanı larpadak yere yıkmasa da içindeki sevinci büyütür.

Şimdi bunlar hep belli oldu. Ama sokakların da bir şiiri vardır. Denizlerden gelen çok rüzgarlar estirirler, abakebe ile sarmalanmış çok ketempereler kaldırırlar. Ilk elden kaynaklara dayanarak söyleyelim ki Kuzguncuk'taki Bereketli Sokak bunlardan biridir. Bir yamaç üzerine kurulmuş sokağın altbaşında —İcadiye Caddesinin orda— durup yukarı doğru baktığınızda, sağda ve solda, evlerin iki tütün dizisi gibi sıra tuttuğunu görürsünüz. Daha doğrusu, bunlar gökkubbeye asılmış pandantifler, beşibirliklerdir. Orada çokça oyalanırsanız üstünüze, üstünüze gelirler.

Boğaz'da, denize doğru inen sokakların çoğu da böyledir. Bunlar, kimseye ağırlık vermeden vede başlarının üzerinde tuttukları şiiri, sokakların şiirini, yere düşürmeden ağır ağır aşağı inerler. Bir ucu Cihangir Asfaltına dayanan, aşağıda da Kazancı Yokuşu ile birleşen Somuncular Sokağında da çok şiir vardır. Sevdim ama onu, eyvah olsun! Sokak yada yokuş, yukardan aşağı, dik ve eciş-bücüş basamaklarla donatılmıştır. İnsan, ordan aşağı inerken, Boğazlıçi'nin fennarına indiğini sanır. Fındıklı yada Kabataş'taki Salıpazarı, Fındıklı, Tekke, Alçakdam, Hacıizzet yokuşları da böyledir. Onlar da topukları kütürdetir.

Dinle ey okur, gerçek şiirle burun buruna gelmek için bir de Yüksekkaldırım'a uzanman gerekir. Sait Faik onu, **Lüzumsuz Adam**'daki «Bacakları Olsaydı» öyküsünde anlatmış, sonra hızını alamayarak **Havuz Başı**'ndaki «Yüksekkaldırım» öyküsüyle ona yeniden ağını fırlatmıştır. İlk kez olarak da bir yerin kuzeyini, güneyini doğrudürüst açıklamıştır.

Yüksekkaldırım bir ikinci Sahaflar Çarşısıdır. Ne ki burada, sadece Fransızca ve İngilizce kitaplar satılır. Almancalar, İtalyancalar bile pek boy göstermez. Bu, biraz

da eski günlerin Yüksekkaldırım'ıdır. Yokuş, Serdarıekrem Sokağı gibi, daha ceviz, meşe, dişbudak, çam, karaağaç tahta ve keresteleri ile iyisinden sarılmamıştır. İstanbul'un en forili sineması (Santral) bile daha karnına kontplakları, kaplamaları vede suntaları istif etmemiştir.

Bu, şu demeğe de gelir ki, 163 numaradaki Marmara Apartımanının altındaki dükkan daha sahaflığını sürdürmektedir. 16 numaradaki Kitapçı Matmazel'in karşı sırasında «bilumum spor malzemeleri» satan dükkanın yerinde de eski kitap alıp satan Rumyoz bir sahaf vardır. Bir Rumyoz kitapçı da Yüksekkaldırım'ın bitiminde, Tünel Meydanındaki köşede, Sergiadis kitabevini işletiyordur. Ama burası eski kitap yerine yenilerini satar. Çoğu da Yunancadır. Fransızcalar da vardır ama hiçmihiç işe yaramaz. Şimdi orada ABC BOOKSHOP kitabevini bulursanız hiç şaşmayın.

Yokuş'ta eskilerden sadece 22 numaradaki —Erkân Sokağı köşesi— kitapçı, daha doğrusu kitapçının karısı Bayan Talya Nomidis kalmıştır. Haa, Kitapçı Matmazel de yine eski görkemli günlerini sürdürmektedir. Ama o pek pahacıdır, pazarlığa da hiçbir biçimde yanaşmaz. Üstelik şimdiler pek kaknemleşmiş, pek tipsizleşmiştir.

Raspacılara, Boğazı büyüklere de bir haber: 130 numaradaki Kuledibi Fırını ile, daha yukarlardaki İkimiz Pastanesi de yine yerli yerinde. Ama belki sahipleri değişmiştir, kim bilir?

Topumuza uzun sabırlar gerek. Yüksekkaldırım artık lunapark da değildir. Sait Faik'in anlattığı Nişancıdaki o büyük kırmızı ağızlı kızı orada posta edemeyeceğiniz gibi alçıdan Napolyon büstü ile bronz taklidi Wagner gövdesinin hedef olarak kullanıldığı Nişancı dükkanını da oradu bulamazsınız.

Artık orada Galata Kulesi'nin tam karşısında, şapka temizleyicisi Pepo da yok.

Daha doğrusu şapka temizleyicileri İstanbul'un hiç bir yerinde yok. Sanki yer yarılmış, onlar da yerin dibine geçmişler. Bu belki insanların artık şapkaya gerek duymamalarındandır. Yada pasak bağlayan şapkalarını kağıt mendil gibi çöp sepetlerine atıyorlardır.

Doğrusu şapka olmayınca, şapkayı taşıyacak kafaya da gerek yoktur. Anlaşılan insanlar kafalarını bu yüzden kullanmamaktadırlar.

Yüksekkaldırım da ayni nedenle kesikbaşlarını ortadan kaldırmıştır. Oysa eskiden orada, kiracı bulamamış bir dükkanda zaman zaman bir kesikbaş sergilenirdi. Siyah bir kadife ortasına oturtulmuş bir kesikbaş. Pık pık güllen ve fokur fokur kaynayan bir insan başı. Sergiciler adamın gövdesini ayna oyunları ile öylesine ortadan kaldırırlardı ki kadifenin altına baktığınızda koskoca bir boşluktan başka bir şey göremez ve kesikbaşın gerçekten kesikbaş olduğuna inanırdınız.

Salâh Birsel bir kez de çocukluğunda, Karşıyaka'da, Çarşı Caddesinde bir kesikbaşa raslamıştır. Ama o bir zenci kellesidir. Siyah kadife üzerinde gözün akı ile dudakların kırmızısı ya belli oluyor, ya olmuyordur. Şairimiz onu da Yüksekkaldırım'daki gibi larengostenoza uğramışcasına seyretmiş, ama yıllarca sonra bir şiirinde: «Ey Kesikbaş çıkar hançerini» diye bas bas bağırmıştır.

Ne ki, yokuşun aşağılarında plak ve gramofon satıcıları yine yerli yerindedir. Yalnız gramofon yerine teyp, plak yerine de band satılmaktadır. Frank Sinatra, Jeanette Mac-Donald, Jacqueline François yada Maurice Chevalier de bunlarda çıngır çıngır ötmüyordur. Hafız Burhan ise her vakit **hazır ve nazır.** Bu kez gazel çekmiyorsa, arabesk patlatıyordur.

Buraya modası geçmiş bir söz de oturtalım. Yine ne varsa o sözde var:

— Geçmiş, şimdiki zamanın içindedir.

GENÇLİK İNCE BİLİMDİR

Mauriac, günlüğünde, René Crevel adında genç bir ozanın bir gün Anna de Noailles'a —ölümü 1933'tedir— şöyle dediğini yazar:

— Bugün artık kimse şiir yazmıyor, Madam!

Bu kesinleme, «Gençler sizin şiirlerinize hah hah huy diye kahkahalar koparıyor, Madam» sözünün elenikasıdır. Doğrusu, gençlerin düşünceleri başka, pinpiriklerin düşünceleri başkadır. Anna de Noailles'ın şiirlerini kışlayan Crevel, 1935 yılında, daha otuz beşindeyken, kendi elleriyle yaşamını kurutmuş olmasaydı, daha sonraki yıllar, onlarda, Tanrı korusun, gönlünün menekşelerini açtıracak bir şeyler bulabilirdi. Fiskos lakırdıda söylenmiştir, ozanların çoğu, delikanlılıklarında altın adlarını bakır yaptıkları yazarları, ömür yolunda ilerledikçe alıp bağırlarına basarlar.

Gelgelelim, yaşlı yazarlar da gençlerin gönlüne benbenlik getirecek işlere hiç mi hiç aleyk dağıtmazlar. İçlerinde, onların elinden tutup çullarını sudan kurtarmaya omuz verenler de vardır ama bu da üfür gelir, üfürük gider. Diyeceğim, topu da sadece kendi akranlarına değer gösterir, genç yetenekler karşısında da sevgi pekliğinin, lafı yüksekten alma raconunun ayaklarına yatar. Hoş, bunların da kendilerine altı yönden aferin okutturacak nedenleri vardır. Yıllar boyu, uzun didinmeler ve çabalar sonu bir ustalığa, bir ölçülülüğe, bir tırandazlığa erişmişlerdir,

şimdiyse gençlerde o talik yazının hurdesini de, şikestesini de bulamıyorlardır.

Şu da gizli kalmasın ki gençler de, ustalık ve olgunluktan çok, duyguların taktakasına önem verirler. İstediklerini yaşlı ve usta yazarlarda da egavlayabilirler ama, kendilerine karlı ve soğuk bir tepenin ardından görünen ustalığa varmak için önlerine Cihan Pehlivanı Koca Yusuf gibi dikilen tepeyi aşmaya yanaşmazlar. İçlerinin tezliği buna engeldir. Bir de var ki bu işe zamanları da yoktur. Tanrının günü, sokaktan sokağa, yoldan ize geçmek zorundadırlar. Aksaray'dan Levent'e yaya gitmekten, Boğaz vapurunda pineklemekten, saatlerce besbedava konuşup düdük çalmaktan yılmazlar. Bunlar belki meyvesiz işlerdir, daha doğrusu yaşlılara göre öyledir, ama bir arkadaşa kalbi sıcak tutacak bir söz fısıldanmasa, Tavukuçmaz Yokuşuna tırmanılmasa, Mithatpaşa'da Galatasaray-Fener maçı vaylanmasa, Sahaflardan günde üç kez geçilmese, gençler dünyanın bir teli kopuverecek, okyanuslar taşıp karaların gözünü çıkaracak, insanların usları kuruyacak, acemaşiran makamı tonikasını şaşıracak sanırlar.

Kısacası gençler çat Katmandu'da, çat aşure kazanındadırlar. Rimbaud, o küçücük yaşamı içinde üç kez Bruxelles'e iki kez de Londra'ya gitmiştir. Stuttgart ile Würtemberg arasını ise tabanvayla geçmiştir. Ayni şeyi Brindisi ile Milano arasında ve tüm İtalya'da da yapar. İskandinav memleketlerini ise gezici bir tiyatro kumpanyası ile dolaşır. Bir kez Rotterdam'dan gemiye atladığı gibi Java'ya uçmuş, orada Hollanda ordusuna yazılmıştır. Beş dakika sonra da görevini bırakıp kaçmıştır. Bunları yaparken cebinde on parası bile yoktur. Çok yol yürümekten pirzolaları böğrüne geçtiği için de midesinde yanmalar, fokurdamalar at koşturuyordur.

Miller bu savruklukları, bu gidip gelmeleri **Katiller Çağı** adını verdiği, Rimbaud'nun yaşam öyküsünde ağzı sula-

narak anlatır. Çünkü kendisi de dört dörtlük bir tabanvaycıdır. O da, körpe yaşlarında, Brooklyn'in esfeli safilinden Manhattan'ın finnarına kaç kez taban tepmiştir. Hem de aç ve biilaç olarak. Kimi zaman midesinin tamtakırlığına aldırmadan bir arabaya işaret çakar, arabacının kendisini istediği yere bırakmasına izin verir. Çünkü o anda, içinde yaşadığı dekoru değiştirmekten başka bir şey düşünmüyordur. Denilebilir ki, onun New York'ta tanımadığı lokanta da yoktur. Nedir bu, onlara sık sık müşteri olduğundan değil, kapılarının önüne dikilip içerdeki masalarda tıkınan insanları dikizlemekten ileri geliyordur. Sokak başlarında **hotdcg** (köpek maması) adı verilen sandöviçler satılan dükkanlardan yayılan kokular üstüne de doktorası vardır.

Sözü yine gençler üzerinde tutmak gerekirse, kimi kişiler toplumun aksaklıklarını da gençlerin üstüne yıkmak eğilimindedirler. Bu gibileri kolay kolay ortadan kaldıramazsınız. İnsanlar boyuna çevrelerine suç atar. Kendi yaptıklarının hesabını bile onlardan sorarlar. Bu aymazlıktan kendini kurtarabilenler yok mu? Var ama sayıları az mı azdır. Fransa gibi, aydını birinci iklimden bir ülkede bile —lafın gelişidir bu— İkinci Dünya Savaşı yenilgisinin suçunu yazarlara yüklemek isteyenler çıkmıştır.

İyi düşünülecek olursa, gerilerde bir altın çağ bulunduğunu, bugün ise o çağın yitirildiğini öne süren tarih felsefecilerinin, özellikle de XIX. yüzyıldakilerin, yaptıkları da bundan pek ayrı değildir. Yalnız onlar tek kişiyi değil bütün bir toplumu suçlandırıyorlardır.

Şu gözden yitirilmemeli ki, ne geçmişte bir altın çağ vardır, ne de bugün içinde yaşadığımız çağ daha zittirik, daha hoppaladır. Bugünkü toplumda heyamola, üçkağıtçılık vede zina katmanlarına raslanıyorsa antik çağda daha katmerlilerine raslanmıştır. İnsanlar, ilk zamanlardan bugüne bir şey yitirmeden ve bir şey kapmadan gelmişler-

dir. Onlar böyle kaldıkça da yapılan işler birbirinin tıpkısı olmaktan kurtulamayacaktır.

Doğrusu gençlik ince bilimdir.

Gençlik övülmez, yaşanır, Övülen, samur kürklere sarılıp köşelere oturtulan yaşlılıktır. Hani onun da bundan başka işe yarayıp yaramadığı pek belli değildir. Gerçi Latin yazarı Çiçeron yaşlılığı şakak lalesi etmiştir ama, onun bu iş için öne sürdüğü en şıkırdım kanıt da Eflatun'un 81, Isokrates'in 99, Gorgias'ın da 107 yıl ömür tepmiş olmasıdır.

Büyükler, gençlerin hep kurallara bağlı olmasını ve kendi yaşadıkları yaşamları izlemesini isterler. «Dersine çalış», «İçeri gir», «Oyun Oynama», «Lafa karışma», «Kızlara takılma», «Paranı kitaba harcama». Bir sürü yahni yanak buyruk ki gençleri baskı altında tutmak, gelişmelerini önlemek, pısırıklığa itelemek vede düşünmekten alakoymak çabasını güder. Onun için Elvis Presley «Let Go» şarkısıyla ve «Let Go» şarkısından başka bir şey olmayan **rock** musıkisi ile yeni yetmelere seslendiği vakit dünyanın bütün gençleri yüzlerini ona döndürmüştür.

Günlüklerimde yazdım, buraya da kıstırayım. **Kalpazanlar** yazarı Gide de, doğrunun gençlikte olduğuna inanır. Ona göre gençlerin yaşlılardan öğrenebileceği bir şey yoktur. Tersine yaşlılar onlardan öğrenmeye bakmalıdır. Korumak adı altında onları ezelemekten de kaçınmak gerekir.

Buraya Courteline'in bir sözünü de oturtacağız. O da gençliğin ince bilim olduğunu çakmış yazarlardandır:

— Hiçbir şey yapmamaktansa, gençliğini har vurmak daha iyidir.

ÇÖL ÇEKİRGELERİ

Katherine Mansfield 19 şubat 1918 günü er horozda uyanmış ve yatağından bir sıçrayışta kalktığı için de, öhö öhö öhööö, öksürmeye başlamıştır.

Öksürükler öbür günlerde de yazarımızın yakasını bırakmaz.

Sağ ciğeri yerinden kopacakmış gibi sancıyordur.

Nerdeyse avucuna düşecektir.

Öksürüğün ardı da tükrüktür.

Böyle zamanlarda odanın bir ucundan, öbür ucuna gidip gelmeye başlar.

Güçlükle soluk aldığı dakikalar... Ama bir süre sonra yorulup bir koltuğa yığılır. Hastalığını sessizce karşılamak ister. Yazı yazmak hevesine kapılırsa da yazamaz. Sadece günlüğüne Fransızca olarak hasta olduğunu fısılar:

— Trop malade.

Nedir, aklı yazarlardan, yazın dünyasından bir türlü kopamıyordur. Biraz önce odayı arşınlarken Çehov'un öğrencilerinin de böyle dolaştıklarını düşünmüştür.

Doğrusu İngiliz yazarının böyle küçük ilgilere karşı gizli bir yatkınlığı vardır. Çehov'un öykülerindeki kişilerin kremalı çilek düşkünlüğüne de aklı başından şaşar.

Çehov onun en babahindi yazarıdır. Zaman zaman onun ölmüş olmasına —Rus yazarının ölümünden 14 yıl geçmiştir— büyük hayıflar yağdırır:

— Ah, Çehov sen niçin öldün? Ben niye alacakaranlık ve büyücek bir odada, gece geç vakit, dışarda ağaç-

lar sağa sola yalpa vurur vede yeşil ışıklarını damıtırken, seninle oturup çene yarıştıramıyorum? Yoksa o geceler benim cennetim olurdu.

Mansfield, Dostoyevski'ye de büyük değer gğsterir. Ama onun da **Ecinniler**'ini kucağına alır da **Budala**'sını umurlamaz. Daha doğrusu, **Budala**'daki Nastasya Filipovna'nın huyu ve husunun iyi kantarlanmadığı inancındadır. Kitap ilerledikçe Nastasya'nın o ilk ve görkemli izlenimlerinin ortadan silindiğini, insanda yapıta karşı bir çeşit ürküntü uyandığını söyler. **Ecinniler**'deki Shadow ise tam bizim düşündüğümüz gibi anlatılmıştır. Eli kalem, göğsü çıplak, ciğeri de saplaktır. Davranışları da öyle yüksek bir daldadır ki, insan kendini toparladığında Shadow'un nasıl olup da oraya sıçradığına şapalaklık gösterir.

Mansfield, bu Rus yazarlarına karşılık, kendi memleketlisi E. M. Forster'i yere yatırıp üstünden arabasını geçirir. Ona göre Forster, çaydanlığını durmamacasına kaynatan bir yazardan başkası değildir. Çaydanlığın kapağı açıldığında ise içinde çay diye bir şey görünmez.

Nedir, yazarların sırat köprüsünden nasıl geçirildiğini, nasıl çamurlara yatırıldığını, nasıl vinçlerle üstkata çekildiğini gözlemlemek için asıl Gide'in yazılarını karıştırmak gerekir. Onda, rap-rap-rap yüzlerce yazar sağdan girişini yaparsa, yüzlercesi de soldan dışarı fırlar. Onun kitapları Babıali'deki Filibeli Köftecinin dükkanıdır. Bir sürü kalabalık köfteleri atıştırıp kalkmaya tezlik gösterirken, bir sürüsü de yerlerini kapmak için başlarında dinelir.

Yüz bin aferin Gide'e ki, onda sanatı yada edebiyatı aşağılayan, vartaya düşüren hiçbir ize raslayamazsınız. Ama kimsenin de gönül koymasını istemez. Bu yüzden kötü yazarların, sade suya tiritlerin adını **zinhar** anmaz. Yalnız, insanlığın ilerlemesine köstek saydığı yazarları sergilemekten, onlara herkeslerin gözü önünde çiftetelli oynatmaktan geri kalmaz. Barrès için şöyle der:

— Barrès'e göre siz, kendi kanınızdan olan kimseyi sevemezsiniz. Üstelik sevmeye de hakkınız yoktur.

Ne ki Barrès, bir başkasının yardımı olmadan da kendini yere yıkacak bir yazardır. Gide, bunu bildiği için, yazısında kendisininkinden çok onun sözlerine yer verir:

— Lorraine'i —Barrès'in memleketidir bu— öyle kolay kolay sevemedim. On, yirmi, otuz yaşlarımda orada kendime bir sürgün gibi bakıyordum. Ama zamanla, orada ölülerin topraklarından, mezarlıklardan, düşlerden, giz ve hayal yuvalarından başka bir şey sevmediğimi anladım.

Gide **Köksüzler** yazarı Paul Bourget için de şunları ırgalar:

— Ürünlerine karşı duyulan şapşup zamanla geçecektir. Bu, yarara dayanan sanatın ömrü bir mevsimliktir. Yararı sona erer ermez tarihsel bir meraktan başka hiçbir ilgi uyandırmayacaktır. Onun yapıtının ağırbaşlı görünümü bile insanı, kahkaha kuhkuhu güldürür. Kendisine karşı alaysamadan yoksun olması, okurların alaysamasını hemen üstüne çekecektir. Şimdiden de (1930 yılı) çekiyor. Evet, Bourget modasının 20 yıl içinde, hadi elli diyelim, geçtiği görülecektir.

Gelgelelim, Gide'in papaz hayrına sandalını batırttığı Barrès'i, François Mauriac göklere çıkarır. Hem de laciler giydirerek. Gençliğinde ona tanrı gözüyle de bakmıştır. Dahası var: kitaplarından parçalar ezberlemiştir. Hos, bunun pek bidibidibako bir nedeni de vardır. Barrès, 1910 yılında Mauriac'ın şiirlerini **Echo de Paris** gazetesinin birinci sayfasında pohpoha çekmiş, kendisini de büyükten büyük bir ozan ilan etmiştir. Bu da **Engerek Düğümü** yazarının yüreğini yıllarca sımsıcaklarda tutmuştur. Öyle ki, Hazret hani sonra, Nobel Edebiyat Ödülünü kazandığı vakit bile bu denli sevinmeyecektir.

Bunlar şu demeye gelir ki bir yazarın övdüğünü öbür yazar kapısının köpeği yapmaktan, suratının en sincabi yerine bir aparküt oturtmaktan çekinmez. Birinin us kekemesi, sallapati ve kaşkaval bulduğunu, bir başkası, uslupçu ve gazelhan sayar. Yani birinde kuşbaz olan, öbüründe maskarabazdır. Birinde suskunşar olan, öbüründe haykırışardır. Birinde cihan şampiyonu olan, öbüründe satranç piyonudur. Birinde gülerek olan, öbüründe delirektir.

Gerçi bütün bu heyamolalar sonunda, iyi yazarlar, herkesin parmağını sokup açamıyacağı kilitlerle korunan köselere ulaşıp kurulurlar, külüstürler de, yüzleri kara olup, Ahmet Mithat Efendi'nin 17 yaşındaki Kalyopi'si gibi birtakım sarhoşların tehlikeli kucaklarına düşerler ama orada birçok sevinçler taşıyan sanat erlerinin ününe bir süre sansür konulmuş olur.

Stendhal der ki:

— Molière, XIV. Louis beğenmediği için, **Le Courtisan** (Dalkavuk) adlı oyununu sahnelemekten kaçınmıştır.

Görüyorsunuz ya etkinliklerin, özellikle de dış etkinliklerin bini bir parayadır. Her menterede ve her tencerede onlar kaynar. İnsanlar onlara boyun eğmekten başka bir şey yapamaz. Zaman zaman aralarından bir yiğit çıkıp onlara meydan okursa da kimseler bu yiğidin kendi olmasını istemez. Mussolini, Almanların kendi ulusunu aşağıladığını saptayınca: «Şimdiler yapılacak iş, kurtlarla ulumaktır» demiştir. Oysa Almanlar, İtalyanların kendileriyle birlikte ulumasına da izin vermiyorlardır. Kendi birlikleri (Afrika Korps) Libya çöllerinde taşıtlarla yer değiştirirken İtalyanlar ayak ayak ilerliyorlardır. Üstelik de taşıtların savurduğu sarı tozların gelip üstlerine konmasını bekliyorlardır. İtalyanların içecek suyu bile yoktur. Almanlar günde beş litre devirirken onlar litrenin dörtte biriyle içlerini körletiyorlardır. Dünya, donya! 1927 yılında Hitler, Mussolini'nin imzalı bir resmini istediği vakit Duçe Cenapları bu-

na arka dönmüştür. Çünkü Alman Führer'inin o zamanlar esamisi okunmuyordur. Almanlar ise Mussolini'nin hiç sevmediği bir ulustur.

Burası bir de kişkirikli bir öykü ister:

1929 yılında, Paris'te, **Comédie Française'in** oralardaki **Régence Kahvesi'nde** pinekleyen kırtipiller, bir gün Le **Temps** gazetesini eleştirmen Paul Souday'in başında paralamışlardır. Ne var, bunu, Souday eleştirmen olduğu için değil, XIX. yüzyılın didon sakal modasını sürdürdüğü ve başına **Üç Silahşörler** romanındaki Porthos gibi yerle gök arası bir şapka kondurduğu için yapmışlardır.

Biz bu yazıyı kıtipyoz yazarlardan, saldırsuldur yazı döktürenlerden korkmak ve çekinmek gerektiğini belirlemek için yazdık. Çünkü Paul Souday'i patağa çekenler, iyi yazarları kötü yazarmış gibi göstermeye kalkışanlar, daha çok meyvesiz söğüt ağacı ile çöl çekirgeleridir.

TIZMANTIRIL BİR İT

Çiçeron'da kıskançlık diye bir şey aramayın.

Çağdaşlarına, kendinden önce gelmiş, geçmiş yazarlara boyuna pohpoh çeker. Bilir ki, başkalarını övmekle kendi değerini yitirmeyecektir.

Nedir, o kendini de över.

Bu yüzden, çomarları, finoları kırk arşın havlatır.

Gelgelelim, göklere çıkardığı birini, az biraz sonra yerin dibine geçirdiği de olur. Bir kez, herkeslerin gözü önünde Romalı Konsül Krasüs'ün yüzüne en şavklı sözleri fırlatarak ona sevinçten mehterhane çaldırmış, birkaç gün geçince de adamcağızı -yine ortalık yerde- baştan aşağı yıkamıştır. Buna ne anlam vereceğini kestiremeyen Konsül'ün ağzına da şu biberonu dayar:

— O bir alıştırmaydı. Kötü bir konu üzerinde deney yapıyordum.

Övgü yada sövgünün endazesi yoktur.

İnsanlar çıkarları gerektirdiğinde övgüleriyle ölüleri bile diriltirler. Can ve ruhlarını ilgilendiren bir şey olmadığı vakit de karşılarındakine kıl ucu kadar yürek göstermezler.

Olayların ve insanların terazilenmesi şunu saptamıştır ki sanat sevgiyle başlar. Marcel Proust, Komedi Fransez oyuncularından Maubant'ı tiyatrodan çıkarken görürse gülbeşeker kesilirmiş.

Bu, sanata gösterilen sevgidir. Çünkü sanatçıları sevmeden sanatın sevilebileceği düşünülemez.

Çehov, «Koştanka» adlı bir dişi köpeğin öyküsünü yazıp yıllarca sonra Petersburg'a gittiğinde, Moskova Oteli'nin yemek salonunda kendisine raslayan çocuklar sevinç çığlıkları atmışlardır. Çehov, onların gözünde «Koştanka»nın yazarıdır. Ona öylesine üstün bir kişi gözüyle bakıyorlardır ki Çehov'un her sözünün çok zekice düzülmüş olmasını istiyorlardır.

Bir hayranlık gösterisini de ünlü tiyatro yönetmeni Stanislavski anlatır.

1900 nisanındayız.

Petersburg Sanat Tiyatrosu oyuncuları Çehov'un **Martı** ile **Vanya Dayı**'sını oynamak üzere Yalta'ya gelmişlerdir. Oyuncular Otele daha yeni yerleşmeye, yeni yeni dökülüp saçılmaya başlamışlardır ki içlerinden Vişnevski'nin -Çehov'un gözde oyuncularından biridir bu- soluk soluğa Otele koştuğu görülür. Bir yandan koşuyor, bir yandan da sesi çıktığı kadar bağırıyordur:

— Gorki'yle tanıştım. İnanılır şey değil, daha oyunumuzu bile seyretmeden bize oyun yazacağına söz verdi.

Burada Gorki'nin tıngırtılı bir yanıyla mı burun burunayız?

Hayır, kalabalıktan birinin gönlünü cebe indirmek için doğranmış bir piyaz değildir bu. Gorki de, hayranlık kumkuması Vişnevski gibi, iki yıl önce kurulan tiyatronun genç oyuncularına sevgiden başka bir şey üretmiyor, onların başarısı için elinden geleni yapmayı istiyordur. Hem orada Çehov da vardır. Çehov'un oyunlarını oynayan bir tiyatroya, o da elbet yapıtlarını göz kırpmadan verecektir.

Doğrusu Gorki, dört dörtlük bir Çehov tiryakisidir.

İki yıl önce ilk öykü kitapları yayınlandığı vakit, onları hemen imzalayıp Çehov'a göndermiştir.

Çehov da onun sevgisini karşılıksız bırakmamış, öyküleri okuduktan sonra ona şu suzidilara mektubu iletmiştir :

— Sizinle tanışmış, bir yada iki saat konuşmuş olsaydık size ne denii değer gösterdiğimi, yeteneklerinize ne denli umut bağladığımı anlardınız. Şimdi, şuracığa, aksayan yanlarınızı yazmamın âlemi varmı? Bu, hiç de kolay değil. Büyük bir sanatçının kusurlarını sergilemek, dışarda yetişmiş ulu bir ağacın kamburlarını sıralamaya benzer. Böyle bir iş, ağacı seyreden kişinin, ağacınkinden daha üstün bir beğeni taşımasını gerektirmez mi?

Çehov'a, Tolstoy da tutkundur. Ona hem yazar, hem de insan olarak alkış tutar. Onun için der ki :

— Bana kalırsa Çehov, dünyada eşi, menendi bulunmayan yeni yazı kalıpları, yepyeni deyişler yarattı. Onun dili, insanı anabadula eder. Şimdi, düşünüyorum da, öykülerini ilk okumaya başladığımda dili bana pek tuhaf, pek çetrefil gelmişti. Ama onların içine dalınca, o dil beni darmadağın etti.

Tolstoy, Çehov'un öykülerini yüksek sesle okumaya da bayılır. Hele «Duşeska»yı okuya okuya —onu dört kez okumuştur— bitiremez. Onu hem okur, hem de gülmekten yerlere yatar. Sonunda da şu kesinlemeye varır :

— Bu öykü benim zekâmı açtı.

Çehov ise 1900 yılında, **Savaş ve Barış** yazarı hasta yatağına düşünce, ona olan bağlılığını şöyle özetler :

— Tolstoy'un hastalığı beni korkuttu, altüst etti. Öleceğinden — ölümü 10 yıl sonradır — korktum. Ölmüş olsaydı, yaşamımda büyük bir boşluk açılacaktı. İlkin şundan: onu sevdiğim kadar, kimseyi sevmedim. Ben hiçbir şeye inanmış değilim. Ne ki, bütün inançlar içinde bana en yakın duran, bana en uygun gelen de onun inancı. İkincisi şundan: edebiyat yaşamında Tolstoy varoldukça yazın eri olmak kolay ve hoştur. Hiçbir şey yapmamış olduğunuza, gelecekte de bir şey yapamayacağınıza inansanız bile, bu o kadar korkunç bir şey değildir. Neden derseniz, Tolstoy herkes için yazar. Onun yapıtları edebiyata

beslenen umutları, edebiyattan beklenen şeyleri boşa çıkarmamıştır. Üçüncüsü şundan: Tolstoy'un durumu sağlamdır. Herkese, bütün dünyaya sözünü geçirir. Üstelik de sağ olduğu sürece edebiyat alanındaki bütün kötü beğeniler, patavatsız, kabasaba ve gözü yaşlı ürünler vede suratları sirke satan benbenlikler uzaklarda, karanlığın esfeli safilinde kalır. Zekâ çizgisi ve yazın eğilimleri adını verdiğimiz şeyleri belli bir düzeyde tutabilen sadece onun tinsel gücüdür. O, ortalardan silinirse, her şey çobansız bir sürüye yada içinde insanların birbirlerine raslayamayacağı bir reçele dönüşür.

Şimdi bizim için çok açık bir görev kaldı.

Kıskançlık bozuk düşüncesine kapılan yazarları da sahneye çıkarmamız gerekiyor.

Beş on satırı bin bela bir araya getiren bu gibi yazarlar — bunlara tızmantırıl it de diyebiliriz — şiirleri, öyküleri severler de onları yaratanları sevmezler. O şiirlere, o öykülere baygınlıklarını da kendi saklılarında tutmaya, gün ışığına çıkarmamaya pek dikkat gösterirler.

Bunlar, kendilerinden bir şeyler tırtıkladıkları ozanları da — ozanlar genelinde bu, pek yaygın bir yöntemdir — daha bir karalamayı savsaklamazlar. Aşırımento üstünde enselendikleri vakit de, bir şey sızdırmadıkları, kendilerinin soyulup soğana çevrildikleri yaygarasının ayaklarına yatarlar.

Demek isteriz ki, tızmantırıllar baş verir, pohpoh vermezler. Kendilerine: «En çok hangi şaire ayranınız kabarır» diye sorulduğunda da soruşturmacıyı ansızdan bir topuk pasıyla ofsayta düşürürler. Bunun için de ilkin, soruyu manzara löpüyle boyarlar. Lafı «Şiir nedir?» alanına kaydırdıktan sonra da şiirin kendi yavanlıklarına uyan şeyler olduğu üzerinde dururlar. Pek çok sıkışırlarsa şairlikle ilgisi kalmamış yada çoktan kalafata çekilmiş bir iki torba yoğurdunun adını fıslarlar.

Tızmantırılların bir özelliği de herkesle vıdıvıdı olmalarıdır. Lafı bir yerden bir yere taşımakta da — yolda onu istedikleri kılığa sokmayı da unutmazlar — üstlerine yoktur.

Sokakta yürüdüklerinde arkalarında Lady D.'nin gelinliği gibi 8 metre boyunda bir kuyruk uzanır. Tızmantırılların uzaktan nişanı budur ki yeni yetmelerle pilakilik karılardan oluşur. Bu kuyruk çiçekleri, çullarını bir başlarına sudan kurtaramayacaklarına inandıklarından, ustalarına dört elle sarılmayı, onların en cavala cuval sözlerini başlarının üstünde tutup tabanlarının ardına takılmayı bir yaşam biçimi saymışlardır.

Tızmantırıllar kıskançlıklara gidiş ederken halkın diline söz düşmeyeceğini de iyisinden bilirler.

Eh, bunda da haksız değillerdir.

Edebiyat piyasası değerler kargaşasından kurtulmadığı, daha uzun yıllar da kurtulamayacağı için kimseler sapı samandan ayırmayı aklına düşürmez.

Yazımızın bu noktasında Türk tiyatrosu oyuncularından Siranuş Nigosya'yı da sahneye çıkaracağız.

Bize bunun ne gereği olduğunu sorarsanız size en azından yirmi bin gün sözcüklerle yatıp kalkmış biri olarak şunu belirtmek isteriz ki bunun hiçbir girintisi, çıkıntısı yoktur. Ama bir yazar, kimi zaman, hiç gereği olmadan da bir açıklama yaparak hem kendi aklını, hem de okurlarının aklını zarpadak ikiye ayırmalıdır. Öyle ki, az biraz vakitte bunlar yine bir araya gelip birbirlerine yapışırlarsa ortaya kanatsız bir kuş çıksın.

Şimdi ey okurlar beni dinleyin : Siranuş Nigosya ki kabartılı kalçaları vardır, İkinci Meşrutiyet'te, Sara Bernhardt'a özenerek **Hamlet**'i oynamıştır. Sahneler kurdu Aşot Matad da «Büyük bir yanlışlık» diyerek oyunun şekerini azaltmıştır.

MİRİKELAM

Ahmet Mithat Efendi **Letaifi Rivayat**'ın yirmi üçüncü kitabındaki öyküsünde (Cankurtaranlar) Fransızların çançanlıkta ve çalçenelikte başı çektiğini, İngilizlerin de salt onları dinlemek için Manş'ı aşıp Fransa'ya doluştuklarını söyler. Ona göre İngilizlerin bu yolculuğa katlanmaları kendilerini konuşma zahmetine sokmak istememelerinden ve bu işe paçalarını kaptırmış Fransızların kaşkavallığından yararlanmayı kolay bir yaşama biçimi saymalarından ileri gelmektedir.

İngilizlerin laf kıtlığı çektiği masalı biraz da Théophile Gautier'den gelmektedir. Doğrusu her ulusun, her çağın kendi laf ebesi, kendi **mirikelam'ı** vardır. Bunlar hangi sölpük yerde olurlarsa olsunlar, lafı nereden alırlarsa alsınlar çevrelerindeki insanları ağızlarının içine baktırmakta pek ustadırlar. Lafı çektikçe çekerler, uzattıkça uzatırlar. Melih Cevdet Anday, bir gece Halikarnas Balıkçısı'na Meryem Ana'nın Efes'te tıklım-tıkız bir yaşam sürdüğüne gerçekten inanıp inanmadığını sormuştur da o da, lafa Herakleitos'dan dalarak konuşmasını — bütün bir gece — birbirinden filinta öykülerle donatmıştır. Sonunda da Meryem Ana sorunu günbatısı karayele karışıp gitmiştir.

Balıkçı'nın iyi lakırdı ettiğine — geçen yüzyılın alay yollu bir deyimidir bu — Sabahattin Eyüboğlu da aferinhan olur. Eyüboğlu onun konuşmasını derin mağaralara kapatılmış rüzgârların birden boşanıvermesine benzetir. **Aganta Burina Burinata** yazarı ağzını açmaya görsün, yılların

içinde biriktirdiği yıldızlı karanlıkların topu ciğerinden palas pandıras ortaya dökülürmüş. Düş ve gerçek kaparozcusu Akdeniz, bir başka yeşile durmuş deniz dipleri vede yaratan ve sömüren insanoğulları da bu anlatılanların sayılı solukları imiş.

Laf çokluğu erlerinin başlıca estepetası, anlattıkları şeyin ortalık yerine kendilerini oturtmaları, olaya kendi soğanlarını doğramalarıdır. Enis Behiç Koryürek bir Fazıl Nedim Beyefendiden açar ki ömrü şehbenderliklerde geçmiş olan hazret, kapağını kaldırdığı öykülere kendi yorumunu katmadan yapamaz. Hindistan'daki bir tapınaktan mı açıyor hemen: «Kalbi kuruntular içinde uyutan yerler vardır ya, işte öyle bir yer» der. Güzellikten söz ediyorsa onun ruha üzünç veren bir güzellik olduğunu belirtir. Yada anlattığı olay kendi gençlik çağında geçmiş ise, o andaki durumu ile daha evvel vakitleredki durumu arasında bir karşılaştırma yapar.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, ünlü ozan Rıza Tevfik'in de bir baldudak olduğunu söyleyecektir:

— Onun en güçlü yanı konuşma konusundaki becerikliliği idi. Rıza Tevfik hatip değildi. Ama Fransızların **bon causeur** dedikleri hoş sohbet bir insandı. Sözcükleri çok iyi kullanır ve sözlerini noktalar gibi söylerdi. Çok tatlı konuşurdu. Vede sözlerini herkesin anlamasına büyük önem verirdi.

Nurullah Ataç'ın ağası Galip Ataç da Ankara Radyosunda, yıllarca önce «Evin Saati» adı altında yaptığı söyleşilerde, İttihatçıların Adalet Nazırı Manyasizade Refik Beyin bir **mirikelam** olduğunu fıslamıştır. Nazır Cenapları bir eve konuk gitti mi, sabaha yakın saatlere dek susmak bilmezmiş. O kadar güzel, o kadar cincibirli konuşurmuş ki evdekiler çıtlarını çıkarmadan onu dinlerlermiş. Böylece kendileri de konuşmuş kadar olurlarmış. Evin çocukları bile — bu evin Hammer'i dilimize çeviren Ata Beyin evi, ço-

cukların da küçük Nurullah ile küçük Gallp oldukları anlaşılmıyor mu?— okul ödevleriyle tatlı uykularını bir yana iterler, odanın bir köşesine büzülüp onun şakımasını izlerlermiş.

Çalçene ustaları söyleşilerine abartma katmayı da savsaklamazlar. Helvanın ancak böyleleyin dem alacağına inanırlar. Bu arada dinleyenlerin akıllarını karıştırmaya da pek bir önem verirler. Onun için onları sık sık, belli bir yokuşa sürdükten sonra, tam tersi bir yöne çekerler. Yada öykü bitmeden bir başka öyküye atlarlar. Kısacası, öykü içinden öykü çıkarmaya pek meraklıdırlar.

Dinleyenlerin dikkatlerini uyandırmak için de boyuna onlarla kendileri arasında köprü kurarlar. Bu, kimi zaman: «İmadettin Efendi bak dinle, burası seni ilgilendirir.» gibi bir tümce olur, yada bu bir iskemle gıcırtısı, bir göz-kaş işareti, bir mendil çıkarma biçiminde belirir.

Mirikelam'lar sözcüklerini dengede tutmakta da pek ustadırlar. Bunlardan başka seslerini nerde yükseltecekleri, nerde kısacaklarını, nerde duracaklarını, nerde gözlerini dinleyicilerin gözlerine sokacaklarını, ne zaman ağır çekime geçeceklerini, ne zaman allegro vivace'ye çengel atacaklarını çok iyi hesaplarlar.

Şimdi de Théophile Gautier'nin yüzünü yere baktırmak için şanoya Oscar Wilde'ı çıkaralım. Bakalım konuşma içinde Fransızlar mı yaman, İngilizler, yada İrlandalılar mı?

W.B. Yeats'e bakılırsa, — o da İrlandalı oğlu İrlandalı'dır — lafazanlıkta Oscar Wilde'ın üzerine yoktur. Hazret, gerçek bir tiyatro oyuncusudur. Çalmadan oynamak diye bir şey varsa onda vardır. Hiçbir hazırlık yapmadan, gelişigüzel lafa destur verdiği halde, onu dinleyenler konuşmasını bütün bir gece oturup özene bezene yazdığını sanırlar. Ne ki sözleri zıpçıktı düşüncelerle doludur. Bir gün: «Bana **Kış Masalı**'nı verin, **Kral Lear**'i değil. Kral Lear

nedir, sisler arasında sendeleyen zavallı bir pinpon değil mi?» demişse, bir başka gün de : «İsa, akıl işportasını, çarmıha gerildikten sonra toparladı. Vede, mezarından kaçarak uzun yıllar yaşadı. Dünyada Hristiyanlığın düzmeceliğini anlamış tek kişi İsa'dır» der. Dahası, sözcükleri çarpıtmayı da gizli bir sevinç sayar. Söz gelişi septisizm yerine skeptisizm demeyi yeğler.

Nedir, W.B. Yeats, çançanlıkta, **Define Adası** yazarı Robert-Louis Stevenson'un amcaoğlu R.A.M. Stevenson'un — onun da **Velasquez** adında bir kitabı vardır — Wilde'ı da bastırdığını söyler. Sevimliliği saçlarının rengi gibi üstünden çekip çıkarılamazmış. Lafı kısa kesmemesi için herkes onu dört gözle dinlermiş. Onu coşturmak amacıyla da sık sık sorular yöneltirlermiş. Gelgelelim düşüncelerine yada ortaya attığı cimbirlek görüşlere kimse katılmazmış.

Stevenson'un dinleyicilere el-ense çekme işinde de eşi menendi yokmuş. Onları boyuna varsayımlı alanlara çekermiş :

— Diyelim ki, İspanya'dasın ve de bir kadına tutuldun. Ona nasıl yanaşırsın?

Bu sorunun arkasından da gündeme çeşitli memleketlerdeki evlenme önerileri gelir. Bunların en ilginci de bir delikanlının arkadaşı adına yaptığı öneridir. Delikanlı, üstlendiği görevi yerine getirmek için pazar günü, arkadaşının sevgilisini kilise önünde beklemiş ve kız kapıda belirince hemen ona yanaşıp arkadaşının dileğini iletmiştir. Şu var ki, bu evlenme önerisi hiç de bizim şurada, burada duyduğumuz önerilerden değildir. Çünkü aracı genç, kıza sadece şu sözleri söylemiştir :

— Arkadaşım Jones sizin için ölüp bitiyor.

Dönelim yine Keşmir derisi gibi parıl parıl parlayan Wilde'a.

De Profundis yazarı kendini övmeyi de pek severmiş.

Yalnız övdüğü kadar, yermekten de geri kalmazmış. Memleketinden —İrlanda— açtığı vakit de ona kendi özelliklerinin tümünü yıkarmış:

— Biz İrlanda'lılar, şair olamayacak kadar şairane kişileriz. Dört dörtlük edebiyat bozuğuyuz biz. Ama Yunan'dan beri gelen en büyük laf ebeleri de bizleriz.

Lafı İrlanda'lı yazarlara getirmişken burada denememizi bir yana itip kulağımızı yine İrlanda'lı olan bir oyun yazarına, Brendan Behan'a vermeliyiz.

Brendan Behan İrlanda'da yazar diye bir şey olmadığı görüşündedir. Yazar adını dolaştıranlar sadece işlerinden atılmış papazlar, yargıçlar, eski tüfekler, emekli rahibeler vede döneklerdir. Bunlar zaman zaman **Irish Times** ile **Le Mois** gazetelerine yazarlar. İngiliz gazetelerinin Irlanda nüshalarında boy gösterdikleri de olur.

Kıtlığın nedeni, eski kuşak yazarlarının Fransa'da yada Birleşik Amerika'da otağ kurmalarıdır. Brendan Behan, arada bir, Dublin'de usta bir kadın yazara raslarsa da sonunda onun da polis olduğunu öğrenir. Haa, bir de tiridi çıkmış birkaç hükümet görevlisi vardır. Onlar da fasafiso mentereden öteye geçemezler. Yaptıkları iş de İngiltere'de konfor olmadığını, meyhanelerde telefon ve ayakyolu bulunmadığını, içkilerin iştahı gerilettiğini ve Londra'nın İrlanda, Galya ve İskoçya'dan gelen kaşmerdikozlarla dolup taştığını yinelemektir.

Yalnız at yarışı, yada köpek yarışı oldu mu bütün İrlandalı yazarlar oraya üşüşürmüş. Ama yarışa kafayı çekmek için gelirlermiş. Çünkü açık havada içmek ve aydınca konuşmalara katılmak için köpek yarışlarından daha kıyağı yokmuş. Kıyaklığı şurdaymış ki viski çadırlarının içinde kalabilir ve yarışı oradan, yerinizden kıpırdamadan seyredebilirmişsiniz.

Dışarda ise iki tazı bir tavşanın önünü kesmek onu koşu sonunda bin bin parça etmek için hırtlambo çığlıklar

atarlarmış. Gerçekte bu çığlıklar insanları topa, tüfeğe yedirecek şeyler değilmiş. Yalnız bu, içki içmeye, çançan etmeye, saygıdeğer yazarların Londra'da, Paddington'da sürdükleri deli pazarı yaşamın yalanlarla dolu öykülerini devşirmeye hiçmihiç meydan bırakmazmış.

Burada denememizi eski yatağına döndürmek için son bir kez Oscar Wilde'a el atacağız.

Wilde'ın çançanlığa büyük bir önem vermesi, konuşurken düşünmesindendir. Ne ki, Gide, bunda, tek olarak parlamak isteği de görecektir. Ona göre, **Reading Zındanı Baladı** yazarı, çevresinden ayrılıp sivrilmezse unufak olur. Wilde'ın konuşması, yazılarını da gölgede bırakır. Onu dinlemiş olanlar kitaplarını okuyunca şapalaklaşmışlardır. Gide, **Dorian Grey**'in yazılmadan önce, yani Wilde'ın onu söze verip çaldığı günlerde, Balzac'ın **Tılsımlı Deri**'sinden daha güzel, daha anlamlı olduğunu söyleyecektir. Yazıldıktan sonra hırtı-pırtı bir şey olup çıkmıştır.

Uzun lafın kısası Wilde lakırdı kaptanıdır.

Ayni gün ve aynı yerde, herhangi bir konu üzerine birbirine yüzdeyüz karşıt iki söylev çekebilir ve dinleyenleri bu iki savın da doğruluğuna inandırabilir.

Bu, bizi Yunan bilgicilerine (sofistlerine) götürür, yada onları bize getirir. Doğrusu şu ki, İ.Ö. beşinci yüzyılda yaşamış Protagoras da iki karşıt düşünceden ikisinin de doğru olacağını ileri sürmüştür. Nedir, karaya yanaşmadan, uçsuz bucaksız söz denizlerinde pupa yelken seyir eden Protagoras'ın Atina'dan kovulması da bu söz yüzündendir.

Burada şunun da tavı kabartılmalı ki çalçenelik öyle her vakit aleyk alıp, aleyk vermez.

Eflatun'un **Devlet**'ini okumuşsanız bilirsiniz, Polemarkhos'un babası Kephalos bu konuda şunu döktürmüştür:

— Ben beden isteklerini yitirdikçe konuşmaya doyamaz oldum.

DALTABANİYE

James Joyce'un «Kızkardeşler» öyküsündeki delikanlı — **Dublin'liler** adlı kitap — her akşam gözlerini salhurde ve kötürüm papaz James Flynn'in penceresine doğru kaldırarak, kendi kendine, **inme** sözcüğünü yineler.

Öklldes'in geometri öğretisinde **gnomon** (güneş saati mili), din dersi kitabında da **simonie** (din sömürücülüğü) sözcüğü nasıl çın çın öterse bu sözcük de genç adamın kulağında öyle çınlıyordur. Gerçi onun gelip delikanlının kafasına bağdaş kurması Flynn Babanın ölmek üzere olmasındandır ama, Joyce sözcükleri amuda kaldırmayı çokça sevdiğinden burada da öykünün başkişisine **inme** sözcüğünü, bir el topu gibi yere vurdurup hoplattırmaktan kendini alamamıştır.

Joyce sözcüklerin av avlayıcısı, kuş kuşlayıcısıdır. Sözcük dağarcığı öyle harmanlardan başak, öyle nimetlerden azıkla doludur ki zaman zaman ondan bir sözcük yada bir cümle çıkararak kendine de şölen çektiği olur. Gerektiğinde ise onlarla, bozaya kapılmadan, günlerce güreş tutar. Bir anıcı onun bütün bir gün çalıştıktan sonra sadece iki cümle yazdığını iletmiştir bize. Adamcağız bunu öğrendiği zaman şapalaklaşmış ve **Ulysses** yazarının istediği sözcüğü bulmak yolunda vakit yitirdiğini sanmıştır. Ne ki Joyce ona şu açıklamayı yapar :

— Sözcükler hazırdı. Aradığım, sözcük değil, onun cümle içindeki en yetkin düzeniydi. Her durumda uygun

ve elverişli bir düzen vardır. Sanırım onu yakalamak için vakit yitirdim.

Sözcükler İrlandalı'yı biraz da renkleriyle büyüler. Çünkü sözcükler de renk olmadan düşünülemez. Şafağın altın sarısını, rüzgâr burcuna girmiş ayın donukluğunu, sedir dağlarının yeşilini getiren onlardır. Sözcüklerin renkleri insanları düşüncelere de iteler. Joyce **Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi**'nde şöyle der :

— Ak güller, al güller : bunlar çok güzel renklerdi düşünmek için. Sonra (Kolejdeki) birincilik, ikincilik, üçüncülük kartlarının renkleri de çok güzeldi: pembe, krem, eflatun.

Haa yazarımız eflatun, pembe ve krem güllerinin de düşünce üretmekte birebir olduğuna inanır. Belki yeşil gül de öyledir. Ama yeşil gül nerde bulunur? Yeşil en sevdiği renktir onun. Bir de kırmızı. Çocukluğunun bütün renkleri yeşil ve kırmızı üzerine iş tutar. Babasının bahçesindeki çobanpüskülleriyle sarmaşıklar kırmızı değilse yeşildir. Elmalar da öyle. Ama geçmişte her şey renk içinde yüzüyordur. Clongoves'lu çocukların ceketleri hep mavi olmuştur, yelekleri de sarı.

İnsanlar anılarda da renk renk giysilerle görünürler. Dante'nin, papaz buyruğunda yaşamayı mutluluk sayan o taktakacı İrlandalı'nın da — **Sanatçı'nın Portresi**'ni okuyun — kestane renkli kadife bir urbası vardır. Omuzlarından sarkan kadife pelerin de yeşildir. Dante, ırmak boyuna dizilmiş insanların yanından onlarla afur ve tafur saçarak geçer.

Ne var, kül yada kurşun renkleri de Joyce'un yakasını bırakmaz. Tozlu pencerelerden içeri sızmaya çalışan ışık bile külrengidir. Liffey Irmağının suyu, dışardaki yumuşak hava, sabahın pusu da külrengi ve kurşunidir. Kolejin

dayakçıbaşısı Dolan Babanın yüzü ise açık külrengidir. Charles Amcanın piposundan yükselen halkalar da — bunlar zifir gibi bir tütünün dumanlarıdır— kül rengindedir. Yalnız kimi zaman da mavi olarak görünürler. Unutmadan, Etüd Yönetmeninin giysisi de külrengidir. Buna karşılık gözleri renksizdir. Bu da kötü bir insan olduğunu açığa vurmaktadır. Onun için Joyce zaman zaman :

— Of şu kurşuni ağır tatsız gün!
diye bağırırsa, çok görülmemelidir.

İrlandalı, sözcüklerin insan ağızlarından ne kadar değişik çıktığına da dikkat etmiştir. Sözcükler insanların ağızlarından, hagaragort konuşalım, çok değişik, çok cinsel biçimlerde çıkıyordur. Joyce der ki :

— Ben bu sözcükleri içim tedirgin olmadan konuşamıyorum, yazamıyorum. Bana bu denli yakın ve bu denii uzak olan bu dil benim için her zaman sonradan edinilmiş bir dil olarak kalacak. Sözcükleri ben yapmadım, ben benimsemedim. Sesimle, kendimden itiyorum bu sözcükleri. Ruhum sözcüklerin gölgesinde ezilip büzülüyor.

Gerçeği şu ki yazarlar sözcüklerden hiç memnun kalmazlar. Bu yüzden de boyuna onların sınırlarını genişletmeye, kendilerine göre özel argolar yaratmaya kalkışırlar. İbnülemin, Şair Rami Paşanın, Sadrazam Daltaban Mustafa Paşanın argosunu **Istılahatı Daltabaniye** adıyla topladığını söyler. O kitap kurdu Ali Emiri Efendi'nin de kendine özgü bir dili vardır. O «Vapur biletiniz kaçıncı mevkiden?» demez «Vapur biletiniz kaçıncı makamdan?» der. «Gönlü yüce adam» demez «Serseri alicenap adem» der. Çağındaki insanların konuşmasını da **zenne konuşması** diye adlandırır. Ona göre sözlerde sık sık «dürür, oluptur» gibi sözcükler geçmelidir. Konuşmalar ancak o vakit cuk oturur. Kanuni Sultan Süleyman'ın yabancılarca «Muhte-

şem» diye anılmasının nedeni de o çağın şıpşıp el vuran deyiş biçimleridir.

Kısacası sözcüklerin güzelliği kendilerinden değil, cümle içindeki yerlerinden vede dürümlerinden gelir. Yazı düzeninin ve dengesinin pompalanması, kirpiklerinin ve kaşlarının yolunması ustalık gereğidir.

Yazarlığımıza gösterilen saygının sürgit olması için buraya bir de üşütük İngilizlerden birinin, Stuart Gilbert'in sözlerini konduralım:

— Sözcüklerdeki düzen kaygısı Romalılara özgü bir şeydir. Latincenin söz dizini sonsuz olanaklarla yüklüdür. Virgilius bunlardan çok iyi yararlanmıştır. İstediği bir sözcüğü, okurların gözüne sokmakta onun üstüne yoktur. İngiliz yazarları çokluk sözcüklerin en basit ve en çok kullanılan düzenleriyle yetinirler. Bu da doğal olarak okumayı kolaylaştırır. Ama Joyce'un **Portre**'deki deyişiyle söylemek gerekirse, bu çerden çöpten düzenle yapıtın ruhu verilemez.

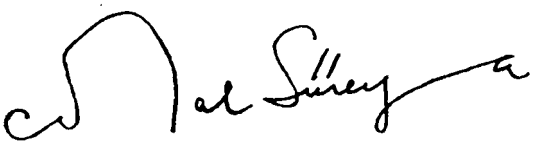
Son olarak buraya bir de Abdülkadir Budak'ın bir şiirini kaydırmak isteriz. O da bize söz sultanlarını uzaklarda aramamak gereğini anımsatacaktır:

Konuş ey büyülü sözcük söz senin
De ki localarından izleyen ustalara:

— Bu genç ozan biliyor yanmanın önemini
— Bu Mecnun Leyla'sını değişmedi çöl kumuna

Si BEMOL KADIN ŞAPKALARI

Görmüş olanlar bilir, Cemal Süreya'nın imzasında koskoca bir melon-şapka yükselir.

Bu, Cemal'in dünya bilgisini toptan kapatmak vede şiirinin sultanlığını tek ve ölümsüz kılmak istediğinin işaretidir.

Yalnız, bu şapka buraya biraz da Cemal'in Fransız ozanı Apollinaire'e olan sevgisine göz kırpmak için konulmuştur. Gerçi ünlü Fransızın kavun-şapkalara yanıklığı yüzdeyüz saptanamamıştır ama — onu melon-şapkayla gösteren resmi umurlamayın — günün yirmi dört saati başından kellepuşunu çıkarmadığı bir gerçektir. Yalnız bir defasında, 17 mart 1916 günü, Buttes Ormanı Cephesindeki siperde, saat dört sularında bir mermi gelip de başındaki zırhı deldiği ve içeriye antresini yapıp sağ şakağını kavurduğu vakit uzun bir süre şapkalara yüz vermemiş, onun yerine, sargı dolakları kullanmıştır.

Picasso onun başlık sevdasını bildiği için de ne zaman resmini yapmaya kalksa başına ya bir papa külahı yada Fransız Akademisi üyeleri kalpağı kondurur.

Vlaminck'in fıştıkladığı resimlerde ise Apoilinaire'in tepesinde asker kasketi vardır. Eh, 1914 Savaşı Paris'e iyisinden çöreklenmiştir, bir çokları gibi şairimiz de boyuna kasketli fotoğraflar çektirmeye başlamıştır.

Gelgelelim, Chirico'nun döktürdüğü resimde Fransız ozanı baş açık olarak görünür. Şu var ki onda, kızartılmaya hazır bir balıkla Antik Çağı anımsatan kimi hıytırık eşyalar da yeralmıştır. Apollinaire ise kendisinden çok Sokrates'i, daha doğrusu Muhlis Sabahattin'i — **Ayşe** operetini yönetirkenki haliyle — andırmaktadır.

Ayni şey, Marcoussis'in elinden çıkan resim için de söylenebilir. Kalem, kâğıt, mürekkep hokkası, rakı kadehi arasına sıkıştırılmış olan adam Apollinaire'dir ama biz bunu ancak resimaltı yazısından öğreniriz.

Gerçekleri olduğu gibi, kıpırdatmadan ferma almak gerekirse, Picasso'nun da iki kez onu şapkasız olarak çizdiğini söylemeliyiz. Ama bunlar **Alcools** şairinin ölümünden çok sonradır. Birincisi şairimizin Birinci Dünya Savaşında yaralanmasının tam 25. yıldönümü olan 17 mart 1940 tarihini taşır ki Picasso'nun 25 yıl sonra bile dostunu unutamadığını — bu anımsamada o korkunç savaş günlerinin etkisi de vardır elbet — açığa vurmaktadır. İkincisi ise, 3 Ağustos 1945 günü yapılmıştır. Bu da dünyanın, ikinci büyük fil tufanından yakasını ve paçasını kurtardığı günlerde ünlü ressamın Apollinaire'i bir barış simgesi yada çelengi olarak düşündüğünü belli etmektedir.

Hiç kimsenin resmini yapmadığı vakit ise, iş Apollinaire'in kendisine düşer.

O da, kollarını sıvayarak sırtına asker giysileri geçirir. Eline bir kamçı tutuşturur, başına da bir papaka oturtur. Kısarak bacaklarını da sürahi gibi uzatır. Bu, Polonya

yurttaşlığından Fransız yurttaşlığına transfer olduktan sonra aklından çıkmayan bir giyim-kuşam biçimidir. Kendini asker görünümü içinde tuttukça dört dörtlük bir Fransız olduğuna hem Fransızları, hem de kendisini inandıracağını sanıyordur. Neyse biz, işin bu yanını pek kurcalamayalım. Az önce, onun cephede yaralandığından açarken, tam o sıra, elinde bir edebiyat dergisi — yani **Mercure de France** — bulunduğunu da duyurmadık. Oysa bu da, üzerinde bir sürü laf doğranacak bir olaydır.

O çağın Fransız ozanlarını elden geçirecek olursak, Cemal Süreya'nın imzasındaki kavun, yaşamında melon şapkadan başka bir gerçek tanımamış olan Max Jacob'a bir gövde gösterisi anlamına da gelebilir.

Max Jacob o yıllar — Birinci Dünya Savaşı öncesi — çok gizemli, çok hokkabaz polimler sergiliyordur. Gözünden monoklu hiç eksik olmuyordur. Koltuğunda da kendi yaptığı suluboyalarla pıtrak bir dosya vardır. Ne ki, Paris görünümlerini büyük bir titizlikle saptayan bu resimler hiç mihiç alıcı bulamıyordur. Buna karşılık, Picasso'nun başlattığı, Apollinaire'in de davul-zurna herkeslere ilan ettiği kübist resimler, kimsenin içini açmadığı halde, belki günün birinde para eder diye harala gürele satılıyordur.

Max Jacob her gün değişik kravat takar. Ruhunu da çıkarır avucunda taşır. Zekâsına ise cambazlık yaptırmadan duramaz. Ağzından sık sık dökülen sözlerden biri şudur:

— Ben Papanın aznavuruyum.

Bunda Apollinaire'i papa kılığında gösteren Picasso'ya bir taş da vardır. Gerçekte o, dini bütün bir Hristiyandır. Ermiş Jean-Baptiste'in çekirgeden dikilmiş bir fistan giydiğine, vede deve tüyüyle beslendiğine gık demeden inanır.

Burada bir de caket-ataylı, silindir şapkalı, çizgili pantolonlu Louis de Gonzague Frick'ten açmamız gerekiyor. Çünkü o da ergeç kavun-şapkada karar kılacaktır. Onun pabuçlarını çorbamıza doğramayacak olursak, çok küçüklük gösteririz. Oysa o, bizden de ileri bir şiir manyağıdır.

Bakın anlatalım da siz de bize hak verin:

Birinci Dünya Savaşında, Verdun Cephesinde çarpışan Frick bir gün izinli olarak Paris'e gelmiş, sabahın köründe de, çat kapı, André Billy'yi yatağından kaldırmıştır. Billy, XX. yüyılla ortaya çıkan yeni şiire pek yakın durmuyorsa da Max Jacob ile Apollinaire'in zilzurna dostudur. Sonraları **Yaşayan Apollinaire** adında bir kitap da yayınlayacak ve anılarını yazarken her satır başına onun adını kondurmaya çalışacaktır. O yıllarda **Paris-Midi** gazetesinde **Basın Ne Diyor?** sütununu hazırlıyor ve her gün erkenden işe gidiyordur. Ama Frick o sabah onu yine de yatağında bastırmıştır. İçeri girince de, Billy'nin Verdun üzerine taze haber sormasına kulak asmadan cebinden çıkardığı şiirlerini okumaya başlamıştır. Bir bir daha, bir bir daha, şiirlerin arkası kesilmiyordur. Billy izin isteyerek çıkacağını bildirir. Yolda Frick yine yanındadır. Gazeteye geldiklerinde özür dileyerek ondan kesin olarak ayrılmak ister. Frick aldırmaz:

— Sen işine bak, beni düşünme ben burada beklerim.

Bu sözler gazetenin girişinde alınıp verilmiştir. İki saat sonra Billy işini bitirip de gazeteden çıkacağı vakit onu yine orada bulur. Şair yine şiirlerine el atarsa da gazeteci dostu onu durdurur:

— Şimdi de kahvaltı yapmaya gidiyorum.

— Aa, ben de gelirim.

Nafile yorgunluk almayın, Frick yolda yeniden bir iki şiir yuvarlar. Kahveye gelip de karşılıklı sütlü kahvelerini

içmeye başladıklarında ise kendi kahvesinin soğumasına aldırmadan yine şiirlerini sıraya dizer.

Billy, ondan ancak bütün şiirler okunup bittikten sonra kurtulabilir.

Lafı nereden aldık, nereye getirdik. Burada yeniden Cemal Süreya'ya dönmekte neşeli mangır vardır. Çünkü Cemal bu kez bize kadın şapkaları üzerine bir gözleminden açacaktır. Ona göre bir kadının etekliği fa notası ise, sütyeni sol, pabuçları da la'dır. Şapkası ise, burada biz de bir bemol ekleyelim, evet kadın şapkaları ise si bemoldür. Yani kavun değil, Güzelhoca üzümüdür.

BARON CORVO'NUN ALTINLARI

Bir denemecinin işi kitaplarda, doğada vede yaşamın içinde tık eden altını bulup çıkarmak, okurların gönlünde bir düşünce uyandırmaktır. Bunu yaparken, üstünü başını altın tozuna bular, kalemini de yaldız çanağının içine düşürürse oh, gel keyfim gel.

Gerçi, altını enselemek için denemeciler, kimi zaman çekmelerin kilitlerini bir yerlerden kırarlar, yani öyküyü az-biraz çarpıtırlar ama bu da işin raconudur. Böyle şımarıklıklara, böyle çılgınlıklara el atmadan yazının bedenine güçlü can girmez.

Ey okur bil ki, bugün kendisiyle söyleşi kadehi kaldıracağımız Frederic William Rolfe'un yaşamı da 24 ayar altındır. Hazret, 22 temmuz 1860 günü Londra'da dünyaya gelmiş ve ömür defterini 53 yıl açık tutmuştur. O yıllar Londra'da çarliston marka bir sürü insan yaşar. Mimarlık alanında yeşerip bütün dünyayı — yani Fransa ile İngiltere'yi — etkileyen **Modern Style** çağıdır bu. Jean-Louis Curtis, **Modern Style'**in sarmaşık bezemelerine bakıp onu üç korkunç orkidenin süslediğini söyleyecektir. Bunlardan biri Oscar Wilde, biri Ronald Firbank ise biri de Rolfe'tur.

Bizimkisinin yüreğinde papaz olmak büyük acıdır. Yaşam denilen bir torba kemik içinde, Tanrının kendisini din adamı olarak işaret ettiğine inanıyordur. Bu iş için iki kez papaz okuluna girmiş, iki kez de kovulmuştur. Kendisini Tanrı yolundan şarampola düşürenlere boyuna sövgüler yağdırıyordur. Kardinalleri çürük folluklara, İngiliz din

adamlarını da XIV. Louis üslubunda eciş-bücüş eşyalara benzetiyordur. Ne ki, Katolikliğe olan bağlarını hiç mi hiç gevşek tutmaz. Kiliselerin gece yarısı törenlerini bile kaçırmamaya dikkat eder. Bu, biraz da ılık bir dam altına sığınmak umuduyla da yapılır ama orada çıtı çıkmaz. Üstelik sarhoşlara ve orospulara da raslar. Çünkü onlar da feleğin ve alkolün sillesini yemiş ve sesleri kısılmış kapımandallarıdır.

Sizden ne diye saklamalı? Rolfe romancıdır. Jean-Louis Curtis'in demesine göre XX. yüzyılın en büyük İngiliz romanlarından birini de o yazmıştır. **VII. Hadrien** adını taşıyan bu roman için Curtis der ki :

— **VII. Hadrien** bir öç romanıdır. Papazlık trenini kaçıran Rolfe'un tüm aklı, kendisinden esirgenen bu Tanrı yolundadır. Manyak olduğu için de kendini — hiç çekinmeden — papalık koltuğuna oturtmuştur. Kitapta çok özel bir gülmece-güldürmece geliştirilir. Papalık düşleri ile iğrenç bir gerçeğin bitmek, tükenmek bilmez çağrıları arasındaki çelişki ustalıkla noktalanmıştır. Hadrien Cenaplarının yüce davranışları ile Rolfe'un çok insancıl küçüklükleri de iyi dengelenmiştir. Çok zengin, çok süslü, çok fıkfıklı bir üslupla yazılmış bir romandır bu. Gelgelelim bu üslubun korkunç sivrilikleri de vardır.

Rolfe'un kalbinin dört gözü A.J.A. Symons'un **Baron Corvo'nun Ardından** adlı yapıtıyla gün ışığına çıkmıştır. Curtis, kitabın yaşam öyküleri içinde en ön sırayı tuttuğunu söyler. Daha sonraları İngiliz gazeteci ve yazarlarından Peter Luke da onun yaşamından bir oyun çıkarmıştır. Denilebilir ki oyun, Rolfe'un, çağının çok ilerisinde bir kişi olduğu ve başına gelenlerin de kendisini anlayacak durumda olmayan insanlardan —bu yazgıyı bütün gerçek yazarlar paylaşmıştır— kaynaklandığı belirlenmek için yazılmıştır.

Doğrusu herkes, bizimkini vartaya düşürmek için, köşebaşlarını kolluyordur. Bizimkisi ise onların ne yaptıklarını bilmedikleri için kendisine saldırdıklarına inanmakta vede onları muzıka meşkeder gibi bağışlamaktadır. Acı bir ah çektirmek istediği, yani cezalandırma yoluna gitmeye evetlik gösterdiği vakit de onları sadece dolandırmakla yetinmektedir.

Geldik mi şimdi rengi soldurup yüzü ayvaya döndüren ünlere?

Yazarımız Papaz Okulundan kovulduktan sonra yoksulluk cehenneminin fennarına inmiş, kendine yardım edecek tek dostu olmadığı için de üçkâğıtçılığa, kulpacılığa, sotacılığa, pantuflacılığa, markacılığa vede muslukçuluğa el atmak zorunda kalmıştır. Bu arada her zırtapoz işte çalışmaktan geri kalmıyordur. Yalnız adının lekelenmemesi için —bir gün papaz olabileceği umudunu hiç yitirmemiştir— her yere başka bir ad sürüyordur. Bunların içinde en ünlüsü Baron Corvo'dur. Bunun İngiliz - İtalyan kırması bir dostundan, Sforza - Cesarini Düşesinden miras kaldığını öne sürmüştür. Gerçekte Düşes, yazarımızın, Roma'da kaldığı günlerde, para sızdırdığı zenginlerden biridir. Rolfe, Baron Corvo adıyla fotoğrafçılık ve yazarlık yapmışsa, F. Austin adıyla da dekorlar boyamıştır. Frank Hockheimer adını ise gazetelerde satır hesabına döktürdüğü yazılarda kullanır.

Kısacası Baron Cenapları, bütün yaşamı boyunca bir metrelik bir buz tabakası altında yaşamış ve borçlardan hiç kurtulamamıştır. Bu, Katoliklerin sözlerini tutacaklarına ve kendisine yaptırdıkları işlerin ücretini vereceklerine inanmasından gelir. Ev sahiplerinin böyle bir inancı olmadığı için de evlerden sık sık dehlenir. Bir defasında, Londra'da Skew Sokağında otururken, pansiyoncu karı onu yatağı ile birlikte altı okka ettirip sokağa attırmıştır. Giysilerini de pencereden fırlatmıştır. Bizimkisi de, bir sürü ay-

lak önünde, pijamasını çıkarıp giysilerini giymek zorunda kalmıştır.

Rolfe'un son yılları kuş yumurtası gibi bir pırlanta yüzüğü andıran Venedik'te geçer. Tam bir yoksulluk, çılgınlık ve madikçilik yıllarıdır bunlar. Doğru dürüst yatacak yeri bile yoktur. Nerde sabah, orda akşam. Bir ara, bir gondolun içinde yatıp kalkmaya başlar. Sıçanlar geceleyin gelip ayağının başparmağını ısırıyorlardır. Venedik'te ilk günler İngilizleri sömürmekle geçmiştir. Gelin görün ki, zamanla onların da gözü açılır. Çok perendebazları da vardır, dikkat etmek gerekir. Bizimkisi sonunda, onurunun geriye kalan beş paralık cevherini de ayaklar altına alıp —yüzünüz kızaracaksa da söyleyelim— sevda simsarlığına kalkışır. Gondolcu yamağı adı altında zengin turistlere sinyorinalar buluyordur.

Şimdi de Mısır hazinesi değerinde bir açıklama yapalım: Hazret biraz para yüzü görünce, onları zıpırca ve zırvaca harcıyordur. Bu gibi zamanlarda dört gondolcunun fıştıkladığı — bu her zaman raslanan bir iş değildir — gondolda Büyük Kanaldan aşağı süzüldüğü görülüyordur. Afuruna tafuruna da deyecek yoktur. Saçları ise kızıla boyanmıştır ki o dakikadan başlayarak tüm Venedik vıdıvıdı kazanlarının başına çöker.

Baron'un en kofti yanı insanları sevmemesidir.

Erkeklerden de, kadınlardan da nefret eder.

Ona göre insanların bedenleri de, ruhları da, davranışları da pek cavalacozdur. Kimi zaman gaydanın **uangnaan nailnailnailnail** sesleri gibi — bu yansılamalar İngilizcedir, Türkçeye çevrilmeden aşırılmaması rica olunur — saray lokması birine raslarsa da ona da nasıl yaklaşacağını kestiremez. İşin tuhafı, yazarımız kendisini de sevmez. Aklı ve bedeni onu hiç mi hiç memnun bırakmaz. Yalnız derisinin ipek gibi pırıl pırıl olduğu kanısındadır. Bu düşünceye birinin bacağı kesilirken varmıştır. Kayışbacak

bir öyküdür bu, ama durun onu da anlatalım. Ortada bacağı kesilecek bir dinsiz kerata bulunduğuna göre bir de tanrıtanımaz cerrah vardır. Bıçakçıbaşı, testereyi, bacağı kesilecek adamın uyluk kemiğine dayadığı vakit, anestezi altındaki öbür bacak debreşmiştir. Bu durumda cerrah ne yapsın? Masaya en yakın duran kişi olması bakımından Rolfe'tan onu tutmasını ve kıpırdatmamasını rica etmiştir. Çok şirazesiz bir iştir bu. Ne ki bizimkisi onu kabul etmekten başka çare bulamaz. Sonunda dünyanın en zengin bilgisini elde ettiği için de Sayın Bay Bıçakçıya büyük teşekkürler patlatır.

Yazımızın sonuna yaklaştığımıza göre Frederic William Rolfe'u, John Rolfe ile karıştırmamak gerektiğini de belirtmeliyiz. John Rolfe sömürgeci oğlu sömürgecidir. 25 yaşında aklını kullanmaya başlar başlamaz, Amerika'ya, Virjinia'da yaşayanları sömürmeye koşmuştur. İngiliz olma ününe hiçbir biçimde gölge düşürmemek ve hinliğinin gradosunu artırmak için de Kızılderili Prenses Pokahontas ile evlenmiştir. Yerlilere tütün yetiştirme yöntemlerini öğretince de tüm sömürgeyi, yani kendi kafasını, kendi kollarını, kendi bacaklarını vede kendi kör midesini dirliğe ve düzenliğe kavuşturmuştur. Baron'la John'un bir ayrılığı da bizimkinin öbüründen 300 yıl sonra yaşamış olmasıdır. Bir de, John her ansiklopedide boy gösterirken, bizimki —sömürgeci olmadığından— hiçbir ansiklopedide yer almamıştır.

Haa, Baron bir de açlıktan ölmek derecelerine geldiği vakitlerde bile, insanlara olan kinini büyük bir başarı ile sürdürür. Üstündeki yoksulluğu arttıranlara boyuna mektuplar döşeniyor ve onlara şöyle sesleniyordur :

— Ey şifa bulmaz andavallı ...

Mektupların sonu da şöyle mühürleniyordur :

— Senin en candan düşmanın Baron Corvo.

Şimdi, şimdi ey okur, izin verirsen söylediklerimizin topunu havaya savurup denememizi yeniden yazmaya başlayacağız.

Bu, bir yazarlık paraşütçülüğü değildir. Öykünün gelip dayandığı noktadır. Bunu biz yapmazsak denemenin kendisi yapacaktır. Çünkü Frederic William Rolfe'u yakından tanımış kimi kişiler ondan yana tanıklık etmeye seyirtmişlerdir. Bunlar belki Baron Corvo'ya iş gördürüp de karşılığını ödemeyen katoliklerdir ki bin pişmanlık köprüsünden geçecekleri sıra akılları başlarına gelerek buraya damlamışlardır. Yada Venedik'li gondolculardır. Yazarımız onların yelkenlerini her vakit besbedava boyadığından onlar da bu kez teşekkürlerini sunmak istemişlerdir. Durun, durun bunlar Baron Corvo'nun para ile tuttuğu tanıklardır belki de. Yazarımız sevda simsarlığı yaparken bu iş için bir kenara para da ayırmış olabilir.

Her neyse, kimse işini bırakmaz. Sonunda bizim yazarlığımız yine bize gelir. Şimdi onlara kulak verelim. Bu ikinci denememiz de onların sözleriyle son bulsun :

— Frederic William Rolfe herkeste bulunmayan değerler taşır. Kilise Tarihini en iyi çakanlardan biridir o. Ortaçağın en hurda bilgileri de ondadır. Yunan ve Latinceyi de ana dili gibi konuşur. Zekâsına gelince kimse onunla boy ölçüşemez. Gülmece ve güldürmeceye bütün kapılarını açık tutar. Konuşmaya geçtiği vakit de ağzından bal akar. İnceliğine ve insanseverliğine ise diyecek yoktur. Çünkü hiçbir kardinalin kafasına tabak fırlatmamıştır.

BEN ve BEN

Sabahları uyanıp da, daha yatakta, akıl tasımın kapağını kaldırdığım vakit binlerce fırtlak ve zırtlak düşünce, bir gün önce yada daha eski bir zamanda gönül gözüme takılmış tırandaz bir deniz parçası, çırpı bacak bir satıcı, kargacık-burgacık bir Fransızca ile yazılmış bir mektup, bir kitap cildi, sopalanmış bir köpek, cırtlak sesli bir dolmuş şoförü, kendi halinde bir pimpirik, üstü başı akmış ama yine de dilenmeyen bir yoksul, topluca, ya da birer birer içeri atlayıp beynimi mıncıklamaya başlar.

Saat sekiz ya da dokuzdur.

Gece, ikide yatılmış, bir süre sonra uyanılıp saatin üç buçuk olduğu kestirilmiş ve elektrik feneri yakılıp bakılınca da saatin üç buçuk olduğu saptanmıştır. Daha sonra dört buçuk ve yedi buçukta da uyanılmış ve saatin yine kestirildiği gibi olduğu görülmüştür. Artık yeniden uyku tutmayacağı anlaşıldıktan sonra ise hemen kalkılmamış, en aşağı bir saat dış dünyanın saldırısına kucak açılmıştır.

Bu beklenti saatleri, önceki günlerde başlanmış ama daha bitirilmemiş bir yazının yada **Salah Bey Tarihi**'nin —gerçekte yakası beyaz ipek işlemeli parçaların— tezgahlandığı saatlerdir. Sekiz rüzgara karşı balık istifleri sağlanınca hemen yazı masasına koşulacak ve yazıya taze kan verecek tümceler hemen kağıda dökülecektir. Yada aynı saatlerde, yeni bir denemenin afyon ve tiryakı hazır edilecektir.

Ne ki, bu uyanmalar öyle her vakit şekerpare dakikalara meydan verecek nitelikte değildir. Kimi zaman da kendimi öfke atına binmiş olarak yakalarım. Bütün tızman-

tırıllar, bütün meyvesiz söğüt ağaçları, bütün kıskanç köpekler, bütün üçkağıtçılar, bütün tavcılar, bütün şiir arakçıları kısacası bütün kötü yazarlar bu öfke alabandasından payını alır. Kendimi başka işlere sürsem de bu köpürmeler ve höpürmelerden kolay kolay kurtulamam.

Haa, uğurlu ve doğurgan sabahlara doğru yazı masasına koşmamın bir başka nedeni daha vardır. Aramızda kalsın, mideme bir şeyler tıkıştırmamışsam kafam daha iyi parıldar. Kan dolaşımı beynimin in-cin top oynayan köşelerine bile uzanmaktan çekinmez. En evranoslu, en ardanoslu yazılarımı hep bu saatlerde yazarım. Duygulu insanın aç insan olduğunu da bu saatlerde çakmışımdır. Gelgelelim, kalemi elime almadan önce yazılarımdan hiç değilse yarım sayfa okuyup kendimi islim üzerine getirmem gerekir. Çünkü, bir sır değildir, beni kendi yazılarımdan başkası coşturamaz.

Burada acı bir haber de yatmaktadır. Aç-köpek yöntemi uygulansa, uygulansa bir saat uygulanır, bir saat geçti mi kafanızın pedavra tahtaları birbirinden ayrılmaya, koskoca temel çivileri kürdanlar gibi kırılmaya başlar. Ama bunun böyle olması da gereklidir. Yoksa başyapıtların yazılması çok kolaylaşır, vede it sürüsü kadar Marcel Proust, it sürüsü kadar James Joyce yetişmiş olur. Bu da dünyanın batması demektir.

Uzatmayalım, açlık çölünü aşınca mutfağa koşar küçük bir kahvaltıdan —bu, çokluk öğle yemeği gibi bir şeydir, üstelik öğle yemeğine de çağrılar çıkarır— sonra Bostancı'nın yolunu tutarım. Kış aylarında sığınağım Bostancı vapur iskelesindeki eciş-bücüş kahvedir. Yazın ise istasyonun yanındaki çınarlı kahveyi yeğlerim. Buranın her yıl mayısta ilk açıldığı günü de hiç atlamam.

Dönüşte yine masamın başındayımdır. Kahvede ve yolda geçen zaman kafamda yeni pencereler açmıştır. Onlardan içeri dolan rüzgarı hale yola koymaya çalışırım.

Bakın, öğle sonrası tumbaları bir yazar için lüks bir şeydir. Ama sıkı çalışmalar birbirini kovaladığı vakit —yaşlılığı da hesaba katmayı unutmayın— tumbaları hiç mi hiç savsaklamam. Hoş, bu çalışmamın içinde yer alan bir şeydir. Benim için tumba, bir saat boyunca gözlerimi kapalı tutmak ve aklımı yazdıklarımda gezdirmektir. Bu süre içinde öyle çıtırpıtırlar devşiririm ki onlarla yazımda yeni menekşeler açtırırım.

Bütün bunlar, akşamüstülerin o kanatsız kuş durumu dakikalarına kavuşmak içindir. Gerçi zaman zaman, uykusuz geçirilmiş bir gecenin ferdasındaki kuşluk vaktinde, yada öğleyin ağır bir yemekten sonra da, yani hiç beklenmedik, hiç umulmadık bir anda da insanın kafası zikzaklı danteller üretmeye geçer ama kafanın ikindi çalışması hiçbir şeye benzemez. Şeyh Davut kuşağından Selahattin Eyyubi'nin başından geçen serüvenler bile bu kadar gıygıylı değildir.

Akşamları ise çokluk televizyonun karşısına kurulurum. Nedir, bu, televizyondaki diziyi yada eğlence keşişlemesini izlemek için değil, zihnimi daha iyi toparlamak içindir (**Boğaziçi Şıngır Mıngır**'ın adı, **Colombo** seyredilirken bulunmuştur). Kendi üzerime gözlemleri de çokluk bu saatlerde elde ederim. Şu unutulmamalı ki, dünyanın en güç işi, insanın kendi üzerine gözlemde bulunmasıdır.

Bir deneme sona erdiği zaman da —**Salah Bey Tarihi** bitmek, tükenmek bilmez— kendime iki gün izin veririm. Jale'yi —o, yazılarımda adının geçmesini istemez ama burada lafımın mecburuyum— yanıma kattığım gibi Kavaklar, Adalar, Harem, İstanbul'un altını üstüne getiririm. Bu yolculuklarda Jale ile ortak bir sevincimiz vardır. Boyuna hoşlandığımız, gözümüze kestirdiğimiz evleri, özellikle de yalıları satınalırız. Hem de büyük paralar sayarak. Şimdiye değin aldığımız yapıların sayısı belki bini aşmıştır. Çünkü bir günde birkaç ev birden satınaldığımız çok olur.

TECHNİCOLOR

Haşim «Gurabahane-i Laklakan» adlı denemesine şu sözlerle girer:

— On, onbeş yıl önce, bir dinlenme haftasını geçirmek için Bursa'ya gitmiştim.

Bu gezi muştusundan sonra yazarımız yazısını biraz daha açmak, biraz daha çetrefilleştirmek için —denemenin bir tanımı da çetrefil olmayan şeyleri çetrefil yapma sanatıdır— yolculuğunun nasıl geçtiği üzerinde durarak Bursa'ya ne amaçla dembeste olmaya geldiğini açıklar. Anıtları görecek, nakışlar ve çiniler üzerinde incelemeler yapacak, mimarinin tarihi ve estetiği ile ilgili uyduruk savlar öne sürenlere karşı güçlü ve Bursavi belgelerle silahlanacak ve dünyanın en zor işi olan düşünme işini gerçekleştirecektir. Yazının havası iyisinden ısınınca sahneye Greguar Bay da çıkarılır. Denemenin konusunun sergilenmesi zamanıdır bu. Hazret ise konunun ta kendisidir. Yabancıların eski bir leğen kapağına, eprimiş ve rengi atmış bir sako parçasına büyük bir hayranlık göstermeleri, giderek Türk ve Doğu sanatını değerlendirirken onur yaralayıcı yollara sapmaları karşısında Hazret, Pierre Loti kakulelerini savunacak ve şöyle diyecektir:

— Şaşkınlığımız bugünkü insan elinin aczinden ileri gelir. Bunun içindir ki dev gibi makinelerle kolayca açıldığını bildiğimiz Panama Kanalına karşı hiçbir ilgi duymayan hayalimiz iki yüz yıl önce Bursa'da, Konya'da, İz-

mir'de bir gençkız elinin işlediği ipek çevrenin ilkel sırma nakışları önünde zevkle heyecan ve hayrete düşüyor.

Deneme daha sonra Greguarın madamasının gül yaprakları içindeki kameriyede hazır ettiği çayları yudumlamakla sürgit olur ve Haşim'in Greguar Bay'ın yıllarca sonra Bursa'da öldüğünü açığa vurmasıyla son bulur.

Demek isteriz ki denemenin bir özelliği de bir başı, bir ortası, bir de sonu olmasıdır. Gerçi bu, bir yazı için en doğal bir şeydir ama deneme için bunun bambaşka bir anlamı vardır. Denemeci her dakika yazının başını, ortasını vede sonunu birbiriyle karşılaştırır, birbiriyle dengede tutmaya çalışır. O, bu tutumuyla romancıdan çok şaire yaklaşmış olur. Şair gibi yazısına hiçbir gereksiz sözcük yaklaştırmaz. Denemeyi de ilk sözcükten sonuncusuna değin bir sıkı düzen içinde tutar.

Ataç'a bir göz atacak olursak, onun da bir sıkıdüzen izleyicisi olduğunu görürüz. Ama o bir tandırbaşı çançancısı olmayı her şeye yeğ tutar. Ne ki bunu yaparken anlattığı şeyin en iyi biçimde anlatılmasını hiç mi hiç savsaklamaz. Bunun için yazının her yerini, en hurda köşelerini bile bol ışığa boğar ve tüm düşünceleri dört dörtlük bir mantık eleğinden geçirir.

Sabahattin Eyüboğlu ise bir denemeciden çok bir öğretmendir. O yazdığının dört başı bayındır bir deneme olmasından çok düşüncelerinin, —onlar da ne kadar çeşitli alanlara uzanır— en iyi biçimde iletilebilmiş olmasına bakar.

Doğrusu bunlar Türk edebiyatının yol açan denemecileridir. Ben bunlar arasında en çok Haşim'e yakın durmaya çalışırım. Gelgelelim **erbab-ı mütalaa** ile yani okurlarla diyalog kurmaya da bayılırım. Bu ise bana, azbiraz Ahmet Mithat Efendiden gelen bir şeydir. Bence bu diyaloglar yazıyı havalandırmaya yarar. Tütün balyaları zaman zaman nasıl havalandırılırsa, yazılar da öyle hava-

landırılmalıdır. Bunun için okurlarıma sık sık «Burada soluk alın», «Burada yatıp uyuyun», «10 satır sonra denememiz bitecek», «Bundan sonrası için hiçbir sorumluluk almayız» gibi uyarılarda bulunurum. Yada: «Kırmızı ışık yandı geçin, yeşil yandı oturup pinekleyin, sarı yandı kravatınızı düzeltin» yollu şaşırtmacalar veririm. Bu uyarılara isterseniz cigara molası da diyebilirsiniz. Sinema salonlarında filmin ortalık yerinde verilen 10 dakikalık aralar ne iş görürse okurlarla kurulan bu köprüler de ayni işi görür.

Deneme bir de yazının tadı çıkarılarak yazılan bir türdür, belki de tek türdür. Joyce, Flaubert gibi romancılar da yazının tadını çıkardıklarını sanırlar ama onlar nerde, aslan denemeciler nerde! Ahmet Mithat Efendi de bu tadı öyküyü bir yana itip okurlarla çene yarıştırmakla sağlayacağı düşüncesindedir. Kimi zaman hızını alamaz, öyküye bir de önsöz kondurarak bütün içini boşaltır. «Ölüm Allahın Emri» öyküsünde de bunu yapmıştır. Ama öykünün bir özelliği de vardır. Sonuç daha başlangıçta okurların ayakları dibine seriliyordur. Eh, bu durumda öyküden tad çıkar mı? Ahmet Mithat'ın sözlerine kulak kabartın ki sonradan «Hoptereleyli havası, yandı pilav tavası» demeyin:

— Maşallah, niçin tad çıkmasın? Öyküye tadı yazar verecek değil mi? Bakınız ben lezzet vereyim de çıkar mı, çıkmaz mı? Bir öyküyü okuduğunuz vakit: «Aman alt tarafı neymiş, sonu neye varacak?» diye beklemeye karşılık «Aman bunun öncesi neymiş, bu son nereden çıkmış?» diye işin öncesini arayacaksınız. Kimileri diyor ki İstanbul'da —elden geldiğince— roman ve öykü anlatmaya ve yazmaya ben başlamıştım. Bu iyi sanıya teşekkür ederim. Öyleyse girişten önce sonucu gösterip de okurlara öykünün başını aratmak yolunu da —hem de haklı olarak— ben açmış olayım.

Görüyorsunuz herkes de kendi ipliğini boyuyor. Benim de lafı az-biraz kendi üstümde tutmak çok görülmezse, yargı döktürmekten yani ahkam kesmekten ve laf ebeliği açmazları sergilemekten hiç mi hiç hoşlanmadığımı şuracığa bir kez daha sokuşturmak isterim. Benim işim olaylarladır. Söylemek istediklerimi olaylarla anlatırım. Bunun için de kafamdaki düşüncelere göre olaylar ararım. «Kelbayır Sorunları» adlı denememi yazmak için günlerce Amerikan gangsterleriyle Hitler'in yaşam öyküsünü didik didik ettim. Zorbaların dış ve iç görünüşleri arasındaki karşıtlığı belirleyecek bir olay ardındaydım. Amerika'nın ulusal katillerinden Büyük Jim'in bir gangsteri temizlettikten sonra adamlarına: «Bana unutturmayın da cenazesine gül gönderelim» sözü üzerine düştüğüm zaman da dünyalar benim oldu.

İstediğim olaylara kavuşunca sorun yoktur. Ne var, bu arama-taramalardan elim boş dönünce, kafamdaki düşüncelerden vazgeçmem gerekir. Kimi zaman da yazımı **technicolor** yerine siyah-beyazla sürdürmeye boyun eğerim. «Ve Hurrrya İşkencelere» adlı denememde bu oldu. 1934 yılında **Uzun Bıçaklar Gecesi**'nin sabahında Hitler, kavga arkadaşı Ernst Roehm'i kendi elleriyle bitirmek için Münih'in 70 km. ötesindeki Bad Wiessee köyüne giderken bir ormanın ve bir gölün kenarından geçmiştir. Yani doğanın güzelliği Hitler'in kalbini yumuşatmaya yetmemiştir. Ben bu ölüm yolunun dekorunu sonradan öğrendiğim için o denemede kullanamadım. Gerçi Hitler'i yine Bad Wiesseeye ölüm saçmaya yolladım ama onu doğanın önünde haraba yardırtıp yabanı yanmış it gibi perperişan edemedim.

İNGİLİZ CASUSU LAWRENCE

Yaşamı boyunca Paris'in sokak kedileriyle sokak köpeklerine maskesiz bir yüz göstermiş olan Léautaud, son günlerinde onlara çatlayacaktır.

83 yaşındadır. Yüreği granit kesmiştir. Damarlarında da kan diye bir şey akmıyordur. Bedeninin artık kendi bedeni olmadığını çok iyi çakıyordur ama, ona taze can vermek için elinden bir şey gelmiyordur.

Sonraki günlerde Hazret'in başına daha başka yıkımlar da gelir : Tanrı korusun, insanlara da uyuz olmaya başlar. En büyük yıkım ise 1955 ağustosundadır. Eskiden pejmürde kılık, pejmürde yaşam yüzü suyuna satınaldığı tüm kitaplardan birden soğuyuvermiştir. Küçük bir bölüğünü ayırarak gerisini sahaflara taşır. Yalnız belleği eski aznavurluğunu sürdürüyordur. Sattığı kitaplarda neler yazılı, neler değil, topunu sayfa sayfa anımsıyordur.

Ölümün eşiğinde dünya azıklarına karşı duyulan bu doymuşluk, bu bezginlik Thomas Paine'i de Urfayağıyla kavurmuştur. Amerika'nın bağımsızlık savaşına katılan, Fransız İhtilalinde kafasını Bay Giyotin şorolosunun elinden bin güçlükle kurtaran bu dünya yurttaşı da Azrail Cenaplarının ayak seslerini duyduğu vakit anılarından korkmaya başlamıştır. Gerilerde kalmış yılların gulyabanileri, hortlakları ne yapıp yapıyorlar, baca deliğinden, pencere pervazından odaya doluşuyorlardır. Thomas Paine, tabak, çanak, eline ne geçerse, onlara fırlatıyor ve şöyle bağırıyordur :

— Beni rahat bırakın, beni rahat bırakın!

Anıların denizinde vartaya düşen bu iki kişinin yanına İngiliz yazarı T.E. Lawrence'i de getireceğiz. Ne ki onun bağdaşı biraz değişiktir. O daha pek körpe yaşlarda anılarıyla kılıç-kalkan oyunu oynamaya başlamıştır. Bunun nedeni de çok küçük bir yaşam parçası içinde yoğun ve dolu bir yaşam tımbırdatmış olmasıdır.

İnce ve gıcıksız yazına merakı olanlar bilir ki T.E. Lawrence, İngiliz Casusu Lawrence'ten başkası değildir. **Bilgeliğin Yedi Temel Direği** (Seven Pillars of Wisdom) adlı kitabında hem katıldığı savaşları, hem Arap dünyasının girintisini, çıkıntısını, hem de kendi dabır-dubur serüvenlerini anlatır. Yapıt, eleştirmenlerce yüzyılın en avurlu-zavurlu kitaplarından biri sayılmış ve bütün öbür kitapların benzini soldurduğu ileri sürülmüştür. Winston Churchill bile onun için şöyle diyecektir:

Yedi Temel Direk hemen de İngiliz klasikleri arasındaki yerini aldı. Konunun zenginliği ve gücü, biçemin niteliği, kitabın şurasında, burasında beliren yazarın gizemliği ve ölçü dışı kişiliği onu çağdaş ürünler çizgisinin üstüne çıkardı.

Arap Lawrence 1917 ve 1918 yıllarında, Filistin Cephesinde, İngiliz kışkırtıcı ajanı olarak görev almış ve insanlarla hayvanların ölümlerine, ölmek üzere olan yaralıların daha çok acı çekmemesi için arkadaşlarınca beyinlerine kurşun sıkılarak bitirilmelerine —bu işi Lawrence de yapmıştır, ama bir İngiliz'e değil, bir Arab'a uygulamıştır bunu— yakından tanık olmuş, bir alay sonek, önek ve dönek insanın yanı sıra kambur feleğin keleğini görmüştür. Bak a gidiler, hey ay deve sırtında 1.500 km. yol alıyordur. Deli dolu bir uçakta yada çangıl çungul bir otomobilde geçirilen sinirli saatler bunun dışındadır. Demek isteriz ki, çırpı bacak bir zıpzıp süvaridir. Günün 24 saati de yorgunluktan ölmek üzeredir. Sık sık yara almaktan

da geri kalmaz. Pinlik-pislik ise bunları ülsere dönüştürür. Kışın ise tir tir titriyordur. Bombozukluğunu artıran nesnelerden biri de çokça kendi başına buyruk olmasıdır. Dahası var: yabancı bir giysi içinde yabancı bir dille söylev çekmek, kasıntılı polimler atmak da onu için için aşındırıyordur. Benbenliği yolunda ölen insanlar ise bir sokak başında, bir dönemeçte, bir karanlık birikintisinde boyuna önünü kesiyor, ona hışhışi hançerlerle saldırıyorlardır. Açlıklar, yağmalar, yangınlar... Bir ayda bir yıl yaşlanıyordur. Hele insanların —onlar da yorgunluktan bitiktir— yaşamdan hiç tad almamaları ve ölüme gülücüklerle koşmaları onu cazzadak suya atılan alevli bir marsığa döndürmüştür. Bir kez Bir-Şeba'da Kral Faysal'ın kardeşi Zeyt'e 24.000 lira kaptırdığı vakit, görevinden çekilmeye bile kalkışır. Çünkü artık kendi kendini de yönetemeyecek bir duruma yuvarlanmıştır. İki yıl onu casusluk işi üzerinde tutan bir şey varsa, o da eylemin neşvesi ve acısıdır. Bin eyvah ki, sonunda neşve gitmiş, acı kalmıştır.

Bütün bunlar Lawrence'i evrenin ortalık yerinde yapayalnızlığı ezberine çekmeye, ölüm çığlıkları atmaya iteler. İnsan sorununun ancak **Çılgın Kalabalıktan Uzak** yazarı Thomas Hardy'nin karamsarlığı ile bir çözüm biçimine bağlanabileceğine —yani bağlanamayacağına— varmıştır artık.

Bu ruh çöküntüsü vıcık bir makine yağı gibi yapışmıştır derisine. Ondan kurtulmak için 1922 yılında, 34 yaşında, John Hume Ross takma adıyla İngiliz Hava Güçlerine katılırsa da, orada da aradığı dinginliğe kavuşamaz. Her gün düşüncelere ve düşlere dalıyor, tonlarca kitap atıştırıyordur. Ama geçmişinden, casus kişiliğinden bir türlü sıyrılıp düzlüğe çıkamıyordur. Ayni yıl, bir dostuna yazdığı bir mektupta günlük yaşamını şöyle sergiler:

— Zihnimi ayni anda, birbirinden ayrı yirmi yol üzerinde koşturuyorum. Barton Sokağında olduğu gibi oda-

mın tenhasındayım. Herkesten koptum. Uykum her zamankinden az. Çünkü gecenin sessizliği beni düşünmeye zorluyor. Sadece sabahları bir şeyler tıkınabiliyorum. Her türlü beden çalışmasına, işe ve eğlenceye arka döndüm. İyisinden bunaldığımı, aklımı yitirmek üzere olduğumu sezinlediğimde motosikletimi alıyor, delibozuk yollarda son hızla, saatlerce sürüyordum. Sinirlerim yorgun mu yorgun. Hemen hemen kötürümleşmiş gibi. Onları yeniden yaşama döndürmek, yeniden kıpırdatmak için saatlerce tehlike içinde tutmam gerekiyor. Hani sinirlerimin o dönüp dolaşıp geleceği yer de bir şeye benzese bari. Basık tavanlı bir neşve bu. Günde tamı tamına iki şilin ve 9 peni ile elde edilebilecek bir zımbırtı.

O günlerde bir havuzda gördüğü balıklarla ve de motoksikletinin sepetine çarparak can veren bir kuş da İngiliz Casusunu adamakıllı sarsmıştır. Balıkların görkemli bir yaşam sürdükleri düşüncesi çakmıştır kafasında. Bu da onların insanlık dediğimiz şeyle hiçbir ilgileri bulunmamasından geliyordur. Balıklar koruyucu meleklerin yani havuz suyunun içinde acı çekmeden vede öfkelere binmeden ordan oraya gidip geliyorlardır. İnsanlarınsa insansız bir ortamda yaşamalarına olanak yoktur. Onları, tıkanıklıkları ve tazılık işleri gidermek için öldürmeye kalkışmak da insanın kendini öldürmesiyle birdir. Kaldı ki insanın birtakım kırımlara girişebilmesi için duygularını da yitirmemiş olması gerekir.

Lawrence'in halısı, çalısı bu.

Onu kırma korum edecek, saplandığı bataktan kurtaracak, ona havuzdaki balığın yada motoksiklet sepetine çarpıp öbür dünyayı boylayan kuşun yaşamını —Lawrence böyle bir yaşama çoktan fittir— sağlayacak kimse yoktur. Bernard Shaw bile 17 Aralık 1922'de yazdığı bir mektupta kendisine göğüs yumuşatıcı hiçbir çözüm biçimi sunamıyacaktır :

— Nelson, Nil Savaşında, başından yaralanıp da, azbuçuk keçileri kaçırmış olarak İngiltere'ye dönünce, bir mavnanın yekesine oturtularak öylece dolaştırılmasını ve ölümlülerin başkişisi ilân edilmesini istemekte ayak diremiş olsaydı, kuşkusuz, İngiliz Bahriyesine daha az yük olurdu. Tek durmadınız. Bundan böyle ölümünüze, Çağcıl Tarih adını verdiğimiz şeyin sonuna değin **Arap Lawrence** olarak kalacaksınız. Zaman zaman Bernard Shaw adı nasıl bana sıkıntı veriyorsa, ya da Frankestein, yarattığı yaratıktan nasıl bunalımlara düştüyse, belki kendi adınız da sizi hafakanlara boğuyordur. Ama onu siz yarattınız. Şimdi artık elden geldiğince ona katlanmalısınız.

Bilmem burada T.E. Lawrence'in 1935 yılında, yine kendi yalnız motosikletiyle katıldığı, seyircisiz bir koşu sonunda ömür defterini kilitlediğini de söylememize gerek var mı?

İNSANLARI KURTARMAK

Lord Byron : «Vicdan bizi erdeme çağıran bir çandır» demiştir Shelley'e.

İki ozan Venedik'te delilerevi olarak kullanılan küçük bir adanın önünden gondolla geçiyorlardır. Bir kulede çalınan bir çan akıl hastalarını akşam duasına çağırıyordur.

Byron lafını sürdürür :

— Nedenini bilmeden o çanın sesine ayak uyduruyoruz. Sonra güneş batıyor, çan susuyor ve ölüm çıka geliyor.

Çevresiyle çatışanların işidir bu : arada bir de olsa, ölümden açmak, ölümü özlemek.

Byron bir iki yıl sonra Yunanistan'a ölümü aramaya da gidecektir. Shelley ona benzemez. O da bütün yaşamı boyunca içinde yaşadığı topluma ters düştüğü halde yine de yaşam sevinciyle dolup taşar.

— Bizim ailede, der Byron'a, hep genç yaşta ölürler. Baba tarafım da öyledir, ana tarafım da... Ben buna aldırmıyorum. Gençliğimden yararlanmaya bakıyorum.

Ne var, Shelley'in gençlikten anladığı da sırsıklam yalnızlığa bürünmektir. İtalya'da, Pisa'da yaşadığı günler erkenden kalkıyor, öğleye değin Goethe, Spinoza ya da Calderon okuyor, sonra da çam ormanına sığınarak bu dört dörtlük yalnızlıkta şiirler yazıyordur. Kimi zaman da ormana sabahtan damlıyor, öğle vaktinin gelip geçtiğini bile sezinleyemiyordur. Bir gün bir dostu, karısının vahvahlanmasını görerek onu aramaya çıkmış ve şairimizi

çamların altında, düşedönük bir durumda bulmuştur. Yerde bir Eschyle, bir Shakespeare duruyordur. Dostu, onu ürkütmemek için, ilkin kuru çam yapraklarını çatırdatır, sonra da ona seslenir. Shelley de nabzı atarak vede yüzü kızararak başını çevirir ve kısık bir sesle şu karşılığı verir :

— Giriniz.

— Demek burası çalışma odanız.

— Evet, bu ağaçlar da kitaplarım. İnsanın, şiir yazarken dikkati dağılmamalı. Evde yalnız kalınamıyor. Bir kapı kapanması, bir ayak sesi, bir zil insanın kafasını yahnileştiriyor. Bütün imgeleri kaçırıyor.

— Ama burada da ırmağın, kuşların sesi var.

— Olsun, ırmak zaman gibi akıp gidiyor. Doğa seslerine gelince, onlar da insanı iyisinden dinlendiriyor. Beni tedirgin eden sadece insanlar.

Byron ise insan topluluklarına sarılmakla kalbine bir güç geleceğine inanır. Onun Pisa günleri de şöyledir :

Öğleye değin uyumak, öğleyin uyduruk bir yemek yemek, atla dolaşmak, atış talimi yapmak. Akşamları sevgilisine gitmek, gece saat on birde eve dönmek ve oturup bire, ikiye değin şiirler yazmak.

Bir başka deyişle Byron, zenginlerin evlerine girip çıkmadan, balolarda görünmeden, kadınlarla düşüp kalkmadan, şölenler çekmeden yapamaz. Meraklıların yatak odasını görmek için uşaklarına para vermesine bile ses çıkarmaz.

Shelley, hep küçük, alçakgönüllü, mımırık evlere sığınırken, o, mermer merdivenli görkemli konaklarda oturur. Bahçesinde de çeşit çeşit hayvanlar besler. Shelley, Ravenna'daki evin bahçesinde sekiz köpek, üç maymun, beş kedi, bir kartal, bir papağan, bir şahin saymıştır. Ahırda da on at vardır.

Pisa'daki konutu ise Lanfranchi sarayıdır. Buraya gelirken ona beş araba, yedi uşak eşlik etmiştir ki bütün Pisa'lılar bu İngiliz kadıngözünü görmek için onu sokaklarda beklemişlerdir.

Bir bölük söz odur ki Sheiley'le Byron'un kadınlar üzerine görüşleri de değişiktir. Shelley'e göre kadın iç güzellikle dış güzelliğin birleştiği bir yaratıktır, başları sümbül pınarı, bülbül yuvasıdır. Hep çocuk denilecek yaştaki kızlarla evlendiği için de kadınlara çocuk gözüyle bakar.

Byron ise kadınları, erkekleri avutan bir araç sayar. Onlar için ağzına geleni söyler. Kadınların erkeklerle ayni sofraya oturmaya hakları olmadığını da ileri sürer. Ama erkeklerin onlarsız olamayacağına da inanır ve gondolcularının Venedik sokaklarından topladıkları her türlü kadınla yatmaktan çekinmez. Ne ki, hasta düşüp de aylarca Venedik'teki Mocenigo sarayında yattıktan sonra çevresindeki bütün kadınları kovar ve 17 yaşında, dünya güzeli, Guiccioli kontesinin ardına düşer.

Şu var ki Don Juan'ımız karınca belli, ensesi yelli güzellerden mutluluk devşiremeyince bütün insanların kötü olduğunu söylemeye kalkışır. Der ki :

— İnsanlar birbirlerinden nefret ederler. Başka bir şeyi umut etmek, onu elde etmeye çalışmak düşçü insanların işidir.

Shelley de ona şu karşılığı verir :

— Niçin öyle olsun? Sen insanların içgüdülerine söz geçiremeden, onların buyruğu altına girmeyi kabul eder gibisin. Ben senin gibi düşünmüyorum. Sanırım insan istemi (iradesi) erdemi yaratmaya yeterlidir. Kötülük doğal bir şey de olsa bu, sırtının yere çalınamayacağı anlamına gelmez.

Shelley, yalnız aklı kıt insanlara değer vermez. Onları krallarla bir tutar ve topunun da sorumluluk taşımadığını söyler.

Şimdi ey okur, şöyle bilmiş ol ki, bunlar biraz da önyargılara karşı çıkan yazarlardır. Shelley tanrıtanımazlığı kendine din olarak seçmiş, Hristiyanlığın insanları mutsuz kıldığına inanmıştır. Onun yaşamöyküsünü yazmış olan Maurois, Shelley'in, temelinde akıl bulunmayan önyargılara kulak vermektense, acımanın, sevecenliğin sesine ayak uydurduğunu söyler.

Maurois'ya göre Byron da önyargılara karşı çıkar. Ama o, onlara inanmaktan da geri kalmaz. Hristiyanlığın da «Bre yok olacak papaz» diye gırtlağına sarılmaz. Zaten düşünceler onda yaşasa yaşasa iki saat yaşar. Shelley ise düşüncelerine dört elle sarılır, onları hemen bir öğreti kılığına sokar.

Bize öyle gelir ki, Shelley insanların ululuğunu büyüttükçe, onların ortasında bir başına kaldığını görür. Yaşamını şehirden şehire koşmakla geçirmesi de bundandır.

Bu yolculuklar çokluk kaçak aşkları da ardından sürükler. Burada onun böyle bir öyküsünü de anlatalım ki yazımız, içine gıcır konulmuş sakız gibi çın çın ötsün.

1814 yılındayız.

Shelley, Mary ile Jane adında iki kız kardeşi Londra'dan Paris'e kaçırmıştır. Mary 17 yaşındadır, ilerde de şairin karısı olacaktır. Shelley'in ilk karısı Harriet ise, geride, İngiltere'de kalmıştır. Kaçaklar İsviçre'ye gidiyorlardır. Gelin görün ki, ellerindeki para onların Paris'ten sonraki yolculuklarını ancak yaya olarak sürdürmelerine elverişlidir. Mary ile Jane hemen evetlerini basarsa da, Mary en küçükleri olduğundan, Shelley ona bir katır satınalır.

Paris'ten 166 kilometre ötedeki Troyes kasabasına geldiklerinde Shelley, önyargılarla nasıl alışverişte bulunduğunu ortaya koyacak bir işe kalkışır. Karısı Harriet'e, İsviçre'ye gelip kendilerine katılmasını bildiren bir mektup yazar. Harriet onların yamacında yaşayabilecek, hiç de-

ğilse —Harriet, sen de artık uzun etme— elinin altında hiç mi hiç bencil olmayan bir dost bulabilecektir. Shelley, Mary'nin sağlığından da uzun uzun bilgi vermeyi unutmaz. İşin tuhafı, bu açıklamaların çok dağal bir şey olduğuna inanıyor ve karısının, mektubu alır almaz, yola çıkacağını umuyordur.

Kaçaklar, Pontarlier ve Neufchâtel yoluyla İsviçre'deki Quatre - Cantons gölüne ulaşırlar. Harriet'ten ne ses, ne nefes. Ne ki, Shelley bunun üzerinde de durmaz. Hele Brunnen'da, Guillaume Tell kilisesinin orda, içinde kimselerin oturmadığı bir şato bulunca gel keyfim gel. Şatonun iki odasını, altı aylığına kiralamıştır. Tamtakır, kurubakır odaları doldurmak için de yatağa, dolaba varınca bir sürü eşya alır. Gelin görün ki, soba iyi çekmiyordur. Bizim kaçaklar, gece bastırır bastırmaz buz gibi odada kıkırdamaya başlarlar. Üçünün gözünde de dostluk kokan İngiliz evleri, sıcak ve mis gibi İngiliz çayları, kendi dillerini konuşan insanlar tütmeye başlar. Açgözlü ama yine de çıtkırıldım İngiliz tefecilerini bile özlemişlerdir.

Aralıkta Shelley, büyük bir açıkgözlük yaparak paralarını saymış ve ancak 28 İngiliz lirası kaldığını da görmüştür. Evi kiralayalı 48 saat olmamıştır ki kaçanların üçü de İngiltere'ye dönmeye karar verirler. Yolculuktan elde edilmek istenen büyü gereğinden çok devşirilmiştir. Bundan sonrası gereksizdir.

Shelley'in mutsuzluklardan mutluluk damıtacak silahları da vardır. Bunlar —yukarda da az biraz çıtlattık— herkeslerin dostu kitaplardan başkası değildir. O, insanlığı kurtaracak olan şeyin de kitaplar olduğuna inanır. «Shakespeare'in, Homiros'un yapıtları olmasaydı insanların hali nice olurdu?» diye yazacaktır bir mektubunda Byron'a.

Yeryüzünde hiçbir şeyin monopolye hakkı yoktur okumanın yanında. Onlardan öyle bilgiler, öyle insanlıklar

toplar ki kendini herkesten akıllı, herkesten deneyli görmeye başlar. Bir gün, bir otel defterine 100 yaşında olduğunu yazacaktır. Oysa 1822 yılında, bu kız kaçırma olayından sekiz yıl sonra, bir deniz kazasında, 30 yaşında iken avucundaki ömür kuşunu yitirecektir.

Shelley için, okumanın zamanı ve yeri de yoktur. Babasını yoklamaya gittiğinde tembihli uşaklar kendisini eve almamışsa —babası elinden gelse onu oğulluktan da atacaktır— merdivenlere oturur ve olayların kendinden yana dönmesini beklerken Milton'un —cepleri kitap doludur— şiirlerini okumaya koyulur.

Ey okur, sakın lafı ikide bir okumaya getirmemiz üzerine gönlünden kötü düşünceler geçmesin. Bunu biz değil, konunun kendisi istiyor. Shelley, Londra'da da bir gün, Mary ile sığındığı bir otelde aç kalmış ve Shakespeare'in **Troilus ile Cressida** adlı oyununu yüksek sesle okumaya başlamıştır. Bu ikisine de açlıklarını unutturmuş, bir dostları da ertesi sabah onlara çörek göndermiştir.

Doğrusunu isterseniz, Mary de Shelley'in adını yere düşürmeyecek bir okuyucudur. O da Shelley'le evlendiği gün, Bath'tan Londra'ya giderken, yolda Chesterfield ile Locke'u kemirmiştir. Daha acıklısını söyleyelim, Mary, yavrusunun —ilk çocuklarıdır bu— ölümünün ertesi gününde Byron'un **Childe Harold** şiirlerinin dördüncü bölümünü okumuştur.

Mary, Shelley'e yeni bir çocuk yaptığında da, İngilizlerin o, coşkusu sınır tanımayan ozanı —Byron'un bir ara onu kıskandığı da düşünülebilir— karısının yatağı ile kızının beşiği arasında mekik dokumuş ama Tite-Live ile Seneka'yı elinden düşürmemiştir. Shelley, Milano'ya geldiği vakit de Duomo meydanındaki kiliseye koşmuş, orada —yine yüksek sesle— Dante'nin 'Cehennem' ile 'Araf'ını okumuştur.

Hristiyanlığa göre insanlar yeryüzünde günah içinde geldiklerinden Shelley bu şiirlerle —burada tanrıtanımazlık da hapı yutmaktadır— onları kurtaracağına inanıyordur.

Aslını, astarını araştıracak olursanız bunlar göz yaşartıcı öykülerdir. İnsanların kurtarılacak durumda olduğunu düşünmek, insanın kendisinin kurtarılmamış durumda olduğunu kabul etmesi demektir.

Gelgelelim ki gelgelelim, insan yüreğinin gizlisinde bir de şu yazılıdır :

— Her şeye karşın, insanların insanlara bir şeyler iletmesi gerekir.

Buraya bir peygamber sözü de kaydıralım :

— Hiç kimseye iyilik etmeyen, fenalık etmiştir.

GİZLİ SITMA

Henry Miler, Rus dansçısı Nijinski'nin «İnsanların bana benzemesini isterdim» sözünü ilk işittiğinde havaya sıçramıştır.

Bunlar Miller'in de aklına zonk vuran şeylerdir. Yazarımız, insanın bunları açıklayabilmesi için ille de terelelli ya da kendini beğenmiş bir somunkıran olması gerekmeyeceği düşüncesindedir. Der ki:

— Kuşkusuz, Nijinski de, insanların birbirine benzemesine, çevresinin de 10 milyon Nijinski ile dolmasına özlem duymamıştır. Onun dileği, kendisinden fışkıran, tanrısal ve şeker pembesi akılla insanların içlerini doldurmalarıdır.

Doğrusu, Nijinski'nin sözlerinde, Miller'in içini cas cas yakan şey, asıl Rus perendebazının kuruntu kaparozcusu olması ve kendi aklını yığınların aklı üstünde tutmasıdır.

Pes, bundan şu çıkarılmalı ki Miller'in içi sonbahar yaprakları gibi titrektir. Kürkünü çıkartıp çıkartıp başkalarına giydirir. Kendine de sık sık şu soruyu zula eder:

— Şimdiye değin yazdıklarının en küçük bir değeri, en küçük bir önemi var mı?

Şu saptanmıştır ki Miller, yallah yallah yazarlık yolunda uğradığı engellemeleri, o yolda gösterdiği çabaları sıralamaktan başka bir şey çiziştirmediği inancındadır. Bir başka deyişle, kitaplarında sadece özlemlerinin türküsünü çığırmıştır.

Bu, pek yanlış değildir.

Başlıca romanlarına (**Sexus, Nexus** ve **Dönenceler**) bakacak olursanız orada, yalnızca, üç kişi görürsünüz: Kendisi, sevgilisi Mona ve Miller'in derisine gizli sıtma gibi yapışan edebiyat sevgisi.

O, yanşalak ağzı, kepçe kulakları ve bir Çinli yada Moğol'u andıran çipil çipil gözleriyle varolmaktan başka bir şey istemez. Ne eksik, ne artık.

Varolmanın biçimini de umurlamaz.

Sokakta, kalabalık arasında rasgele yürümek, aleyk almak, aleyk vermek onu doyurur. Yaşam ona o denli felek melek gelir ki, onu ağucuklara sarıp sarmayanlara küfürler yağdırır.

İnsanları da, oldukları gibi, yargılamadan, kantara vurmadan, bütün korkuları, bütün hınzırlıkları ile bağrına basar. Ona göre, dünyanın neresine gidilirse gidilsin, orda karşılaşılacak kişiler, New-York'ta tazılık işlerde tutulanlardan ayrı değildir.

Bir yerlerde şöyle diyecektir:

— Gangsterin çevresinden tutun da, aydınların çevresine değin bütün Amerikan yaşamı Dostoyevski'nin romanlarındaki Rusların o bin yüzlü yaşamlarıyla büyük yakınlık gösterir.

Demek isteriz ki, New-York'ta, Tanrının günü, Karadeniz gibi çalkayıp dalga vuran bir yaşam kazanı kaynar. Miller de onun burnunun dibinde, ağzını şapırdatmaktan başka bir şey yapamaz. Ama bilir ki, er yada geç düdükçülerden biri o kaynar kazanın içinden çıkıp Miller'e kendisini teslim alması için yalvaracaktır. İşte Miller de o zaman, onu belinden kavrayacak, ilkin kafasını tıklatacak —bu, Sait Faik'in de yöntemidir— sonra da içinden yükselen kuş seslerine, otomobil gıcırtılarına vede fabrika viyaklamalarına kulak vererek onları bir bir neşterleyecektir.

İyi ama, yazarlık da bu değil mi?

Yaşananı tıklatmak, yaşananı enselemek.

Yazarımız, bir soruşturmacıya verdiği karşılıkta bir gün şunu da demiştir:

— Bu yazdıklarım edebiyat değilse, ona istediğiniz adı verin. Vız gelir, tırıs gider.

O, söyleyecek sözü bulunmayan, yani yaşamamış olan insanların yazar olabileceğine de inanmaz. Hiçbir tehlikeyi göze almayan, hiçbir şey kazanmayan, hiçbir şey yitirmeyen kişiden bir şey beklenemez. Kuşların korkusundan tarlasına tohum ekmeyen kişi elbet, ekin de devşiremeyecektir.

Nexus'un cinayet avukatı John Stymer bir yazar dostuna şunları fısıldar:

— Bana kitaplarını okuttuğun o üşütük Rusların topunda da yaşam deneyi var. Doğup büyüdükleri deliklerden başlarını çıkarıp uzatmasalar da tümünde var bu görgü. Birtakım olayların boy atabilmesi için onlara elverişli iklimler gerekir. Yazar, eğer bu iklimler yoksa, onu yaratır. Ama bunu da yeteneği varsa yapar.

Zıkkımın peki, bu iş için bir de zaman gerekmez mi?

Miller'i gözden bırakmayın. O da sorunların köklerine inebilmek için bin yıla gerek duyacaktır. Ne dersiniz, yazar bu. Zaman olmadan çabaları yerde kalır.

Katakoftici avukat Stymer şunları da söyler:

— Marquis de Sade düşünmeye zaman bulabilmiş bir yazardır. O, birçok şeylerin tencere kazıntılarını da görmüştür, amenna, ama vardığı sonuçları benim usum almaz. Gerçeği şu ki, bir yazarın bütün ömrünü hapis damlarında geçirmesi o denli korkunç değildir. Yeter ki zekası uykuya yatmış olmasın. Korkunç olan şey, insanın kendi kendisinin tutsağı olması. Biz topumuz, bu durumdayız. Kendi küçük kişisel odacıklarımıza kapanmışız. Onu da her gittiğimiz yere, yanımızda sürüklüyoruz. Bu odacıklardan, her kuşakta, bir düzine kadar insan kendisini kurtarırsa, kurtarır.

Miller yaşı ilerledikçe, bir yazarın gerçek sorunlar alanına, ancak cinsel olanla bütün alışverişini kestikten sonra egemen olabileceği kanısına da varacaktır.

Bu, biraz da Sophokles'ten kopup gelen bir esintidir.

Yazımızın bu noktasında, Miller'in pek düttürü-leyla kalmaması için, isterseniz Yunan tragedya yazarının bu konuyla ilgili sözüne de bir çağrı çıkaralım. Çıkaralım ki, bayanlarımız da cinsellik denilen şeyin ne püsküllü bela olduğu üzerinde kendilerini bir kez daha kurcalasınlar.

Yalnız bir noktaya dikkat edilsin:

Sophokles bu sözü pinpiriği çıktığında şavullamıştır. Şu açıklamayı da yapalım: bu söz kendisine aşkla arasının nasıl olduğu, kadınlarla yatmaya gücünün yetip yetmediği sorusunun karşılığıdır:

— Bırak canım sen de! Bu işten sıyrıldığıma bilsen ne denli seviniyorum. Deli fişek ve eli sopalı bir efendinin elinden kurtulmuş gibiyim.

ZOLA'YA VOYVO

Ahmet Mithat Efendi **Paris'te Bir Türk** adlı romanını Paris'i görmeden yazmıştır.

Yalnız Paris'in topografyasını çıkarmakta bir yardımcısı olmuştur: **Baedeker Rehberi.**

Gelgelelim, kitabı okuyan Türkler - bunlar Paris batakhanelerinde eğitim görenlerdir - onun testisini Paris'le doldurduğunu sanmışlardır. Bunu Paris'teki **Elsine-i Şarkiye** (Doğu Dilleri) Okulu Türkçe Öğretmeni de sanmıştır. Söylenti, Diyojen gazetesi sahibi Teodor Kasap'tan gelmektedir. Kasap Efendi 1890 yılında Paris'e gidince sözünü ettiğimiz öğretmenle tanışmış ve onun öğrencilerine **Paris'te Bir Türk**'ten kimi parçalar çevirttiğini görünce yazarımızı yakından tanıdığını açıklamak gereğini duymuştur. Öğretmen ise şu karşılığı kondurur:

— O yazar dahi Paris'i iyi tanıyan Türklerden imiş.

Ne var, Kasap Efendi bu kez de Ahmet Mithat'ın Osmanlı sınırlarından dışarı hiç çıkmadığını - bu işi bir yıl sonra yapacaktır - belirtince öğretmen iki omzu arasından başı alınmış gibi olmuştur.

Doğrusu, Zola da **Roma** adındaki roman - röportajını yazmak için kitaplardan, haritalardan çok yararlanmıştır. Gerçi romana başlamadan önce Roma ve Venedik'e gitmiş, üstelik yanında büyük dikkatleri olan karısını da -bu dikkatler daha çok 20 yaşında bir kıza tutulan ve elinden kaçmak üzere olan kocasına dönüktür- taşımıştır ama iki ay kadar süren yolculukta işe yarayacak bir şeyler tırtık-

layamamıştır. Şu bir gerçektir ki kitap, Baedeker Rehberi kokmaktadır. Armand Lanoux, Zola'nın kilise kubbelerini birbirine karıştırdığını bile söyleyecektir. Kaldı ki, bunu söylemesine de gerek yoktur : Kitapta Roma'dan çok papazlar, prensesler, bakanlar ve milletvekilleri dabır-dubur edilmektedir.

Zola, üçüncü ve sonuncu roman röportajı **Paris**'i de - **Üç Şehir** adını taşıyan bu dizinin ilk kitabı **Lourdes**'dur - onun insancıl bir şehir olduğunu, akıl ve hukuk bakımından önde yürüdüğünü, yığınların bilgisizlik ve karanlık içinde yüzmesine karşı direndiğini ve zekanın - burada Zola'nın Fransızlıktan gelen şövenliğine kitakse - anakenti niteliğini taşıdığını ortaya koymak için yazmıştır.

Bre hay oğlum, romanın adı da **Paris** olduğu halde Paris bunun neresinde?

Gözkuyruğu ile bir fotografisi bile çekilmeyecek mi?

Hallahallah, oysa Zola, daha gençliğinden başlayarak romanlarında Paris'i susta durdurmayı aklına koymuştur. 1860 yıllarıdır bu, çiçeği burnunda bir Zola, Saint-Victor Sokağındaki evin çatı katına demir bırakmış. Ertesi yıl da Neuve-Saint-Etienne-du-Mont Sokağının yirmi dördüne (daha sonraları Rollin Sokağı 4 numara) taşınacak. Burası da bir damköşkü, bir cihannüma. Eskiden Bernardin de Saint-Pierre de oturmuş ve yapıtlarının çoğunu burada yazmış. Çıtı çıkmayan bir sokağın ucunda, Monge Sokağına inen eciş-bücüş bir merdivenin tepesinde. Dam köşkünün zamanla yerinde yeller esecekse de **Pol ve Virjini** yazarının adına asılan levha orada kalacaktır.

Zola o ilk delirek yaşamını şöyle dile getirir :

— Gençliğimin o perperişan günlerinde kenar mahallelerde, çatıkatlarında otururdum. Tüm Paris tabak gibi açılırdı önümde. Kıpırdamadan ve bağdaşını bozmadan dururdu hep. Penceremin çerçevesinden hiç çekilmezdi. Sevinçlerimi, acılarımı açabileceğim amansız bir sırdaş gö-

züyle bakardım ona. Onun önünde kaç kez aç kaldım, kaç kez gözyaşı döktüm. Aşık oldum, mutluluklar yaşadım. O yaşlardan başlayarak roman yazmayı kurdum. Başkişisi okyanusu andıran çatılarıyla - bu benzetmeyi Hügo, Balzac başta olmak üzere o çağın hemen hemen bütün yazarlarında bulabilirsiniz - Paris olacaktı. Yani eski tragedyalarda koro ne iş görürse, Paris de bu romanda o işi görecekti. Buna sımsıcak bir konu ile ufaraktan bir odaya sığışmış üç, dört yaratık yetecekti. Ufukta ise o ziravut şehir afurlar, tafurlar satacak, ağlayan ve gülen insanları taş gözlerle süzecekti.

Zola bu düşüncesini, yıllar sonrasında **Bir Aşk Sayfası** (Hamdi Varoğlu çevirisi), Rougon Macquart'ların dokuzuncu kitabında gerçekleştirecektir. Nedir, onda Paris'in ipisilik bir gölgesinden, damlar üstündeki kişkirlemesinden başka bir şey bulamazsınız. Zola, Paris'i roman boyunca beş kez getirir gündeme - çünkü romanda da beş bölüm vardır - ama her defasında kartpostal gustosundan öteye geçemez.

Zola'ya göre tan atma zamanlarındaki Paris - Trocadero tepelerinden görünen Paris'tir bu - sislerle güneşin savaşını sergiler. İlk adımdaki görünüm, uykuya dalmış bir gölün üstündeki uzun ürpertilerdir. İkinci adımda göl üstünde çatlaklar belirir. Bazlama suratlı güneş de parlak ve bilenmiş kılıcıyla sise saldırıp onun kanını soğutur. Göze görünmez bir oluk ise ovanın bütün sularını sırtlanıp götürecektir. Yalnız Seine nehri ortada dımdızlak kalır. Buna karşılık, solda, birinci planda, kırmızı damlar artık pırıldamaya başlamıştır. O tayın ekmeği fırının (Manutention) yüksek tuğla bacaları da pit, pit tütüyordur. İnvalides Köprüsü ile Royal Köprüsü de kolayca belli olmaktadır. Notre-Dame'ın altın kuleleri ise Cité'nin orda amuda kalkmıştır. Sağ kıyıda, Champs-Elysées ağaçlıklarının ortasında ise İndustrie (Sanayi) Sarayı yükseliyordur. Zola betimleme-

nin tam bu noktasında cihannümadan aşağı süzülecek, koşup Sarayın ön yüzünü görüntüledikten sonra yine damına dönecek ve önündeki kâğıda şunları yazacaktır :

— Sarayın camekânları kar beyazı.

Aman Allahım, her yer kule, kubbe!

Vendôme Sütunu, Saint-Vicent-de-Paul Kilisesi, Saint-Jacques Kulesi gerilerde ise, Louvre ile Tuileries sarayların pavyonları önde. Sol kıyıda, altın yaldızlar içinde şıkır şıkır oynayan İnvalides kubbesi, daha ötede Saint-Sulpice' in iki zıpır kulesi, onlardan geride Clotilde kilisesi, sağlarında da gökyüzüne bayrak çeken mavimtrak Pantheon. Moulins tepesi de eprimiş kurşuni-mavi damlarıyla yukarı doğru fırlak. Solda ise Montmartre tepeleri - dikkat etmeli : Zola'nın baktığı pencereye göre bu tepeler kimi zaman sağa, kimi zaman da kuzeye kaçmaktadır - Père-Lachaise' in elinden tutarak dümdüz ufka kambur bindirmeye çalışmaktadır.

Zola'nın dam düşünü sürdürelim mi?

Fırtınalı havalarda ise, pappappaa, Paris'in gökkubbesi dört bir yandan yarılıverir. Seine nehrinin sağ kıyısı birkaç kez batıp çıkar. Sol kıyı ise, ayak ayak üstüne atıp piposunu tüttürür. Pantheon'un kâküllerinden o kadar çok yağmur suyu akar ki ayakları dibindeki mahalle, **Atlantid** ülkesi gibi sular altında kalır. İnvalides kubbesi ile Saint-Clotilde ve Saint Sulpice kiliselerinin kuleleri ise havanın nemine dayanamayarak gevşer, unufak olur. Yalnız İndustrie Sarayının camekânları - Zola yine koşar adımla gidip onları denetlemiştir - yerinden kıpırdamamıştır.

Of içime fenalık bastı!

Hadi artık Zola'yı kendi betimlemeleriyle başbaşa bırakıp kendimize küçük bir mola verelim. Zaten o daha akşamların Paris'i ile yağmurların ve karların Parisi'ni anlatacak. Ona daha çok uyacak olursak okurlarımızı da hosur hosur uyutmuş oluruz. Kaldı ki, biz de gülmece-güldür-

mece üzerine bir iki laf doğramak istiyoruz. Şimdi buna ne gerek var, demeyin. Börek de var, çörek de var. Arada bir yazımıza böyle hava delikleri açmayacak olursak kitaplara yüzü koyun kapaklanmış okurlarımız yazarlığımıza da, yazdıklarımıza da turp suyu sıkarlar. Bir başka deyişle, biz yığınların sevgisini kazandıysak, hava delikleri yüzü suyuna kazandık. Uzatmayalım, bu gülmece-güldürmece işi çok başka türlü yorumlanmaya başladı. Dün akşam Kadıköy vapurunda rastladığımız —bu sözcükte **t** harfine gerek var mı?— bir yazar şöyle dedi :

— Gülmeceyi ve güldürmeceyl sevmeyenler benim yazılarıma el sürmesin.

Hoppalaaaa! Ey Yavru Kartal, sen zihin perdelerini niçin kapalı tutarsın? Onları biraz arala da bir yazının okunması için **humour** tutkusunun yetmeyeceğini, bir de yazının içinde **humour** bulunması gerekeceğini anla. Şu bir gerçek ki, gülmece-güldürmecenin varlığı, aklın fırt etmesi yanında sözcüklerin sımsıcak bir düzen içinde birbirlerine kenetlenmesine, birbirlerlyle tahta tepmesine bağlıdır. Yaratılacak yapının ise yağmurlara ve soğuklara - özellikle kocakarı soğuğuna - dayanıklık göstermesi gerekir. Yazının yüreği karayel alıp satmamalıdır. Dört bir yandan üfürük alıp, üfürük savuran bir yazıda değil gülücükler, ağlatıcıklar bile barınamaz. Kısacası, bir yazar elini kaleme yada yazı makinesine doğru uzattığı anda sözcükleri ince perdeden sorguya çekmeli ve onlarla yatıp onlarla kalkmalıdır. Kendisini yolundan saptırmaya çalışan hamşolara da - yüz bin hayıf ki bu gibileri haklı gösterecek bir takım uyduruk nedenler her vakit bulunur - umur atmamalıdır.

Başka işimiz yok ya, dönelim yine Mösyö Zola'ya. O daha Paris damlarındaki sayıklamasını bitirmemiştir ama biz onu aşağıda sokakta bekleyebiliriz. Doğrusunu ararsanız Zola, Rougon Macquart'ların üçüncü kitabı olan **Pa-**

ris'in Midesi'nde (Le Ventre de Paris) sokaklara da el atmış, onları hallaç pamuğu gibi tiftik tiftik etmiştir. Ama, aralık aralık, yine dama fırlıyor, Paris'e tepelerden elmastraş bakışlar fırlatıyordur.

Paris'in Midesi (Paris'in Karnı) bir bakıma, Parislilerin tıkınması ve ıkınmasının öyküsüdür. Zola'yı **Bir Aşk Sayfası** dolayısıyle iyisinden tepizlemiştik, burada ona bir aferinbad oturtmamız gerekir. Hani Halleri boğazlayan sokaklar, yolları tıkayan dört atlı arabalar, sebze ve meyve yığınları, yumurta sandıkları yağ ve peynir tenekeleri, çiçek pazarı, kasap, tavukçu ve balıkçı dükkânları, şarapçılar, lokantalar ve işportacılar çok ustaca ve çok hınzırca anlatılmıştır.

Günaydın Bay Zola (Bonjour Monsieur Zola) yazarı Armand Lanoux bu roman için şunları söyleyecektir :

— Zola ilk kez doğal lirizmi ile gerçekçiliğini bu kitapta kaynaştırmayı başarmıştır. **Paris'in Midesi** yer yer sanrılı ve destansal bir nitelik almaktadır. Gerçek, sağdan soldan sıkıştırılmış ve yayılmıştır. Üstelik biçimi de değiştirilmiş, efsaneye yöneltilmiştir. Zola bu kitaba kendi kişiliğini Rougon Macquart'ların ilk iki kitabından **(Rougon'ların Yükselişi, Tazı Payı)** daha çok dökmüştür. Roman genişlik ve büyüklük bakımından öbürlerinden üstündür. Bu da insanı, boyuna uyanık olmaya ve ona saygı beslemeye itiliyor. Kısacası, bu kitabında daha özgürce davranmıştır. İnsanbiçimciliği (anthropomorphisme) çok berduş bir biçimde kendini belli etmektedir.

Romanda Haller'den istasyona giden yeraltı geçidi de unutulmamıştır. Bu yüzden **Michelin**'in Paris Rehberi Haller bölümünde bu kitabı kaynak olarak gösterir. **Guide Bleu** ise 1937 baskısında gezginlere bu kitabı öğütlemekten geri kalmaz. Dahası, Rehber, Goutte d'Or mahallesi üzerine bilgisini artırmak isteyenlere Zola'nın **Meyhane**'sini (L'Assommoir), ilk büyük mağazalara merakı kalkanlara

da **Kadınların Mutluluğu**'nu (Au Bonheur Des Dames) salık verir.

Bu dediğimiz Paris'in sokaklarıdır. Zola kişilerini oralarda dolaştırmaktan büyük tadlar alır. Kişilerinden biri arabaya binmiş gidiyorsa, onu hemen yaka paça, aşağı indirir, geri kalan yolu ona yayan olarak yürütür. Ama Zola'nın kişilerinin de sokaklara merhaba çektiği bilinir. Hele **Eser**'deki (L'Oeuvre) Pierre Sandoz'un dünyada zıddı bir şey varsa, o da evlerden içeri girmektir. Sandoz şimdi Seine Nehrinin sol kıyısında İnvalides Caddesinde ise biraz sonra, sağ kıyıda Amsterdam Sokağını tırmanacaktır. Oradan da Batignolles Bulvarındaki Baudequin Kahvesinden —bu izlenimci ressamların ünlü kahvesi Guerbis'dır— içeri kayacaktır. Haa .. Pierre Sandoz da Zola'nın kendisinden başkası değildir. Kimi zaman da, yanına bir iki izlenimci alarak yine kendi ayaklarına biner ve Saint - Jacques Kapısını Moulineaux'ya taşır. Yada Paris'in kenar caddelerinde kaşlar çizer.

Eyvah ki, burada demin Zola'ya verdiğimiz aferinbadı geri almamız gerekecek. Çünkü o Paris sokaklarının çabasını gütmüştür ama onların şiirini çıkaramamıştır. Onlardaki evlerin ve dükkânların bağdaşını, insanların langalungasını hesaplayamamıştır. Sokakların mırıltı ve hırıltılarına, çığlık ve sığlıklarına, vıngıltı ve cangıltılarına, feteğine ve dümteğine ise hiç semer devirmemiştir. Gerçi zaman zaman kimi sokakları takım taklavatıyla anlattığı da olur ama bunların sokakların şiiriyle bir girintisi, çıkıntısı yoktur.

Gelgelelim ki gelgelelim, yazarların çoğu sokakların şiirine eğilmek istemez. Onlar öyküleyecekleri sokağı —bir başka yazımda da yazdım— bütünün içinden ayırmadan, iyice soyutlamadan işe girişmezler. Anlattıkları sokak da şuradaki yada buradaki sokak olmaktan çok, kendi kafalarında yarattıkları bir sokaktır. Çeşmesini, arsasını, çi-

çek bozuğu evini bir yerlerden almışlarsa köşesindeki meyhaneyi, otelinin önündeki havagazı fenerini de bir başka yerden yürütmüşlerdir.

Gulugulugulu, sokakların şlirine vurgun yazarlar da vardır.

Bunlar sokakları serçe kuşu gibi yanlarından ayırmazlar. Sokaktaki her pavkırmaya yanıklık gösterirler. Fransız yazını içinde kalmak gerekirse, Duhamel bunların en önde yürüyenidir. O, sokaklarda, kaldırım taşlarını sayarak, lağım ağızlarının homurtularına kulak kabartarak, dükkan camlarının berisindeki soluk yüzlü insanları dikizleyerek düş kurmayı sever. Hangi sokak tenhadır, hangi sokak yağmurda gıcırdar, hangi sokağa hangi sokaktan geçilir, tümünü tek tek bilir. Kişneyen bir laternanın sesi bir yerlerden kopup gelmişse onun Mouffetard Sokağından kanatlandığını şipşak çıkar. Ona göre, bir sokağın özelliği, öbür sokağın özelliğini tutmaz. Monsieur-le-Prince Sokağı bir solukta aşılacak sokaklardandır. Lhomond Sokağının ise çıtı çıktığı hiç duyulmamıştır. Soufflot Sokağına gelince, o oldum, bittim, Duhamel'e düşmandır. Geceleyin yolu ona düşerse, döner Fossés-Saint-Jacques Sokağından geçer. Yalnız Fossés'yi yeğlemesinin bir başka nedeni de vardır: güzel kokulu lavanta çiçekleri, güller, hanımelleri, yaseminler vede manolyalar hep buradan geçerken akıl tasına düşer.

Duhamel sokaklardaki çerden çöpten şeylere de büyük dikkatler gösterir. Bir gün Pontoise pazarında hristoteyel bir falcı ile karşılaşmıştır. Adam sanatını şöyle ilan ediyordur:

— Jean-Marie Scagliola geleceğinizin ve geçmişinizin üzerindeki örtüyü kaldırabillr.

Bu dikkat, sonraları Duhamel'i Pasquier ailesinin geçmişini anlatmaya götürecektir. Çünkü falcının sözleri, in-

sanların çokluk geçmişleri üzerindeki kefenin kaldırılmasını beklediğini düşündürtmüştür ona.

Şimdi geldik mi yazımızın adına?

Ona «Zola'ya voyvo» adını kondurursak okurlarımız larpadak yıkılmamalıdır. Çünkü Zola «yuhalanmış yazar» diye anılır. Daha doğrusu bu, Flaubert'in, Turgenyef'in, Goncourt ve Daudet'nin ortak adlarıdır. Bunu da onlara kendileri takmıştır. Hemen hemen topunun ilk tiyatro yapıtları başarısızlığa uğramıştır çünkü. Bunlar arasında Flaubert'in **Candidat**'sı, Goncourt'un **Henriette Maréchal**'i, Daudet'nin **Arles'li Kız**'ı vardır.

Yazımızın menekşesini çoğaltmak için şunu da söyleyelim :

Bu beş ıslıklanmış yazar sık sık bir lokantada bir araya gelmektedirler. İlk yemek de 14 Nisan 1974 günü **Riche** lokantasında yenilmiştir. Turgenyef başı çekiyordur. 56 yaşındadır ve didon sakallı bir peygamberi andırıyordur. İçi değilse bile dışı körkütük Rustur. Edmond de Goncourt 44, Daudet ile Zola ise 34 baharlarını sürüyorlardır. Flaubert'i sorarsanız, o da elli üçündedir. Lokantaya en az gelen de odur.

1874 kasımında bu lokantada Cluny Tiyatrosunda voyvolanmış bir oyun adına yine kadehler kalkmıştır. Oyunun adı : **Rabourdin'in Mirasçıları.** Yazarı da, bizden duymuş olmayın, Paris sokaklarının keşkekçibaşısı Zola.

UT

Halit Ziya, Recaizade ile ilk tanıştığı gün Edebiyat İmamı kendisine şöyle diyecektir:

— Ben Batı musıkisine büyük değer gösteririm. Ama ne yazık ki, uğraşmaya vakit bulamadım. Yalnız bizim musıki ile yetinmek zorundayım.

Halit Ziya, Türk ve Batı musikisinin ikisine de yangınsa da gerçekte Batı musikisinden yanadır. Mehmet Rauf'un alafranga musiki ile sıkıfıkılığı da onunla başlar.

Söylemeden geçmeyelim, **Eylül** yazarı kısa boylu ve tıknazdır. Yüzü renk çanağıdır. Gözlüklerinin altında parlayan miyop gözlerinden —bunlar Hüseyin Cahit'ten gelen gözlemlerdir— ateş ve yaşam fışkırır. Giyinmesi ise lololostur. Tanrının akşamı, temiz ve ütülü üniformasıyla Tarabya kıyısını tabanlarının ardına takar.

Mehmet Rauf alaturkaya da pek baygındır. Halit Ziya, onun küçük ve ince bir sesi olduğunu da yazar. Şarkı söylerken salondakileri unutur. Aklını sadece kendi acılarına, kendi zavurlarına takar. Bütün benliği de sonbahar yaprağı gibi tir tir titrer. Hele Tanburi Ali Efendinin suzinak şarkısını okurken ağır-aksak iniltiler çıkarır:

Aşık oldum sana ey gonca dehen
Sönmez ateşlere yaktın beni sen
Görmeyeydim ne olaydı seni ben
Sönmez ateşlere yaktın beni sen

Halit Ziya ile ilk karşılaştığında Edebiyat İmamı ona şunu da salık vermiştir:

— Eğer piyanoya çalıştıysanız ve yine çalışmak niyetindeyseniz Ali Ekrem'i (Bolayır) bulunuz. O, pek güzel flavta çalar, birlikte çalışırsınız.

Burada Recaizade'yi de merak etmek gerekir.

O da piyano tıngırtılarında yüzen bir ustadır. Hem de öbür piyanogözler onun yanında hiçten hiçtir.

O çağın yazarları ve aydınları içinde musikiye yakın duranların sayısı oldukça kabarıktır.

Ahmet Rasim, Leyla Saz, İhsan Raif besteleri ile de anılır.

Bunlar şarkılarının sözlerini de çokluk kendileri yazarlar.

Bayan Vedia Rıza'nın Odeon plağına okuduğu «Nerdesin nerde acep gamla bıraktın da beni / Aradım, çok aradım ah o gözüm nuru seni» hicazkâr şarkısı Leyla Saz'ın ise, yıllardır zaman aşımına uğramayan «Pek revadır sevdiğim ettiklerin / Aşıkı günlerce beklettiklerin» suzinağı da Ahmet Rasim'indir.

Şiirlerini **Gözyaşları** adlı kitapta toplamış olan İhsan Raif Hanımın da çağında pek pehpehlenmiş şarkıları vardır.

Mir'at-ı Hakikat yazarı ve Nafia Nazırı Mahmut Celalettin Paşa da iki yüzden artık şarkı bestelemiş ve topunun sözlerini kendi yazmıştır. İçlerinden sadece bir tanesinin güftesi Nedim'indir.

Ey okur, billahi biraz dur, şimdi şurada öykümüzü azbuçuk yana kaydırmak vardır. Çünkü ustalar ustası Eşref en zehir-zemberek yergilerinden birini Paşaya fırlatacaktır:

Bu ne devlet ki neşarette o zatın namı
İmtiyaz isteyen adamlara ilan gibidir
Vükela farzedelim cümlesi Firavun olmuş
İçlerinde hele bu, fitnede Hâmân[1] gibidir

(1) Musa Peygamber zamanında Mısır Firavununun veziri.

Adam tanımak çatapatlı bir bilimdir. Kemalpaşazade Sait de (Lastik Sait Bey) 1908 Meşrutiyetinden sonra yayınladığı bir şiirde Selim Melhame Paşa ile birlikte ona da —bu işler artık kolaylaşmıştır— özel ve alengirli bir yer ayırıyordur :

Melhame Paşa ile Mahmut Celal
Oldu iki vasıtai cemi mal
Verdiğini etmiyor âlem helâl
Pek mi uzaktır şafakı inkılab
Böyle mi memur edelim intihap

Bize öykü gerek mi, değil mi? Uzun yıllar Reji Umum Müdürlüğünde kalmış olan Louis Rambert'in günlüğünü karıştıracak olursak Hazretin 22 şubat 1900 günü şunları karaladığını görürüz :

— Abraham Paşa gibi Ermeni olduğu halde, her bakımdan ondan aşağı çizgide olan bir başka adam (Sinapyan) bugünlerde dikkati çekti. Bu adam merhum Nafia Nazırı Mahmut Celalettin'in sağ kolu idi. Nazıra müşteri toplamak onun göreviydi. Efendisine kârlı olacak işlerin ardından koşmakta eşi, menendi yoktu. Kimlerden para koparılacağını bilir ve dümenini **Mahmut** hesabına, inanılmaz bir pervasızlık ve alçaklıkla döndürürdü. Nafia'ya işi düşen herkes onun kapısının ipini çekmek zorunda kalırdı. İşin önemine ve hızlılık derecesine göre değişen bir paranın yüzünü ona göstermeden Nezarette hiçbir iş yürütülemezdi. Bu adam böylece büyük paralar yuttu. Bir bölüğünü Nazıra verir, üstünü cebellezine ederdi. Mahmut Celalettin öldüğü vakit - ölümü 20 Ekim 1899 - Sinapyan'ı korku kapladı. Kovuşturma açılacağından ürküp evine kapandı. Kendini fıttırmış gösterdi. Bir süre sonra da kaçarak sınırı aşmayı başardı. Mizancı Murat'ın yaptığı gibi Avrupa gazetelerine açıklamalarda bulunacağını duyurdu. Padişah bir buyrultu çıkararak Sinapyan'ın bütün suçlarını bağış-

ladı. Aylığı 20 lira yükseltilerek Türkiye'ye dönmesi istendi. Sinapyan buna hemen evetlik gösterdi. Bakalım dönüşte, yine hangi nezaretin kapısı önünde uzun ve uğursuz suratını göreceğiz?

Burada Murat Beyin de diyecekleri olacaktır.

Murat Bey, **Mizan** adında bir gazete yayınlamış olduğu için Mizancı diye anılır. Gerçi onu yayına sokmakla musiki yalabukları ile Mahmut Celalettin Paşayı az-biraz geriye itmiş olacağız ama satırlar altında kalan olaylara da kapaniçe kürk giydirmeyecek olursak bizim yazarlığımız beş para çalışmış olmaz.

O yıllarda - daha yirminci yüzyıla ayak basmadık - Rumeli Demiryolları tahvilleri **Lots Turcs** adıyla ünlenmiştir. İlkin şunu belirtelim ki, borç verme, borç alma işlerinde koşulları bu tahviller kadar insafsızca olanı yoktur. Osmanlı Devletinin borçlarını düzene koymaya gelen yabancı devlet delegeleri - bak a gidiler - tahvillerin yüzde üç faizlerini kaldırmışlar, kura ile ödenen anaparaları da yüzde kırk iki kısıntıya tutmuşlardır.

Ödemeler için ayrılmış bir ödenek de vardır. Zamanla tahvillerin arkası alındıkça bu hesapta 150 bin lira kadar bir para birikir.

Böyle zamanlarda ne olur? Brezilyalıları üç golle söndüren İtalyan takımından Rossi'nin nasıl yere yıkılacağı mı hesaplanır, yoksa bu 150 bin liranın nasıl tırtıklanacağı mı? Elbet bu ikincisi yapılır. Başta Bank-ı Osmani ve Düyunu Umumiye çelebileri olmak üzere Viyana bankerlerinden Moroviç - Hint Denizinde yedi başlı bir ejderha ile dövüşerek onu bir dakikada kesikbaş eden kişidir -, Paris bankerlerinden Mösyö Berger - ki bu da Afrika ormanlarında tek tabanıyla koskoca bir fil sürüsünü yamyassı etmiştir - ve daha birçok parababaları ve canavarbabaları da bu 150 bini sızdırmak için birleşmişler ve aralarında bir ortaklık kurmuşlardır. Birikmiş paraların, tahvillerin yüzde

seksen üzerinden ödenmesine izin vereceğini öne sürüyorlar ve ucuza kapattıkları tahvillerden milyonlar vuracaklarını hesaplıyorlardır. İstedikleri olursa, o sıralar 70-80 frank üzerinden işlem gören tahviller birden 180'e fırlayıverecektir. Osmanlı Hükümetini bu kararı almak zorunda bırakmak için de şöyle bir türkü tutturmuşlardır :

— Agop Paşanın Maliye Nazırlığı sırasında çıkarılan tahvilatı mümtazeyi elinde bulunduranlar ana paraların yüzde elli sekiz üzerinden ödenmesine öteden beri sızlanmaktadırlar. Bunlara bir şey yapılmak gerekir. Onları susturabilecek bir şey şimdilik bizim aklımıza gelmiyor. Nedir, bu konu ile en çok ilgili bulunan Viyana Alacaklılar Sendikası vede öbür sendikalarla yazışmaya giriştik. Viyana Sendikasının bir öneride bulunacağını haber aldık. Öneriyi bilmemekle birlikte eğer Hükümeti Seniye ona kabul yüzü gösterirse kendi onuruna hizmet etmiş olacaktır. Bunu kesinlikle söyleyebiliriz.

Fiskos, çalçene tarihinde belirtilmiştir ki, tahvillere ödenen yüzdenin artırılması konusunda - eskiden % 58 üzerinden para alanları kimse umurlamamaktadır - ilkin Düyunu Umumiye Meclisinde konuşma açılmış ve bedellerin artırılması önerisinin Hükümete götürülmesi karar altına alınmıştır.

Şimdi çevirdik kuzunun öbür yanını, Mizancı Murat aralıkta Alman gazetelerinde bir iki sızlanma yazısının yer aldığını görmüş ama bunların piyasa finolarının attıkları kemikler yüzü suyuna basında dalgalandığını sezmiştir. Yüz bin aferin Mizancı'ya ki Hükümet Komseri olarak katıldığı Düyunu Umumiye toplantısından sonra Maliye Nazırı Nazif Paşaya bir rapor sunarak durumu açıklamış ve bir aferin de Paşadan almıştır.

Gelin görün, ertesi günlerde Maliye Nazırı paçasını Sadrazam Cevat Paşaya kaptıracaktır. Hiç şaşmayın, Nazif Paşa'da bocalama görünce bizim Çelebiler doğru Sad-

razama koşmuşlardır. Cevat Paşanın ise o günlerde, elinden çıkarmak istediği, Padişah ihsanı, bir madeni vardır. Durumun püfünü bilen finolar kendisine birçok kolaylıklar göstereceklerine, dostça aracılık yapacaklarına söz verirler. Eh, Cevat Paşa da zaten devletin saygınlığına gölge düşürenlerin sızlanmalarını önlemeyi bir sadrazam görevi saymaktadır. Nazlanmadan öneriye evetini basar.

Durun, sabırlı olun, daha Sultan Hamit var.

Çok şükür ki Padişah, Mizancının kesin uyarıları sonunda az-biraz ayılmıştır. Hazinei Hassa Nazırı Mikail Paşayı çağırtarak bu konuda bir de ondan rapor ister. Rapor gelir. O da Mizancının görüşündedir. Padişah ilkin Mizancı ile Mikail Paşanın birbirine danışarak görüş bildirdiklerini sanır. Sonradan bu iki kişi arasında, en küçük bir görüşme ve karşılaşma olmadığını anlayınca - kimi zaman hafiyeler de işe yarar - Mizancı'yı çağırtır padişahsal memnunluğunu sunar. Rütbesini yükseltmeyi de unutmaz.

Padişah, kararı geri çevirince piyasa finoları Mizancı'ya dönerler. Bankı Osmani Müdürünün sır piştovu Pançiri Bey Mizancı'ya postalanır. Kapalı, ne kapalısı açık bir biçimde Murat Beye rüşvet önerirler Yoo, korkmayın Mizancı kaya gibidir.

Banka Direktörü ile Düyunu Umumiyeciler bu kez ne yapsın?

Hesaba gelmez büyük bir para karşılığında Mabeyin görevlilerini elde ederler. Aman be, Osmanlı Hazinesi soyulmak üzeredir.

Mizancı yeniden Padişah katında girişimler parlatır.

Aralıkta Efendimiz Hazretleri öneriyi kabul edecek gibi olursa da Mizancı'nın bangır-bangırları karşısında yine geriler. Daha başka bir şey de yapar, Mabeyinci Bekir Beyi Mizancı'ya göndererek şu laplamayı bilgisine tıklatır:

— Efendimiz özel olarak selam buyurdular. Gözlerinizden öpüyorlar. «İçlerini rahat tutsunlar, öneriyi kabul

etmeyeceğim» dediler. «Bunu, kendisinin yılmazlığını denemek için böyle yaptım» buyuruyorlar.

Okurlarımız, artık Mahmut Celalettin Paşanın sahneye fırlama saatinin gelip çattığını çakmışlardır sanırım.

Piyasa finolarının bütün yolları tıkanınca, onlara Mahmut Paşa'ya yanaşmaktan başka çare kalmamıştır.

Dazıradazır belirtelim ki, Paşa o sıralar Girat Vali vekilliğinden İstanbul'a geri gelmiş bulunmaktadır. Daha ayağının tozunu silmeden de - 1894 yılı - bütçeyi denkleştirme önlemlerini araştırmak üzere Mabeyni Hümayunda kurulan Bütçe yarkurulu üyeliğine, dahası, Bütçe Başkanlığına atanır.

Okurlarımızın okuyup ateş parçası kesilmesi için Mizancı Murat'ın **Meskenet Mazeret Teşkil Eder mi?** adlı kitabından şu küçük parçayı da buraya aktarmak isteriz:

— Mahmut Paşa peşin olarak on bin lira istemiş. Verilirse kesinlikle yapacağını söylemiş. Ama kendisine bedava pek çok paralar kaptırmış olan çelebiler peşine razı olmamışlar, padişah buyruğu çıkınca vereceklerine yeminbillah etmişler. Mahmut Paşa da peşinsiz işe girişmeyeceğini kesinlikle bildirmiş. Sonunda iki bin lirası peşin, gerisi buyruktan sonra olmak üzere anlaşmaya varmışlar.

Şimdi şimdi antenlerinizi Yıldız'a doğrultun.

Anlaşmadan birkaç gün sonra Mizancı, Çit Köşkünde toplanan Bütçe yarkurulu için bir çağrı alır. Papaapaa, zarfın üstü «Atıfetli Beyefendi Hazretleri» diye yazılmıştır.

Köşkte Murat Beyi Mahmut Paşanın kendisi karşılar. Hem de kapılara kadar inerek. Beyoğlu mağazalarında satılır pek seçme koltuk yağıyla Mizancı'nın ellerini şakaklarını ovduktan sonra, üstüne de pohpoh kolonyaları boşaltır. Daha sonra, konuya girerek, bütçede dengenin sağlandığını, ancak Bankı Osmani, Düyunu Umumiye vede Reji gibi kimi yersel kurumların ek yardımlarına gerek olduğunu açığa vurur. Ne var, yardımlar kimi önerilerin ka-

bul edilmesine bağlıdır. Bu konuda bir padişah buyruğu da vardır ki şöyledir:

Düyunu Umumiye Komseri Murat Bey çağırtılarak bu sorunun beraberce incelenmesi ve onun düşüncesi bir yana yazılarak, yarkurulun da yanıt ve görüşü karşısına yazılarak imza altına alınması gerektir.

Mahmut Paşa buyruğu, Mizancı'yı istediği yana çekebilecek bir silah saydığı için ortaya çıkarmıştır. Mizancı okuduktan sonra şöyle der:

— Burada söyleyeceklerimi tutanağa geçirmek uzun olur. Müsaade buyrulursa, **iradei seniye**'ye dayanarak düşüncelerimi yazıp takdim edeyim. Yüce yarkurulları da kendi görüş ve düşüncelerini ona göre yazarak gereğini yaparlar.

Mizancı oğlum, eller yukarı!

Bunca pohpoha bir de **iradei seniye** eklendi mi zokayı yuttun demektir.

Ben diyeyim, Mahmut Paşa'nın etekleri artık zil çalmaktadır. Siz deyin kampana çalmaktadır. Eyvah ki, iki gün sonra yine Çit Köşkünde buluşulduğunda Mahmut Paşa. Mizancı'nın eski yolundan ayrılmadığını görecektir.

Öfke ve gazap atına binmek kaç para?

Paşa'da ne dirlik, ne de dışlık kalmıştır. Mizancı'nın görüşlerini katmadan kendi bir rapor yazıp Yıldız'a sunar.

Tas, tıs bir ut.

Bir süre sonra Paşa, konunun boşlukta kalması yarkurulun çalışmalarını aksatıyor gerekçesiyle bir başvuruda daha bulunur.

Bu kez Sultan Hamit - ona da artık bir aferin çekmeliyiz - konuyu, bir daha görüşülmek üzere Kapı'ya (Bakanlar Kuruluna) geri çevirir. Yeniden kantarlanan toplantıda Dahiliye Nazırı Refet Paşanın canbazlığı ile -onun gözünü de Mizancı açmıştır - iki karşı-oy belirir.

Bilmem kaçıncı kez Padişaha sunulan karar ise şu sözlerle yere yıkılır :

— Şimdiye değin Meclis-i Has'ın sunuşları hep oy birliği ile yapılırken, bu kez iki karşı oy'un belirmesi Zatı Melaiksemat Cenabı Velinimeti Azamı Efendimiz Hazretlerinin dikkatini çekmiştir. Memleket çıkarının hangi yanda olacağı iyice araştırılarak onda oybirliği sağlandıktan sonra kararın sunulması gerekir.

Avusturya Sendikasının önerisi böylece mezara girmiştir.

Hazinei Hassa Nazırı Mikail Paşa sonradan konunun perde arkasını da açıklayacaktır :

— Mizancı Murat'ın Padişah katında başarısı şundan ileri gelmiştir ki, piyasa finolarının Türkleri bilgisizlikle suçlayacaklarını ve Türkleri - yani Padişahı - sarakaya alacaklarını açıkça Zatı Şahaneye bildirmiştir. Abdülhamit kendinden başkalarıyla alay eden bir kişi olduğundan, başkalarının kendisiyle eğlenmelerine meydan vermemek için kararını Mizancı'nın istediği yolda kullanmıştır.

Ey okur, seni bunca velvele ve gılgıla ve zelzele ve kakule yedikulelerinde dolaştırdıktan kelli, destur ver de yoluna yeniden musikibazları çıkaralım.

Bu kez işe Lemi Atlı'yı da karıştıracağız.

O musiki tosunu daha on beşinde hicazkâr makamında bir şarkı bestelemiştir. «Pembelikle imtizaç etmiş tenin» dizesiyle başlayan şarkısının sözleri Mahmut Celalettin Paşanındır. Lemi Atlı, Hacı Faik Bey, Kadıköylü Ali Bey, Bolahenk Nuri Bey, Hacı Kerami Efendi, Leon Hancıyan ve Rifat Bey gibi tanınmış musiki erlerinden birçok şarkı meşketmiştir. Tanburi Selahattin Pınar onun için şöyle der:

— Nota bilmediğinden, nota bilen hangi dostuna raslarsa bestelediği parçayı hemen notaya geçirtir.

Nedir, bir beste çalındığını işitsin, onu hemen belleğine çeker.

Mahmut Celalettin Paşa ile tanışması da bu yanına dayanır.

Ayışıklı bir yaz gecesidir.

Paşa, Çubuklu'daki yalısının balkonunda bir koltuğa yaslanmıştır.

Gelsin mezeler, gitsin kadehler.

Bir yandan da mühürdarı Nazım Beye yeni şarkısını belletiyordur.

Gelgelelim ki gelgelelim, Mühürdar Efendi şarkıyı bir türlü çıkaramıyordur. Sesiyle de, lavatasıyla da kimi nağmelere kapalı olduğu besbellidir.

Bir ara, yalının önünden bir sandal geçer. İçinde de Lemi Atlı ile arkadaşları. Tosunumuz balkondaki şarkıyı duyunca sandalı durdurtur. Sesi izler. Paşa, mühürdarı ile becelleşe dursun o bütün şarkıyı kapar. Yaradana sığınıp yüksek sesle okumaya başlar. Mahmut Paşa, şaşkınlık içinde ayağa kalkar. Yollanmaya başlayan sandalı geri çevirmek için eliyle birtakım işaretler yapar. Bir yandan da - paşaların özelliğidir bu - adamlarını koşturur. Lemi Beyi arkadaşları ile birlikte yukarı çıkartır. Şarkıyı kimin kaptığını, kimin okuduğunu öğrenir, o günden sonra da Lemi Beyin yakasını bırakmaz.

Paşa kışın Aksaray, daha sonra da Nişantaşı'ndaki konağında, yazın da yalısında yada Büyükada'daki köşkünde saz ve eğlenceyi hiç eksik etmez. Zamanının bütün musikibazları oralarda görülür. İbnülemin der ki:

— Şarkıları uzun yıllar fasıllarda okunmuş ve Konservatuar programlarında yer almıştır. Uşşak makamından bestelediği «Mir'atı ele al da bak Allahı seversen» şarkısını musiki meraklılarından bilmeyen yoktur.

Bu musiki ustalarının tümünü anlatmakla akıllar hayran kalır.

Ne ki, son yılların ozanları, öykücüleri arasında musikiye göz kırpanların sayısı oldukça düşüklük gösterir.

Biz gördüğümüzü, duyduğumuzu ve okuduğumuzu yazıyoruz.

Kimi Frenk yazarlarının yazdıklarına bakılırsa Fransa'daki yazın erleri de musiki ile yatıp, musiki ile kalkan kişiler değildir.

Gautier: «Bütün gürültülerin en tatsızı musikidir» demekten bile çekinmez.

Leconte de Lisle ile Banville'den de alın o kadar!

Alphonse Daudet ise şunları anlatır:

— Zola, gençliğinde bir şeyler çalmış olduğunu bin zorlukla anımsar. O aslan yürekli Flaubert ise kendisinin büyük bir musikibaz olduğu savındadır. Ama bunu Turgenef'e yaranmak için söyler. Oysa Turgenef de bütün yaşamı boyunca Vlardot'larda çalınan müzikten bir adım öteye gitmemiştir.

Buna karşılık Alphonse Daudet musikiye delice vurgundur. En bilgilisinden en ilkeline değin topunun karşısında yüreği çiftetelli oynar. Onu zenci musikisi, laterna şarkıları, halk türküleri de anabadula eder. Hele davul ve çan sesi karşısında larp diye yere düşer. Bir kez Paris Sergisinde Çingene çalgıcılara raslamıştır da onları dinlemek pahasına sergiyi gezememiştir. Kimi zaman da bir Macar şarabını önüne çeker ve bedenini herhangi bir timpanonun sinirli vuruşları ile sarsılmaya bırakır.

Oğlu Léon Daudet de kırk yaşına değin Alphonse Daudete'nin musikiseverliğini büyük bir özenle başının üstünde taşır. Kırk yaşında ise musikinin afyon üreten bir sanat olduğuna varır. Musiki ne yazı yazmaya, ne de çalçeneliğe meydan veriyordur. İnsanı uyutmaktan başka hiçbir işe yaramıyordur.

Duhamel de gençliğinde musikiye pek yakın durduğunu söyler.

Yazları Valmondois'da geçirirken arkadaşları ile küçük bir orkestra bile oluşturmuştur. Bu, 1922 yıllarıdır. Orkestradakiler öyle uzun boylu çalışma sabrı gösteremiyor, hemen bir parça gıygıylayarak ondan doğacak tadı devşirmeye bakıyordur. Yani topu da yorum, morum, düşünemiyecek kadar ateşlidir. Ama aralarında ustaları da vardır. Bunlardan biri sonraları bir enstitüyü çekip çevirecek olan Henri Jourdan'dır. İkinci Dünya Savaşında Fransız direncini örgütleyen ve 1944 yılında Gestapo'nun eline düşünce, bildiklerini söylememek için kendini öldüren gazeteci Pierre Brossolette de kemanlardan birini çalıyordur. O ünlü **Pléiade** dizisini kurmuş olan Schiffrin ise viyolonsel yayı çeker. Hem öyle ustaca çekiyordur ki, bir süre sonra orkestranın başına geçer. İki kornodan birini de Charles Koechlin üstlenmiştir. Koechlin daha o yıllarda ünlü bir bestecidir. O da yazlarını Valmondois'da geçirir. Evi de Duhamel'inkinden hiç de uzakta değildir. Konserden önce de çokluk Duhamel'lere yemeğe gelir. Gelince de pabuçlarını çıkarır, kuruması için ocağın yanına bırakır. Bir kâğıda sarılı olarak getirdiği pantuflarını giyer. Duhamel onu, bir gün, köyün istasyona giden yolunda görmüştür. Kaldırımın kenarında oturuyordur. Üstünde eski püskü bir elbise vardır. Koltuğunun altında da bir paket. Duhamel'i görünce ayağa kalkar, yolculuğa çıkacağını söyler. Sonra da şu ağlamaklı sözleri eklemekten kendini alamaz :

— En partal giysilerimi geçirdim. Yolculukta insanın üstü başı batıyor.

Duhamel bir gün de, Paris'teki evinde, Dilip Curnar Roy'a kabul yüzü gösterir. Onunla Lugano'da tanışmıştır. Roy, daha sonraları, Calcutta'daki musiki okuluna öğretmen olacaktır. O gün yanında getirdiği küçük bir halıyı şipşak yere sermiş ve üstüne bağdaş kurarak yine yanında getirdiği utuyla Duhamel ailesine Doğu musikisinin kapısını aralamıştır.

Türküler, destanlar, mutluluk ve ölüm şarkıları birbirini kovalamıştır. Duhamel'in **monodique** Doğu musikisinden tad almaya başlaması da o akşam olmuştur.

Buraya son söz yerine, bir de Salâh Birsel'in bir köçekçesini oturtalım ki Doğu musikisinin matahlarını daha bir parlatmış olalım :

İsterse darbuka gelsin önden
İster keman çıksın ortaya
Üşüşsünler üşüşsünler
Odaya dolsunlar evveli

Ut atılsın bir türkü çağırsın
Tambur kıpırdasın yerinde
Tımbırdasınlar tımbırdasınlar
Pencereyi titretsinler pencereyi

Zıvanadan çıksın derken her biri
Ötsün zurna alabildiğine
Davul gümbürdesin dümbelek dümbürdesin
Bir köçekçe başlasın sevda yerine

ROMAN NE YAPMAK İÇİN

Fransız gazetecilerinden André Billy'nin delikanlılığı Paris'te Sèvres Sokağında geçmiştir.

Manastırlar, kiliseler, düşkünler yurdu vede kızkurusu pansiyonlarıyla pıtraktır sokak. Günün her dakikasında koltuk değnekli pinponlara, bir torba kemik kadınlara, bacakları dolaklarla sarılı tarikat üyelerine raslanılmaktadır. Cezvit manastırının çevresinde ise İsa ve Meryem heykelleri yeralmıştır. Doğal büyüklükteki İsa yontularının tırnakları lal renginde, karınları ise leylakidir. Heykel ayaklıklarında ise Hristiyanların şaraplı ekmek törenlerini gösteren altın yaldızlı kabartmalar sıralanmıştır.

Fransız gazeteci bir avlunun dibinde, ufarak bir evin ikinci katında oturuyordur. Burası, sonradan, Raspail Bulvarı açılırken, yerle bir edilecektir ama Billy bu sokak için şunları yetiştirebilecektir :

— Huysmans'ın **Soeurs Vatard** (Vatard Hemşireler) romanında keşkeklediği Sèvres Sokağını tanımıştım. Kitapta nasıl anlatılmışsa oydu. Huysmans'ın tek bir sözcüğünü bile değiştiremezdiniz.

Bir romancı için bundan daha şımşıraklı bir övgü beklenemez.

Huysmans, yüzünün her bir tüyü sanata kul-köle olduğunu haber veren bir yazardır. Remy de Gourmont'a göre onun sanatı, usta bir aşçının, on parmağında on marifet taşıyan bir simyacının sanatıdır. En kıtipyoz otlardan en kral yemekler, en firfiri salçalar çıkarır.

Huysmans'ın konuşması da pek alengirlidir. Boyuna açık-saçık sözlere soyunur. Ne ki, bayalığa hiç mi hiç düşmez. Remy de Gourmont onun, dinleyicisini bulduğu vakit, sağa sola, kinlerini ve nefretlerini yağdırmaya başladığını söyler. O, çağdaşları Bourget ile Maupassant'ın başarılarını da hiç bağışlamamıştır. En çok da Bourget'ye bozulur. Onun kokuşuk ve çürük bir ruhbilimle kadın avına çıktığını ileri sürer. Gelgelelim yazarımız, bugün çamura yatırdığı birine, ertesi gün gönül yaylarını gevşeten mektuplar döşenmekten de geri kalmaz. Remy de Gourmont onun bu yanını anlayamamıştır: «Dostlarını bir yandan en yakası açılmadık küfürlerle donatırken, bir yandan da onların yardımlarına koşar» der.

Huysmans, romanlarındaki kişilerine kendinden bir şeyler katmaktan da hoşlanır. **A Vau l'Eau** (Yel Yepelek Yelken Kürek) adlı kitabının başkişisi Folantin hık demiş burnundan düşmüştür. O da efendisi gibi hem düşçü, hem gerçekçidir. Hem alaycı, hem melekahmetpaşadır. Yazarımızın o anlı şanlı iç sıkıntısını da bayrak gibi elinde tutar.

Huysmans, en beğenilen romanı **A Rebours'u** (Bunu da isterseniz **Ters-Pers** diye çevirin) yazarken de satırlar arasına kendini kaydırmıştır. Yalnız bu kez, daha aydın, daha kibar, daha paragöz bir Folantin işliyordur. Kültür konusunda, Huysmans'ın kendinden başkasını örnek almasına gerek yoktur. Ama işe **Dolce Vita** (Tatlı Yaşam) karıştığı için o çağın **dandy**'lerinden, pırpırı kibarlarından Kont Robert de Montesquiou'nun serüvenlerine el atmak zorunda kalır.

Gerçekten Kontu bir kez ya görmüş, ya görmemiştir. O dillere destan evine ise hiç ayak basmamıştır. Ne var, şair Mallarmé, züppeler züppesi Montesquiou'nun huyu -husu, evi-mevi üzerine kendisine birtakım açmazlar iletir. Hele Kontun salonunda, halılar üzerinde dolaşan kaplum-

bağayı ona öyle ballandırır ki Huysmans da kendi kişisine - Esseintes Dükü - bir kaplumbağa almak gereğini duyar. Bu yetmiyormuş gibi, bağasına da çepeçevre elmas taşlar çaktırır.

XIX. yüzyılın sonlarıdır bu.

Mauriac, o çağda hemen hemen herkesin Kont'a öykündüğünü açıklar. Ona, yazarların topunun marley'i kabarıyordur. Maurice Barrès'in **Sous l'Oeil des Barbares** (Barbarların Gözü Önünde) ve **Un Homme Libre** (Özgür Bir Adam) adlı yapıtlarında da Dandy Cenaplarının boy gösterdiği söylenmiştir. Kont, daha sonraları da, Proust'un **Yitik Zaman Ardında**'sında Baron de Charlus adıyla ortaya çıkar. Ama oldukça değişik bir biçimde. Darc Fumaroli şöyle der :

— Huysmans, Robert de Montesquiou'nun portresini, Proust ise karikatürünü çizmiştir.

Proust da şunu ilan edecektir :

— Kont benim işimin çekirdeğidir.

Proust, daha ilk gençliğinde onun kişiliğiyle çarpılmıştır. Onunla 1893 ilkyazında Bayan Lemaire'in evinde tanışmıştır. **Yitik Zaman** yazarı o vakitler 22 yaşındadır. Hazret ise kırka merdiven dayamıştır. Bir yıl önce de **Yarasalar** adında bir şiir kitabı çıkarmıştır. Proust, onun şiirlerini -ilerki yıllarda dört şiir kitabı daha yayınlanacaktır - hep katıla katıla okur. Mektuplarını da kahkaha-kuhkuhu ile açar. Oysa Monbeyimizin mektupları sanat ürünü gibi bir şeydir. Özene bezene yazılmış vede garklu-gurklu kâğıtlara döktürülmüştür. Proust ise, eline hangi kâğıt geçerse ona yazar. Bu da Kontun onu düşük gradolu bir yaratık saymasına yol açar.

İşte şimdi şaşıracaksınız, Kontun büyük bir kültürü vardır. Proust da kendisine bu yüzden bağlanmıştır. Bir de Kontun çevresindeki prenseslere, düşeslere, konteslere, baroneslere ulaşmak için.

Giyim-kuşam işinde de Züppeler Züppesinin üstüne yoktur. Bir kez baştan aşağı beyazlar giyinmiş, kravat yerine de beyaz bir çiçek oturtmuştur ki Tüm-Paris günlerce vıdıvıdılara gitmiş gelmiş, gitmiş gelmiştir.

Lafımızı Montesquiou üzerinde tutacak olursak, onun küstahlıkta, kabalıkta da kimseye el vermediğini açıklamalıyız. Gittiği yerlerde çokluk bütün bir geceyi tatsızlaştırdığı olur. Kimi zaman da konuk olarak bulunduğu şölende, herkes sofraya oturduktan sonra yaldır-yıldır bağırmaya başlar:

— Madam, neden bu öküzü benim yanıma oturttunuz, anlayamadım.

İşin tuhafı onun bu şımarıklıklarına kimse karşı çıkmaz. Ev sahibi ile konuklar tıs tıs guluklanırken, yüzüne kara çalınan adam bile pişmiş kelle gibi sırıtır.

Kont, kardeşi öldüğü vakit de hiç gözyaşı dökmemiştir. Üstüne üstlük, Japon bahçıvanların, çiçek türlerini seçkinleştirmek istediklerinde, onların başlarını deldiklerini, birine ise dokunmadıklarını belirterek doğanın kardeşini ölüme itelemekle kendisini yücelttiğini yumurtlamıştır.

Gaskonya horozu gibi sıska mı sıska olan Kont, şiirlerinin beğenilmesine de büyük değer gösterir. Yaşamının sonunda büyük bir yazar olmadığını, şiirlerinin de hiç beğenilmediğini görerek çok üzülecektir. Bunun için de Versailles'dan 14 km. uzaklıkta, Vésinet köyündeki konağına çekilir. Konağı, Boni de Castellane'ın Pembe Saray'ına benzeteceğim diye de bütün varını, yoğunu verir.

Şimdi, geldik mi Boni de Castellane'a?

Boni, Montesquiou'dan da ileri papazdır. Proust onu da **Yitik Zaman**'ın Saint-Loup'sunda canlandırmıştır. Gerçekte Saint-Loup, Albuféra Düküdür ama Boni'nin yaşamından da ince bilimler taşıyordur.

Lafı uzatmazsak, Saint-Loup uzun boylu ve ipincedir. Teni ve saçları salamuraya yatırılmış lahana gibi sapsarı-

dır. Gözleri ise firuze mavisi. Bakışları tüm kadınların içini deler. Giyim-kuşam işinde de Montesquiou'ya zort çıkarır. Bir düelloda Uzes Düküne tanıklık ederken - gerçekte Dükle düello eden Boni'nin kendisidir - gazeteler giydiği giysiyi öve öve bitirememişlerdir.

Saint-Loup'nun yaşamına girip çıkan kadınların - **Yitik Zaman**'daki yaşamı anlatıyoruz - sayısı da belli değildir. Yahudi Aktris Rachel'i kapatma olarak tutuyorsa buna hiç şaşmamalıdır. Ona karşı bir gugukluğu vardır. Onu bir genelevden çekip çıkarmıştır. Rachel, Dreyfus'çü olduğu için boyuna Dreyfüs havadarlarıyla ilişki kuruyor, sevgilisini kıskançlıklardan kıskançlıklara sürüklüyordur. Sonunda kadın, Saint-Loup'yu silkeleyip bir sporcuyla düşüp kalkmaya başlar. Vah Saint-Loup'ya ki, o da Gilberte ile evlenir. Gilberte, kocasının Yahudi Aktrisi hâlâ sevdiğini bildiği için de hep ona öykünmeye çalışır.

Mauriac'a bakılırsa, Boni de Castellane hovardalıklarını Abel Hermant'ın **Courpiere Vikontunun Anıları** kitabında da sürdürür.

Boni de, Montesquiou gibi bir Fransız kontudur. Amerikalı bir kızla - Anna Gould - evlenen ilk Fransız goygoycusu da odur. Karısına adını sanını bağışlamış, o da Amerikan Şimendifer Kralı olan babasının milyarlarını getirmiştir.

Boni'nin sabahları yataktan kalkışı XIV. Louis bağdaşındadır. Gözünü açar açmaz, Fransız saray uşaklarını andıran başı perukalı bir ayvaz gelip hırkasını tutar. Daha sonra, odaya bir metrdotel - o da sırma giysilidir - süzülür. Coromandel lakesi bir tepsi içinde kahvaltı getiriyordur. Az biraz sonra da masajcı, berber vede Çinli pedikürcü sökün eder. Bitişik odada ise satıcılar içeriye kabul edilme sıralarını bekliyorlardır. Sabaha dek boyunbağı biçimleri düşlemiş gömlekçiler, kumaş toplarını taşıyan çıraklarıyla terziler, küçük bir **Directoire** çamaşır dolabı yada bir pren-

sin konağından sökülme **Régence** uslubu bir pano muştusu getiren antikacılardır bunlar. Muştular arasında, kimi zaman, Wateau'nun bir tablosu da yeralır ki Boni bunu duyar duymaz, içine ateş düştüğünü sanır.

Derken odaya, eşkin atlarıyla mimarlar, döşemeciler - Boni artık Pembe Saray'ını kurmaktadır -, gazeteciler, Monbeyimizin gelecek seçimlere katılması için ricaya gelen politikacılar, günlük mektupları ileten özel kâtipler doluşur.

Mektuplar hep ayni minval üzeredir.

Kendisine kesik kurdela kadınlar, Anna Gould'la parasına tamah ederek evlendiği için - karısı kaknem mi kaknemdir - kendisini ayıplayan tızmantırıllar, yada borç isteyen serüvenciler... Topu da mektup üzerine mektup yağdırıyordur. Hele borç koparmaya çalışanların bini bir paraya. Dünya-donya parayla kalkıp parayla oturuyordur. Sanki Amerikalı kızla kendisi değil de Tüm-Fransa evlenmiştir. Arthur Meyer fırınlanmış ve kabuğu soyulmuş pohpohlarla çıkarmakta olduğu **Gaulois** gazetesi için bir milyon istemektedir. Fransa turuna katılacak bir delikanlı avanta bir bisiklet ardındadır. Genç bir kız da şehlevent yavuklusunu dize getirmek için Urfa yağıyla kavrulmuş bir çeyiz dilemektedir. Kimi mektuplar ise gangsterlerden gelmedir. Boni, belli bir yere, belli bir saatte, hüt dağı gibi bir para bırakacaktır.

Çokları onun vızık vızık para harcadığı, parayı pencereden savurduğu inancındadır. Hani yaşamı da bunu doğrulamaktadır. Amerika'dan döndüğü vakit - Anna Gould artık ceptedir - cüzdanında bir milyon altın franklık bir kredi mektubu vardır. Onu paraya çevirtip hemen antikacılara koşar. İlk dükkânda, ceplerindeki tıka basa bankanotlar yere düşüp saçılacaktır ki o günden sonra satıcılar, ardından hiç ayrılmayacaktır.

Neyse biz öykümüze bakalım : Tırandazlar ve Züppeler Kralı ilkin, uzun zamandan beri göz koyduğu iki Boucher halısı kaldırır. 250 bin frank gibi gülünç bir parayadır bu. Bunu Lisbonne Kilisesinin **medar-ı iftihar'ı**, yirmi metre uzunluğunda bir halı izler ki XVIII. yüzyıl işidir. Onun ardından XIV. Louis'nin Papa VIII. Alexandre'a armağan ettiği - bu papazlar da ellerinde bir şey tutmuyor - **Boule** duvar saati. Onun ardından 500 parçalık Sèvres takımı ki güzelliklerine çam kömürü sürülemez. Onun ardından Rus çarlarının sarayından çıkma mavi mermerden bir masa. Onun ardından İngiliz ressamı Gainsborough ile Reynolds'un en voyvo tabloları. Ve daha neler de neler!

Ey okur bunları, dünyanın bugünlere nerelerden geçerek geldiğini göstermek için yazıyoruz. Şimdi de Boni'nin Pembe Saray'ını nasıl yaptırdığını anlatalım ki bakalım : «Ay, içime fenalıklar geldi» der misiniz, demez misiniz?

Boni, bu iş için kalkmış ta İtalya'ya gitmiş Sarayın dış yüzünü kaplayacak pembe mermerleri kendi elceğiziyle seçmiştir.

Şimdi sıkı durun, bir şey daha açıklayacağız. Sarayın mermer yarımayaklarının rengi koyuca düşünce, Boni onların tümünü değiştirmekten de çekinmemiştir.

Sarayda çocuklar için ayrı bir salon; bir oyun odası, bir sürü de mürebbiye ve dadı odası vardır. Karısının odası da harlı kor parçalarıyla yuğrulmuştur. Tablolara, halılara değer biçilemez. Boni ise, Sarayın öbür kanadında kendisi için özentisiz bir oda yaptırmıştır. Ne ki burada da XVIII. yüzyıl mobilyaları ile ünlü tablolar dikkati çekiyordur.

Sarayın daha başka salonları da vardır. Oturma ve konuk odaları gırladır. Hizmetçiler, uşaklar için de bir sürü oda sıraya dizilmiştir. Bir de aynalar galerisi vardır ki kimse yüzüne duramaz. Ne ki, Sarayın en büyük anıtı girişteki

iki yanlı merdivendir. Basamakları kırmızı mermerdendir. Trabzanları da siyah mermer.

Boni, yapı işleri sona erince - Saray, Versailles'daki **Büyük Trianon Sarayı**'nın planına göre yapılmıştır - binanın siftahını 250 konukla başlatır. Yalnız çağrılanların çiçeklere bezenerek gelmeleri zorunluluğunu koymuştur. Uzes Dükü, General Boulanger'nin (ki 1888-1889 seçimlerinde Fransa'nın en önde gelen adamı olduğu halde Belçika'ya kaçarak yandaşlarını cacıklık mala döndürmüştür) anısını yaşatmak üzere kırmızı karanfil takmıştır yakasına. Luynes Düşesi ise kralcı olduğunu belli etmek için beyaz bir karanfil yüklenmiştir. La Rochefoucaud Düşesi de mavi peygamber çiçeklerine başvurmuştur. Konuklar arasında - ki tiyatrocular ibadullahtır - bir de Mrs Moore adında Amerikalı bir kadın vardır ki o da yaşının yetmiş, işinin bitmiş olmasına bakmadan kartopu çiçeklerine sarıp sarmalanmıştır. Elinde de içi samanla doldurulmuş bir güvercin tutuyordur.

Boni'nin bir de Marals'de bir konağı vardır. Orada da Rus Grandükü Vladimir onuruna bir sürek avı düzenlenmiştir ki bu kadar olur. Avdan sonra patlatılan hava fişeklerinin sayısı belli değildir. Bu sürek avlarından Portekiz Kralı Carlos da payını alır. Boni onun için daha başka bir şey de yapmıştır. Hem Kralı Paris'e kendi özel treniyle getirtmiş, hem de Kralla konukların oyalanması için, sürek avı ile akşam yemeği arasında bahçeye kurdurduğu bir sahnede o günlerin en ünlü operetini - Robert de Flers ile Gaston de Caillavet'nin yapıtı - oynatmıştır.

Burada Boni'nin bir inceliğinden daha açmamız gerekiyor.

Monbeyimiz şölenden iki gün önce uşakların üzerindeki çingene pembesi giysilerin, duvarın sarıya çalan yeşiliyle bağdaşmadığını görmüş ve onlara hemen yeni giysiler - beyaz, mavi ve altın sırmalı elbiseler - diktirmiştir.

Konuklara da bu kez duvar rengine uyacak gece giysileri giymeleri tembihlenmiştir. Hamşoluğa bakın ki Kral Carlos - evet krallar önde gitseler de görgüsüzdürler - lal renginde parlak bir redingotla gelerek ince hesaplara bağlanmış bütün renk uyumlarını perperişan etmiştir.

Boni ilk evlilik yıldönümünde de bütün Paris'lileri tortop edip başının üstüne bağlamıştır. Bunun nedeni biraz da Fransız Cumhurbaşkanı Félix Faure'dur. Tırandazlar Kralı onu taşraya et satan bir celebe benzetiyordur. Cumhuriyet bayramlarının sönük geçmesi de onda beğeni meğeni olmamasına bağlıyordur. Kısacası Boni, Félix Faure'a: «Sen o yaptıklarına bayram mı diyorsun, gel bana sana bayram göstereyim de gözlerin şenlensin» dememişse de niyetini belii edecek bir kır gazinosu kiralamıştır. 60 kişinin dansedebileceği bir kerevet de kurdurup Opera balesine gelgel çıkartmıştır. 200 filinta çalgıcı da unutulmamıştır. Otların neminden konukların ayağını korumak için de yere kilometrelerce halı döşenmiştir. Dallara ise ben diyeyim bin, siz deyin iki bin Venedik feneri sallandırılmıştır. Ağaçların arasında da, ellerinde meşale ben diyeyim beş yüz, siz deyin altı yüz uşak dizilmiştir ki kırmızı giysiler içinde pırıldır. Bayramın en foşfoşlu gösterisi ise kuğu kuşlarının ansızdan salıverilmesi, bunların da hemen ordaki gölün üstüne gelip konmaları olmuştur. Ama kuğular daha önce, meşalelerin gözlerini alan ışıkları altında çırpınmışlar, gerçek bir Kuğu Gölü Balesi sergilemişlerdir.

Konukların sayısına gelince, ben diyeyim iki bin, siz deyin üç bin. Aralarında Greffulhe Kontesi, Sagan Prensi - Boni'nin amcası ki sonradan oğlu, Boni'nin karısını ayartacaktır - Gramont Düşesi, Chevigné Kontesi, elmas taşlar içine gömülüp yitmiş Sara Bernhardt, cıpcıbıldak Réjane - o da tiyatro oyuncusudur -, ünlü döşeme ressamı Sem. hepiciği de kalabalıktan, ağır bir çay içmiş duruma düş-

müşlerdir. Unutmadan, bahçedeki yolların iki yanına da 1 m. 90 boyunda, yüzleri kireç çanağı, uşaklar dizilmiştir.

Proust, **Yitik Zaman**'ın o ünlü yazarı Bergotte'u yaratırken Bourget, Bergson vede Ruskin'den çeşitli şorololar, çeşitli çizgiler yürütmüştür. Gerçekte Bergotte **Yitik Zaman**'ın bir müsveddesi sayılan o üç ciltlik **Jean Santeuil**'de de at koşturur. Ama orda yazar değil, heykelcidir. Nedir, Proust ona can verirken Bayan Caillavet'nin başı üstünde taşıdığı Anatole France'ın, gençliğinde pek ayılıp bayıldığı ve ilk kitabı **Les Plaisirs et les Jours**'a (Günler ve Sevinçler) önsöz alabilmek için haftalarca ardından koştuğu yazarın üstüne de ışıldağını tutmaktan geri kalmamıştır. Bayan Caillavet o zamanlar —Proust'un gençliğinde— evini her cumartesi yazarlara, aydınlara açık tutuyordur.

Ey yazarlar, ey Bayan Caillavet'nin hanegileri şimdi gidin, çarşambaya gelin. O gece de ıkınma ve tıkınma gecesidir.

Claude Mauriac —François Mauriac'ın oğlu— **Jean Santeuil**'de Réveillon Düküyle karısının göründüğünü de yazar. Ne var, prensesleri, düşesleri siz asıl **Yitik Zaman**'da posta edin. Villeparisis Markizi, Proust'un büyükannesinin çocukluk arkadaşıdır. Guermantes Düşesi ise bir sürü kadından ferma alınmıştır. Yani çizgileri bir yığın kadını anımsatır. Yüzünün profili bir kuşu andıran karık sesli Chevigné Kontesi bunların içinde başı çeker. Neden, kimileri, o can uçuran bakışlarıyla ünlü Greffulhe Kontesinin bu tipe modellik ettiğini söyleyecektir. Kimileri ise —işte edebiyattaki karışıklık burdan doğmaktadır— Bayan Greffulhe'ün daha çok soylular arasında Marie-Gilbert diye anılan Bavyeralı bir prensesin çizilmesinde kullanıldığı düşüncesindedir.

Guermantes Düşesinin nükteli konuşmaları da Geneviève'den fışkırır. Yani **Musevi Kadın** operasıyla tanınan

Fromental Halévy'nun kızından. Geneviève sonraları **Carmen** operasının o ünlü bestecisi Bizet ile evlenecekse de, gel zaman git zaman, yaşamını çok zengin bir avukatla birleştirecektir. Proust'a olan sevgisini de yıllarca ta şurda, göğsünün üstünde taşıyacaktır.

Proust, Marie - Gilbert'i Guermantes Düşesine tam ters bir tip olarak yaratmıştır. Düşes kıpır-kıpır, alaycı ve zehir-zemberek ise Prenses de yavaş kuzu ve balbademdir. Ama biraz sersemsepet bir görünümü vardır. Baron de Charlus'e de gizli bir aşkla bağlıdır. Gelin görün ki Baron, onun iç çekmelerine bana mısın demez. Oysa Prenses resim gibi kadındır.

Bilmem onu da söylemeli mi, Mauriac, Chevigné Kontesini yaşlılığında görmüştür. Proust'un kişisini —Guermantes Düşesi— anımsatacak hiçbir şey bulamamıştır onda. İki yüzlü, soğuk-nevale bir pinpiriktir. Buna karşılık Greffulhe Kontesinin ağzından dökülen her söz —Mauriac onu da tanımıştır— Guermantes Düşesinin ağzından çıkıyor gibidir. Jestleri de Düşesin el-kol kımıltılarını haber veriyordur.

Mauriac günlüğünde, yani bloknotlarında, Proust'un dünyasını dolduran kişilerin Paul Bourget, Anatole France, Abel Hermant, René Boylesve ve Paul Hervieu'nün romanlarındaki kişilerle ayni olduğuna parmak basar. Ona göre, Guermantes Düşesi, Paul Bourget'nin Mavi Düşesi'dir. Onun **Un Coeur de Femme** (Bir Kadın Yüreği) romanının kişisi Cazal da Proust'un o nehir romanının ilk ciltlerine adını bağışlayan Swann'ın ağababasıdır. **Kırmızı Zambak**'taki Dechartre da odur, yani Swann'dır. Proust ise onu, eski bir aile dostundan, İkinci İmparatorluk çağı ile III. Cumhuriyet'in ilk yıllarında işi gücü para kesme olan Charles Haas adlı bir Museviden damıttığını söyleyecektir.

Gerçekte Anatole France **Kırmızı Zambak**'ta daha çok kendisinin fotoğrafisini çıkarmıştır. Ey okur, burada bi-

zim gibi transa geçmez de denememizin sonunu beklersen bu konuyu yeniden deşeceğimizi görürsün. Şimdilik şunu da söylemeden geçmeyelim ki **Kırmızı Zambak**'ın yarısı Anatole France ise, yarısı da Bayan Caillavet'dir. **Tanrılar Susamışlardı** romanının yazarı o salonlar kraliçesiyle 1888 yılında ilişki kurmuş ve yirmi yıl Bayan Caillavet'nin boyunduruğu altında yaşamıştır. En iyi kitaplarını da bu süre içinde döktürmüştür. Hani **Kırmızı Zambak**'ı da sevgiliyle birlikte yaratmıştır denilse olur.

Bayan Caillavet'nin salonu üzerine bir kitap yazmış olan Jeanne Maurice Pouguet bu konuda daha da ileri gidecektir :

— Eğer Thérèse boyuna ince, derin ve zekice düşünceler öne sürüyorsa bunlar, Jules Lemaitre'in sandığı gibi, her zaman Anatole France'tan kaynaklanan şeyler değildir. Tersine, özgür ve felsefeye yatkın bir kafası bulunan Bayan Caillavet'den gelmektedir.

Al sana papaz, kimi yazarlar da romanlarına çevrelerindeki kişileri kendi adlarıyla tıkıştırmaya pek büyük önem gösterirler. Ne ki bunlar daha çok ünlü yazarlar, politikacılar yada devlet büyükleridir. Mithat Cemal'in **Üç İstanbul**'unu, Nahit Sırrı Örik'in **Sultan Hamit Düşerken**'ini, Selim İleri'nin **Ölüm İlişkileri**'ni okumuşsanız bu adı sanı belli kişilere çokça raslamışsınızdır. Bunlar, bu gerçek kişiler Kemal Tahir'in romanlarında da (**Kurt Kanunu, Yorgun Savaşçı** vb...) gırladır. Yakup Kadri de **Hüküm Gecesi** başta olmak üzere birçok romanlarında çağının kalburüstü kişilerine oruç bozdurur. Yalnız bu kişilerin çoğu romanın arka avlusunu oluşturur.

İşin meyanesini verelim mi? **Bir Sürgün**'de dekor Paris'tir. O zamanlar —1908 öncesi— Paris'te Abdülhamit'e karşı çıkan Jön Türkler de bu dekorun koltukları, kanapeleri vede perdeleridir. İonesco'nun bir oyununda (**Gergedan**), kucağında bir kedi ölüsüyle arka plandan geçen ve

sahnenin önünde olup bitenlerle hiç ilgilenmeyen Ev Kadını gibi, çevrelerindeki hamhumlara hiç kulak asmadan romanın bir yerinden girip bir başka yerinden çıkarlar. Eklemeye gerek var mı, o zamanlar Türkler arasında pek tutulan **Je Sais Tout, Les Annales** dergileri de bu aksesuarı bütünlüyordur.

Doğrusu, **Bir Sürgün**'e bir edebiyat kitabı gözüyle bakılsa da olur. Romanda Maurice Barrès'ten, Alphonse Karr'dan, Emile Zola'dan tutun da Mme De Stael'e, Henri de Régnier'ye, Sully Prud'homme'a —vahlar bize ki Servetifünuncular da ona biter—, Paul Bourget'ye, kitaplarını Oc diliyle yazan Frédéric Mistral'e değin bütün yazarlar uykularından uyandırılır. Kimileri «derin ruhlu Fransız edipleri» olarak ilan edilirken, kimileri de birer «define» diye öne sürülür.

Yazarları çok yere çalıyoruz ama başka türlü de yapamıyoruz. Bizden duymuş olmayın, Karaosmanoğlu'nun **Hüküm Gecesi** adlı kitabı da ters kurulmuş bir romandır. Yapıtın başlıca kişileri dışarda, sokakta bırakılmış yada pencereden seyre alınmıştır. İçeriye ise Rıza Tevfik, yazar Şahabettin Süleyman, Lütfü Fikri —ki Hürriyetperveran partisinin önde gelenlerindendir—, Mizancı Murat, Prens Sabahattin, İshak Sükuti —ki Cenevre'de Doktor Aptullah Cevdet'le **Osmanlı** gazetesini çıkarmıştır—, şehit gazeteci Ahmet Samim, Refik Halit, İttihatçı Bahaettin Şakir, Ahmet Saip —ki Mısır Jön Türklerinden olup, mektup adresi Sanduk El Posta Numara 252, El Kahire'dir—, Enver Paşa, Cemal Paşa, Talat Paşa, Ziya Gökalp, Kıbrıslızade Tevfik —ki Yahya Kemal onun ölüsünü günlerce İstanbul'da fellek fellek aramıştır—, Nazım Paşa, Mahmut Şevket Paşa gibi ünlülerle doldurulmuştur. Nedir, zaman zaman, bunlardan biri (Ahmet Samim, Mahmut Şevket Paşa, Kıbrıslızade) yandaki odaya fırlayıp bağrını acımasız ve

bağnaz kurşunlara açıyor ve kanlar içinde yere seriliyordur.

Uzun lafın kestirmesi, **Bir Sürgün** Fransız Edebiyat Tarihi ise **Hüküm Gecesi** de Resimsiz Osmanlı Tarihidir. Hele ikincisinde olaylara fıştık üstüne fıştık atılmış, okurların düş ve düşüncelerine hiç yer bırakılmamıştır. Bu yüzden roman Hüseyin Cahit Yalçın'ı bile çileden çıkarmaya yetecektir:

— Benim **Hüküm Gecesi'**nde gördüğüm en büyük kusur, pek yakın tarihle ilgili olayları, gerçek kişileri işe karıştırmak yoluyla, söz konusu etmesidir. Çünkü roman dediğimiz zaman, gözümüzün önüne gelen bir edebiyat türünün sınırları aşılmıştır. Yakın tarihten bu tarzda açmak, bizdeki edebiyat anlayışı ile çatışıyor. Bu, bir roman mıdır, tarih midir, yoksa mücadele ve muhalefet gazetelerinden koparılıp alınmış günlük makale parçaları mıdır? Burasını kestiremiyoruz.

Hüküm Gecesi'nde romanın sınırı aşılmış mıdır, aşılmamış mıdır? Biz böyle büyük konular üzerinde durmayalım da yeniden Türkiye'de zırnık tanınmayan Huysmans'a dönelim.

Demin söylemedik, bu kez söyleyelim, Huysmans, **A Rebours'da** Esseintes Dükünün aman amanlı bir şölenini betimlemek için 1783 yılında Grimod de la Reynière'in verdiği yas yemeğinden yararlanmıştır. Demek isteriz ki, yazarlar hartasını purtasını çıkardıkları kişileri avuçlarında sımsıkı tutmazlar, boyuna yeni kişiler, İskenderiye Deniz Feneri gibi yeni **acaipnüma'**lar bulup buluşturmaya bakarlar.

Marc Fumaroli'ye inanmak gerekirse, Huysmans, Montesquiou Kontunun sadece bir robot-portresini çizmiştir. Gerçekte o, Kontun çevresinden çok uzaktadır. Konta yükleyerek anlattığı şeyler de çokluk, **Contes Cruels** (Ya-

banıl Öyküler) yazarı Villiers de L'Isle Adam'dan yürütülmüştür. Daha doğrusu Huysmans, Tırındazlar Tırandazından dış ayrıntılar devşirmişse, öbüründen de iç ayrıntılar, yani ruhla ilgili hemhemeler sızdırmıştır. Montesquiou Kontu, yıllarca sonra yayınlanacak anılarında bu nokta üzerinde durarak Esseintes Düküyle kendi arasında çok küçük bir bağ bulunduğunu, Dükün çoğu özelliklerinin, Huysmans'ın düşdünyasının bir ürünü olduğunu öne sürecektir :

— Mallarmé, Huysmans'a sönük ışıklarla aydınlatılmış Ali Baba Mağrası[1] üzerine, geceleyin bir kaç saniyede ne görebiidiyse onu, hem de çok güdük ve belirsiz olarak aktarmıştır. Bir süre sonra da bana yeniden geldiğinde evimde gördüklerini Huysmans'a anlattığını, onun da romanlarındaki kişilerden birinde, beni yüksek gradolu bir kibar hoppası olarak canlandıracağını haber verdi. Gerçekten kitapta, üstünkörü bir bakışla saptanabilecek kimi ayrıntılar hemen belli olmaktadır : Kapı çıngırağı yerine kullanılan o ufarak kilise çanı, kar izlenimi vermek için beyaz ayı postu üstüne yerleştirilmiş kızak... Ne bileyim, daha bir sürü vızvız... özellikle de altın yaldızlı kaplumbağa. Yani kitabın değerini artıran şeylerin tümü benden geliyordu, gerisini Huysmans'ın kafası uydurmuştu.

Burada bir soru yatıyor.

Bir yazar yapıtının kişisine örnek olarak seçtiği kişiden nereye değin yararlanır, köprünün neresinde de onun elini bırakıp karşıya yapyalnız geçer?

İmdi, gerçeği yakalamak isteyenler gerektir ki, yazarların kişileri romanlarına sokarken onların kaşlarını, kirpiklerini soldurduklarına, ense traşları ile yürüyüşlerini bacaloşkalarla dövdüklerine vede av tutmamış aslanları hüzzam curcuna ile çalkaladıklarına dikkat etmelidir.

---

(1) Kontun kendi evi.

Yazarlar bu üşündülü ve el-ayak vurmalı oyunu isteseler de, istemeseler de sürdürürler. Şu bilinmeli ki gerçek, Kızılderili silahı gibi üç tüylü bir ok değildir. Yazarlar onu gönüllerinin çektiği yere ulaştıramazlar. Romancılar rasladıkları kişileri, duydukları sözleri, arşınladıkları sokak ve meydanları anlatmaya başladıklarında hemen şunu sezerler ki yazılarına girip kurulan, ordan oraya koşuşan kişiler kendilerinin anlatmak istedikleri değildir. Bellekleri, bir göz açıp kapamasında, onlara öyle bir oyun oynamıştır ki eşi, yalan söyleyen frenklerin bile akıl tasına düşmemiştir. Bin kez yazıklar olsun, kutulara yerleştirilip bellek raflarına kaldırılan gerçekler ve gözlemler vakti gelip de kutular açıldığında başlarını camus gibi sallayıp kaçmışlardır.

Şu da bir düşüncedir ki yazın erleri, anlatım işini çok düdük, çok kendini beğenmiş sözcüklerle yürütmek zorundadırlar. Kaldı ki, sözcüklerin elinde de pek bir şey yoktur. Masa, fistan, köprü, pirinç, Hint Horozu ve benzeri sözcükler hiçbir vakit yazarın kafasından geçen masa, fistan, köprü, pirinç ya da Hint Horozu değildir. Bir başka deyişle hiçbir sözcük, hiçbir terim, hiçbir kavram bağlı olduğu nesneyi bütün kimyon ve kekiğiyle veremez. André Billy'nin, az önce sözünü ettiğimiz o Sèvres Sokağı ile ilgili sözleri, yani sokağın, Huysmans'ın **Vatard Hemşireler** romanında anlattığının tıpkısı olduğunu belirleyen palamutu da laf ve güzaftan başkası değildir. Bize öyle gelir ki, gerçeği ellerinin üstünde taşımaya hazırlanan romancılar bile, eninde sonunda, o huysuz, o şımarık gerçeğe yenik düşerler.

Buraya, dünyayı sarsan 10 gün ayarında bir açıklama da ekleyelim. Yazın erlerinin çoğu, tele koyup çaldıkları şeylerin gerçeğe uygun olmasına da pek kulak asmazlar. Onların tek isteği —Huysmans için söyledikleri-

mizi anımsayın— kendi düşüncelerini, kendi Bağdatlarını gıygıylamaktır. Ne var, içlerinin yanığını ortaya atılıp, herkeslerin yüzüne karşı, bas bas bağıracaklarına, onları çevrelerindeki kişilerden birine mal etmeyi yeğ tutarlar. Böylece istedikleri sözleri insanların üstüne deve gibi çökertebilirler.

Şimdi de **Yitik Zaman**'ın Bergotte'u için söylediklerimizi düzeltelim: Bergotte, Anatole France'ı, Bergson'u, Bourget'yi ne kadar andırsa da gerçekte Proust'un kendisinden başkası değildir.

Hüküm Gecesi'nin Ahmet Kerim'i de öyle. O da Karaosmanoğlu'nun ta kendisidir. Ahmet Kerim'in, zaman zaman, romanın bir yerinde bırakılmış yada kanatsız bir kuş durumuna düşürülmüş olmasına kulak asmamalı. Yazar, ona yaptıracak ve söyleteceklerini, ondan çok önce Ahmet Samim'e yada romanın öbür kişilerine yaptırtmış ve söyletmiştir.

Buraya en son, bir de Virginia Woolf indirelim.

O da **Tristram Shandy** romanının yazarı Laurence Sterne için şöyle diyecektir:

— Laurence Sterne, **Tristram Shandy**'nin en önemli kişisidir.

ÇELİK ÇOMAK

1908 ekiminin ilk çarşambasında İzzet Melih'le Burhanettin Tepsi, **Tepebaşı Kışlık Tiyatrosu'**nda Lavedan'ın **Marki dö Priola** oyunuyla halkın göz perdelerini neşvelendirmişlerdir.

O çağın tiyatro eleştirmenlerine inanmak gerekirse, iki sanatçı rollerini yaparken içlerinin bütün girinti ve çıkıntılarını yüzlerine boca etmişler, ellerine, kollarına ve bedenlerine verdikleri çıldır çıldır hareketlerle bütün **temaşagiran'ı** iki seksen yere yıkmışlardır.

Şu bilinmeli ki Artist Burhanetin Bey, Paris'te göz kuyruğu ile Fransız tiyatrosunun bir fotoğrafisini çekmeye çalışırken, Meşrutiyet'in ilanı ile yurda dönmüş, kendisini larpadak, ulusal tiyatro çalışmaları içine atmıştır. Ulusal tiyatro o günlerin başlıca konusudur. Tiyatronun yazı kurulu başkanlığına Maarif Nazırı Recaizade Mahmut Ekrem, erkek-kadın oyuncu yetiştirmek üzere kurulacak konservatuarın başına da Müze-i Hümayun Müdürü Hamdl Bey getirilmiştir. Yazı kurulu ise Ahmet Hikmet, Halit Ziya, Mehmet Rauf, İzzet Melih, beyaz eldivenli şair Hüseyin Kâmi ve günlerde tiyatro ağacına dört elle sarılmış Fahrettin Beyden oluşuyordur.

Lavedan'ın oyunundan sonra Burhanettin Bey geceyi Abdülhak Hamit'in **Tarık yahut Endülüs Fethi'**nden seçtiği bir parça ile taçlandırır. Bu Tarık'ın, Rodrigue'in sara-

yında döktürdüğü söylevdir ki sözlerin zamana ve halk fısıltısına uygunluğu seyircilerin yüreğini koparmıştır.

Ne ki, acı eleştirmenlerden Süleyman Fehmi Bey, artistimizin sesini pek takır tukur bulacak ve Türkçe söylenişe ters düştüğünü belirterek onun, insandaki ruh dalgalanmalarını gereğince yansıtamayacağını öne sürecektir.

Burhanettin Tepsi, 1909 yılının mart ayında da İstanbulluların karşısına yine Hamid'in **Tezer yahut Melik-ül Mansur Abdurrahman-ı Salis** oyunundaki Rişar rolüyle çıkar. Bu kez yanında Suzan —namıdeğer Mari— ile Kemal Emin vardır. Tezer rolünde sahnenin tahtalarını döven Suzan Hanımdır. Gelgelelim, bir başka acı eleştirmen Müfit Ratip de **Aşiyan** dergisinin 5 mart 1909 günü yayınlanan 26. sayısında onun plağını bozuyordur :

— Bu güzel, gülücüklerinde yaşam mutluluğu estiren bu kadın daha küçük, daha şen rollere saklanmalıdır. Gerçekte bir komedyen ruhu taşıyan Suzan Hanım için, Türkçeyi zaten yeni yeni öğrenmeye başlayan bir kadın için, tragedya oynamak, özellikle de Hamid'in şiirini dillendirmeye kalkışmak biraz gülünç, epeyce de güç bir iştir.

Müfit Ratip, III. Abdurrahman'ı canlandıran Kemal Emin'in de şiire yatkın bir oyuncu olmadığı görüşündedir. Sesi yetersiz ve çatallıdır. Üstelik sahnede pek çaylak adımlarla gezinmektedir. Kısacası, ne yapsa, ne etse şiirin veznini katran ve zift içine düşürmekten kendini alamıyordur.

Şu kadarcığı var ki, Acı Eleştirmen, Burhanettin Beyi kalburdan geçirme zamanı geldiğinde, ötekiler için kıstığı övgü musluklarını sonuna dek açacak, onun bütün sanat gücünü ortaya döktüğünü ilan edecektir. Dahası,

el-kol peşrevlerini de abartısız bulacaktır. Gerçekte, Burhanettin Tepsi, rol kesmeye çokça düşkündür. Sahnede Mersinli Ahmet heybetli afur-tafurlara başvurmadan edemez. Sesini de padişah davulu gibi öttürür. Türk tiyatrosuna uzun yıllar oyuncu ve yönetmen olarak emek vermiş olan Aşot Madat onun, Fransız tiyatro oyuncularının tumturaklı konuşmalarını **(déclamation tragique)** eski okullarımızdaki şiir okuma biçimiyle paçal ederek ortaya sürdüğünü söyleyecektir.

Bu konuda **Zavallı Necdet** romanının yazarı Saffet Nezihi daha acımasızdır. 11 mart 1909 günlü **Musavver Muhit** dergisinde **Tezer'i** şöyle eleştirir:

— Rişar rolünü oynayan Burhanettin Bey, çok yetenekli ama oyunu çok abartmalı. Oysa o, manzum oyunları hiç mi hiç oynamamalı.

Hadi bunları biz söylemiş olmayalım da, gerçeği siz bulup çıkarın. Bunun için **Resimli Kitap** dergisinin birinci cildine —232. sayfaya— bir göz atmanız yeter. Resimde Burhanettin Bey, D'Annunzio'nun **Ölü Şehir** oyununda bir delirme sahnesini canlandırmaktadır. Ünlü artistimiz sağ eliyle oturduğu koltuğun arkalığını kavrarken, sol eliyle de hemen önündeki yuvarlak bir masanın kenarını —bu iş için koluyla da masaya abanmıştır— avuçlamaktadır. Sol ayağını da geri, koltuk hizasında tutmuş, sağ ayağını ise, dört dörtlük bir sanatçı olduğunu belli etmek üzere, ileriye, Fotoğrafçının burnuna doğru uzatmıştır.

Ama onun yüceliğini iyisinden kavramak için ayni dergisinin 477. sayfasını incelemek de gerekir. **Sanatkârı Şehir** burada da Eşber rolünde süzülmektedir. Bir taht üzerine çökmüş, belki biraz da arkaya doğru kaykılmıştır. Başında börkihorasani diyebileceğimiz bir başlık, kucağında da bir gaddare vardır. Kılıcın kabzasında olan sol el

öyle bir duruş içindedir ki —sağ el de kılıcın öbür ucundadır— resme bakanlar her dakika Burhanettin Beyin resimden odaya fırlayacağı ve çevresindekileri dilim dilim doğruyacağı duygusuna kapılmaktadır. Yalnız bu kez, Ulu Sanatçı sağ ayağını geride tutmuş ve fotoğrafçının burnuna sol ayağını sokmuştur.

Biz boş kuyuya taş atmıyoruz. Artistimize saygılarını sunmak isteyenlere yine ayni dergiyi salık veririz. Nedir, bu kez derginin 177. sayfasına yani üçüncü sayısına başvurmakta yarar vardır. Burada da **Rücu** adında bir oyun yer almıştır ki «Muharriri Artist Burhan» diye okurlara armağan ediliyordur. Topu topu üç sayfalık oyunun başkişisi Sadi, bir ara: «Ah yıkılmış aşiyane-i saadetimizi sen tamir etmeliydin. Zevcem, çocuğum ah!» sözleriyle vahvahlandığına göre Burhanettin Beyin bu oyunu kendi için yazdığı çıkarılabilir. 177. sayfada Burhanettin Beyi, kollarını kavuşturmuş ve gözlerini bir noktaya dikmiş olarak gösteren bir fotoğrafı de kıpırdamaktadır ki bu da artistimizin **Rücu** oyununu daha şimdiden oynamaya başladığını haber vermektedir.

Demek isteriz ki, Burhanettin Tepsi, sahneye taşıdığı her oyunda seyircisiyi yelken üzerine bindirmeye, gözünün, kulağının yalımını parlatmaya pek teşnedir. Sahnede gürlemeye, hemhemeler saçmaya elverişli oyunlar seçer hep. Hamid'in **Finten, Nazife, Nesteren, Zeynep, İbn-i Musa** oyunlarını sıraya dizmesinin nedeni budur. Onları bağırıp çağırmaya, çığlık atmaya pek uygun buluyordur. Ne var, onlardan çokluk bir perde oynuyor, geceyi düettolar, kantolar vede bir yada iki perdelik güldürülerle dolduruyordur. Çeviri oyunları ise kendi üstüne uydurmak için, onların şurasına burasına makas vurmaktan —o zamanlar başta Manak Efendi olmak üzere bütün tiyatrocular bunu yapar— çekinmiyordur. Bir kez Racine'in **Britanni-**

cus'ünü Halit Fahri'ye çevirtmiş, Neron rolünde Roma'yı ateşe verebilmek için ona bir perde ekletmiştir. Halit Fahri de, turfanda bir gül yaşında olduğu için buna evetlik göstermiştir. Ne ki, yıllarca sonra —1964 yılında— Şehir Tiyatrosunun ellinci yıldönümünde yazdığı bir yazıda kendi kendine hayıflar indirecektir:

— Yirmi yaşında yaptığım bu yanlıştan ötürü kendimi hiç mi hiç bağışlamam. Çünkü Burhanettin'in kışkırtmasıyla trajediye bir son perde ilave etmiştim ve Burhanettin o perdede hem Roma'yı hem Racine'i yakmıştı. Ne diyeyim? Sanat Tanrısı gençlikteki bu sanat günahımı bağışlasın.

Ah yazık, vah yazık, Burhanettin Bey bu aslanlı-kaplanlı oyunu Paris'ten kapmıştır. Onun Paris yıllarında —XX. yüzyılın ilk yılları— Fransız sahnelerinde Büyük Coqueiin'den, De Max'tan tutun da Lucien Guitry'ye, Charles Le Bargy'ye, Maurice de Féraudy'ye, Mounet-Sully'ye değin bütün Fransız ağlatı ve güldürü ustaları buruntu ve kuruntu kaparozculuğu ediyordur. Burhanettin Bey, **Théâtre-Français** oyuncularından Silvain'in vede karısının koruyucu kanatları altına girmeyi de başarmıştır ki İstanbul'a dönüşünde: «Ben Silvain'in şakird-i marifet-i bi-naziriyim» diye bangır bangır bağıracaktır.

Burada söylenecek şu kaldı ki, bu sahne yalabıkları arasında Mounet-Sully başı çekmektedir. Ona göre Fransız tiyatrosu Corneille'le başlar, Hugo yada Musset'de de biter. Oyunları utanmadan oynanabilecek çağdaş yazarlar ise sadece iki kişidir: **Kamelyalı Kadın** yazarı Oğul Dumas ile **Aslanlar ve Tilkiler** yazarı Emile Augier.

Mounet-Sully'yi Hugo'nun **Hernani**'sinde görmüş olan Jules Renard onu şöyle anlatır:

— Her saniye göğsüne beş altı yumruk indiriyor. Sonra bunun hesabının sorulmayacağını düşünerek bir iki tane daha şavulluyor. Ağzını da fırın gibi açıp fok balığını andıran sesler çıkarıyor. Bu yetmiyormuş gibi burun deliklerini de patlak ve korkunç gözlerine doğru deviriyor. Ayakta mı uyuyor ne, dediğinden bir şeycikler anlaşılmıyor. Yalnız, bu kargaşa içinde ağzından, tanrılara yaraşır, bir elli kadar dize de dökülüyor.

Mounet-Sully'ye karşılık, Lucien Guitry el ve ayaklarını hemen hemen hiç kıpırdatmaz. Aman yarabbi, onun da bir sesi vardır ki Berta topu gibi 40 km. uzaktan işitilir. Bir özelliği de baston-yutmuş olmasıdır. Arkadaşlarını hep enselerinden seyreder. Bu yüzden tiyatro müdürleri öbür oyunculara günde 100 frank verirse, ona 500 verir.

Büyük Coquelin ise —onun bir de Küçük Coquelin diye anılan bir kardeşi vardır ki yüzden, şen ve gülşen, içten üzünçlü ve ezinçlidir— kendini bütün İspanyaların İspanya Kralı sanır. Sahnede ne yapsa, seyircilerin yutacağı inancındadır. Oyunlarında tuluata büyük bir yer verir. Bunu yapmasa seyirciyi ağlatamıyacağını söyler. Tuluat yapmadığı vakit de oğlu Jean —o da tiyatro oyuncusudur— makaraları koyverir. Unutmadan, oğlunun birbaşka huyu daha vardır. Kulisten babasına «öyle yapma, böyle yap» diye öğütler yağdırır.

Gerçekte Büyük Coquelin iyi bir tiyatro eğitiminden geçmiştir. Geceleri ezberini yinelemeden yatağa girmez. Molière'in güldürülerine şimşekler çaktıran oyuncu da odur. Ama en büyük başarısı **Cyrano'**dadır. Oyunun ilk gecesinde Sarah Bernhardt **Renaissance Tiyatrosu'**nda Octave Mirbeau'nun **Kötü Çobanlar'**ındaki rolünde apar topar ölerek hemen **Cyrano'**nun oynandığı **Porte Saint-Martin** tiyatrosuna koşmuş ve beşinci perdeye yetişerek —aralık-

ta oğlu Maurice'i de ikide bir oraya koşturarak oyun üzerine bilgi almıştır— Coquelin'i ilk kutlayan olmuştur. Bunun için de: «Oh Coq, Büyük Coq!»[1] diyerek Coquelin'in kafasına iki kulplu bir çorba kasesi gibi —benzetme Jules Renard'ındır— yapışmış vede eğilerek —Coquelin'in boyu oldukça kısadır— onu şapır şupur midesine indirmiştir.

Coquelin, Sara Bernhardt ile bir iki kez İstanbul'a da gelmiş, Türk aydınlarının kan akımını **stugeron** gibi hızlandırmıştır. Saffet Nezihi onun monolog söylemekte pek usta olduğunu da yazar. Yüz bin hayıf ki, İstanbul'a son **gelişinde** réforme (düzeltim) adıyla bir monolog döktürecek, o sıralar Büyük Devletler katında Rumeli Vilayatı Selasesinin (Osmanlı İmparatorluğunun Selanik, Manastır ve Kosova illeri). hale yola konması söz konusu edildiğinden de birçoklarının zihnini bozacaktır. Monolog Saray'da da birçok vıdıvıdı kazanları kaynatılmasına yol açmışsa da gelmiş-gelecek tüm monologların yasaklanmasıyla —yani hastalığın giderilmesi için hastanın kafası koparılmakla— iş tatlıya bağlanmıştır.

Coqueli'nin Türkiye'de başına gelen sadece bu da değildir. Sansür onun **Cyrano'**yu oynamasını da engellemiştir. Saffet Nezihi bu yasaklama işine 1908 yılında Coquelin'ler üzerine yazdığı bir yazıda değinecek ve şaşkınlığını şu sözlerle dile getirecektir:

— Yazıklanır ki sansür, **Cyrano de Bergerac'**ın oynanmasını yasakladı. Hem biliyor musunuz ne için? Bu oyunda ünlü bir burun tiradı vardır. Cyrano'nun burnu uzunmuş, kadınların sevgisini yok edecek derecede uzun. Kendisi bunu uzun bir şiirle betimliyor. Sansür bunda bir benzerlik aramış ve bulmuş. Hayret, hayret!

---

(1) Coquelin adının kısaltılmışı olan Coq bilirsiniz Fransızca'da horoz anlamına gelmektedir.

De Max aslanı üzerinde de durmak gerekirse, o da Mounet-Sully'den sonra —bu yargı Louis Verneuil'ündür— Fransa'nın en büyük tragedya oyuncusudur. Yirmiyi aşkın oyunda Sarah Bernhart'ın yanında rol almış ve çokluk onun başarısını eşitlemiş, yani onun silindir gibi gövdesinin altında kalıp ezilmemiştir.

Burada, yüreği kırmızı ve tatlı bir başka sahne sultanına da çengel atmamız istenirse, 1836 yılında Aktör Kean'i canlandıran Frédérick Lemaître'e doğru ilerlememiz yerinde olur.

Bu anlattıklarımızda ince yarar vardır.

Herkes sanatçı olmak için göbek atıyor, ama kimse sanatın gereklerine katlanmaya yanaşmıyor.

Al bundan bir paralık, Lemaître kendi huyu ve husu düşünülerek yazılmış oyunlar önünde yüz bin takla atar. Bu yüzden yazarlar hep onun vaveylasına göre oyun dikerler. **İhtiyar Onbaşı** bunlardan biri ise Baba Dumas'ın yazdığı **Aktör Kean** de bir başkasıdır. **İhtiyar Onbaşı**'da bir tören sahnesi vardır ki köy kilisesinde yapılan bu töreni seyreden Onbaşı'nın yüz kımıltıları sahne çelik-çomakçılarına oyun olanağı verebilecek bir yoğunluktadır. Fehim Efendi **İhtiyar Onbaşı**'yı İstanbul'da Fasulyeciyan'dan seyretmiştir de onun, töreni dehşetle izlemesi karşısında gözlerinden yaşlar akmıştır.

Eski mobilyalara cila vurduğumuz sanılmazsa, Kean, İngiliz tiyatro oyuncusudur. 1814 yılında Londra'da **Drury Lane** tiyatrosunda Shylock **(Venedik Taciri)** rolüyle ışıldadıktan sonra dur durak dinlememiştir. İskoçya'da, A.B.D.'de de büyük alkışlar devşirmiştir. 1818 yılında Paris'te ise prensler gibi —bu işi yapan Fransız tiyatro oyuncusu ve geçmişte Napoléon'un canciğeri Talma'dır— karşılanmıştır. Kısacası, Kean tüm seyircilerin damarına girmiş bir

oyuncudur. Baba Dumas onun için «İngiltere'nin Güneşi» diyecektir.

Gelin görün ki, Kean biraz da yaşamındaki zırtapozluklar, savurganlıklarla ün salmıştır. Sahneye çokluk körkütük çıkar. Her gittiği yerde, oyuncuların aşk konusunda toplumun benimsediği kurallara bağlı olmadığı görüşünü savunur. Londralılar onu **Atiye Hanım yahut İhsan Hanım ile Uşşakının Sergüzeşti** öyküsündeki Danış Bey gibi delilik sahrasına hemen birkaç adımlık yerde durmasından çokça tedirgin oluyorlarsa da olağanüstü yeteneği karşısında içlerinin alacasını belli etmiyorlardır.

Anlatmayı sevenler anlatmıştır ki, Dumas'nın, Aktör Kean'in yaşamını oyunlaştırması Lemaître'le onun arasında ortak yanlar görmesinden, hadi onu da açıklayalım, biraz da oyunun bir yerinde —ikinci perdede— İngiliz eleştirmenleri adı altında Fransız eleştirmenlerini pejmürde edebileceğini düşünmesindendir. Demek isteriz ki, Lemaître de tiyatroya —bundan sonra anlatacaklarımızda tiyatroseverlerin alabileceği bir ders yoktur— içip içip geliyordur. Kendini beğenmişlik konusunda ise Kean'den hiç de aşağı kalmaz. Boyuna afişlerdeki adının küçük puntolarla yazılmış olmasından mırmırlanır. Tiyatro Müdürü : «Peki öbür oyuncuların adını nereye yazalım?» diye sorduğunda da şu karşılığı yapıştırır :

— Afişin arkasına.

Aktör Kean'i Fransa'da Lemaître'den sonra Lucien Guitry oynamıştır. 1953 kasımında da Pierre Brasseur onu —Jean-Paul Sartre'in bir düzenlemesiyle— Sarah Bernhardt tiyatrosunda yeniden seyircilerin alkışına tutmuştur. Onu, Mınakyan'ın, Burhanettin Tepsi'nin repertuarında da görürüz. Raşit Rıza da onu 1927 yılında —bu kez çeviri Mahmut Yesari'nindir— Türk Tiyatrosu oyuncularıyla,

1932'de de kendi kurduğu toplulukla oynamıştır. Aktör Kean, **Taş Parçası**'nın (Reşat Nuri Güntekin) Remzi'si ile Raşit Rıza'nın en sevdiği rollerdendir. Hele **Aktör Kean**'de, oyunun sonlarına doğru, Kean'in yuhalandığı bir sahne vardır ki Raşit Rıza onu sadece el ve yüz kımıltıları ile oynar. Frenklerin **scène muette** dedikleri o sessiz ve çıtsız oyunun en uçarlı, en koşarlı örneğini Raşit Rıza o yuhalanma sahnesinde sergilemiştir dersek, pek yanlış olmaz.

Söz gelişi şöyle ki, Raşit Rıza'nın —tiyatro delileri bu söylediklerimize yeniden kulak kabartabilir— başarısı yaşam içinde soluk alıp soluk verdiğini unutmamasından gelir. Buna belki sahnede doğallığı hiç mi hiç elinden bırakmaması da eklenebilir. Gerçi, zaman zaman el ve kol peşrevine yattığı yada sesinin davulunu yedi kat göğe yükselttiği olur ama, onda yine her şey doğal yapısı, doğal sınırı içindedir.

Burası bir öykü ister:

Ahmet Fehim Efendi bir gün Üsküdar'da, Doğancılar'da, küçük bir bahçe tiyatrosunda bir oyunun provasında bulunmuştur. Jön Komik rolüne çıkan delikanlı kendine çok güvenen ama yeteneği kıt bir kişidir. Komiklik için kendini zorluyor, pek voyvo sesler çıkarıyordur. Mimik yapmak çabasıyla da yüzünü şebeğe döndürüyordur. Fehim Efendi dayanamaz:

— Oğlum komik olacağım, diye kendini ne diye maskara ediyorsun? Tiyatro sahnesi yaşam sahnesinden başka bir şey değildir. Biz orada oyun oynamayız, birtakım yaşam örnekleri göstermeye çalışırız. Oyun, yaşam demektir. Kimisi eğlenceli olur, kimisi acıklı. Seyirciyi güldürmek için gıdıklamaya gerek yoktur. Olduğun gibi oyna, rolüne hiçbir şey katma.

İ. Galip'e bakılırsa, Fehim Efendi bütün yaşamınca bu kurallara bağlı kalmıştır. O, oyunculardaki kişileri o kadar gerçekçi bir biçimde benimser, o kadar içten yaşatırmış ki Molière'in: «Kendisi de coşup neşvelendiği için, neşvesi rampı aşar, seyircilere bulaşır» sözüne tam hak kazanırmış.

Geldik şimdi bir yere ki İ. Galip, bu sahne sultanının fotoğrafisini de çekecektir:

— Üstadın (Fehim Efendinin) yüzü bir insan ruhunda uyanabilecek her türlü coşku ve duyguları anlatmaya elverişli bir mimik kaynağı idi. Mimik nedir, bir yüzde nasıl uyanır? Biz bunları ilk kez ondan öğrendik. Onun **Zor Nikah** (Molière) güldürüsündeki İvaz Ağa rolünde geveze filozofu dinlerken yüzüne yansıttığı inanmazlık, şaşkınlık, kayıtsızlık, hiddet, isyan... gibi duyguların anlatımını görmek eşsiz bir sanat gösterisi, sonsuz bir zevk ve neşve kaynağı olurdu.

Ne var, Fehim Efendi bu kerteye gelmek için, bütün büyük sanatçılar gibi çok çalışmış, çok çırpınmıştır. Titiz mi titizdir. İ. Galip onun provaları bile seyirci karşısındaymış gibi büyük bir ciddilikle vede neşveyle yaptığını söyler. Hiçbir şeyi raslantıya bırakmazmış. Oyunda ne yapacaksa, önceden tasarlarmış.

Okumayı da hiç savsaklamazmış. Gençlere de sık sık şöyle dermiş:

— Gelecek, çok okuyan, çağıyla birlikte ilerleyen oyuncunundur. Oku, edebiyatın içine dal, yoksa tiyatro esnafı olur gidersin ha!

Ben bu yazıyı sesleri, elleri, yüzleriyle sahneleri tutuşturan oyuncuları kötülemek için yazmadım.
Onlar benim gönlümde sahne sultanı olarak yatar.

Onlar yığınların daha yeni yeni tiyatroya alışmaya başladıkları bir çağda onlara tiyatroyu sevdirmişlerdir. Bu yolda kimi zaman gülünç olmayı bile göze almışlardır.

Ey gözüm ışığı okurlarım, ben Raşit Rıza'yı da (**Taş Parçası** ile **Aktör Kean**'de) tüylerim sevinçten ürpererek seyretmişimdir.

Buradan ona yüz bin selam göndermek isterim.

Ertuğrul Sadi'ye de ne diye teşekkür etmemeli?

Onu da 1937 yılında, Aksaray'da, garajdan bozma bir tiyatroda, **Hamlet**'i oynarken alkışlamıştım. Bunun Shakespeare'le hiçbir ilişkisi yoktu ama, seyirciler, oyun bitince, salondan bir şeyler anlamış olarak, yada bir şeyler anlamış görünerek çıkıyorlardı.

Bu da az şey değildir.

AMERİKALI TOLSTOY

Latin tarihçilerinden Tacitus kaynatası Konsül Agricola'nın yaşamını anlatırken şöyle der:

— Hafiyeler konuşmak ve duymak hakkını bile bizden aldılar.

Bu, Birinci Yüzyıl olayları karşısında söylenmiş bir sözdür. Özgürlüğün doruğuna varan eski çağlar geride kalmış, «Roma İmparatorluğu en güçlü olanındır» ilkesi yürürlüğe konmuştur.

Vitellius haberi alır almaz Rhin kıyılarından kalkıp ordusuyla Roma üzerine yürüyecektir. Onu, Suriye'den yola çıkan Vespasien izler. Bu arada Othon, Roma'daki birlikleri ayaklandırıp İmparator Galba'nın defterini dürecektir. Bütün bu insanlar özgür düşünceyi, sanatı yokedip halka köleliğin en aşağı katını sunmak amacını güder. 93 yılında baskı, işkence bütün bütüne artar. Roma İmparatorluğu tahtında artık Domitianus vardır.

Domitianus o yıl, başta Epiktetos olmak üzere bütün filozofları Roma'dan sürmekten çekinmez. Tacitus, bu zorbalık yıllarında insanların iç çekişlerinin bile curnal edildiğini yazacaktır. Doğrusunu ararsanız, curnalcılık halkın nefes alış, nefes verişlerini memleketin büyüklerine duyurma sanatıdır. 1904 yılında Abdülhamit'e verilen bir curnalde şunlar yazılıdır:

— Bendeniz Taksim'de kahvede oturuyordum. Şehzade Reşat Efendinin oğulları oradan geçerken yüzbaşı İsmail Efendiye gülerek ilgi gösterdiler. Bendeniz orada bulunan Nadir Efendiye «Bu yüzbaşı, Efendilere baktı güldü, kimdir?» dediğimde «Bu yüzbaşı, Efendilerin akrabasıdır, onun için güldü» dedi. Bilgi için sunarım.

Bir başka curnalci de Saray Muzikası görevlilerinden Zati ve Ali beylerin birkaç arkadaşıyla birlikte Reşat Efendinin dairesi önünde sandalla dolaşırken sandalın devrildiğini, içindekilerin boğulmaktan zor kurtarıldıklarını, oysa «leylen» Reşat Efendinin dairesi önünde böyle balık tutmak bahanesiyle dolaşmanın sakıncalı olacağını haber verir.

Bir curnal de «Saye-i Şahanede kediler kavga ediyor» sözünü yetiştirmek için kaleme alınmıştır. Bir başkası ise, bir küfürcünün fitili aldığı bir anda söylediği zırvayı iletir:

— Vekilleri kesmeli, Hamit'in de başını koparıp onların kıçı üstüne koymalı.

Evkaf-ı Hümayun Nezareti Celilesinde görevli bir hafiye de şunu döktürür:

— Beyazıt dolaylarındaki bir vakıf arsasına el atan Deniz Kazancı yüzbaşılarından Aptullah Ağaya adı geçen yeri boşlaması için Vakıf görevlileri İrade-i Seniyeyi ilettiklerinde Aptullah Ağa: «Ben böyle İrade-i Seniye tanımam» diye Padişahımıza dil uzatmıştır.

Bir başka curnalde de şunları okuruz:

— Artin Paşanın oğlunun Padişahça Avrupaya gönderilmesindeki dokuncayı bendenize ferman buyurun da açıklayayım. Çünkü Avrupa basınına yine bir sermaye çıkacaktır.

Buna benzer bir cunal de Padişahın aptümemlüklerinden Ahmet Şevket'in imzasını taşır:

— Reşat Efendiye olan yakınlığını daha önce ayak toprağınıza sunmuş olduğum, Padişah yaverlerinden teğmen Tevfik Bey kullarının bugünlerde üçüncü kilerci kullarının kızıyla evlenmesi kesinleştiğinden, izin almak üzere durumun iki kez Efendimize sunulduğunu haber almış bulunduğumdan, durumu yeniden ayrıntılarıyla bildirmek zorunda kaldım. Tevfik Beyin bütün ailesi Reşat Efendinin ekmeği ve nimeti ile büyütülmüştür. Haydarpaşa'da Efendinin bir kulübesinde oturmaktadırlar. Reşat Efendiye olan yakınlığını bilmeyerek Sarayda önemli görevlerde bulunan bir bendeganla hısımlık kurması hiç bir biçimde doğru olmayacağından Efendimize bağlılığım dolayısıyle işi aydınlatmayı göze aldım. Ferman.

Ama bu curnalcilerin içinde Mektebi Tıbbiye-i Şahanenin eczacıbaşısı Mirliva kulu Refik Beyin curnali başı çeker. Çünkü Refik Bey Sivas hapis damında yatan ve Abdülhamit'e kötülükler yapmasına olanak kalmamış bulunan birini curnal etmiştir.

Ne diyorum, Tarsusizade Akif 20 Temmuz 1892 günü —Faiz Demiroğlu'nun **Abdülhamit'e Verilen Curnaller** adlı kitabına bakın— verdiği bir curnalle Mirliva kulunu da yaya bırakmıştır. Usunuz almayacak ama söyleyeyim, o dirileri değil ölüleri curnal etmiştir.

Bir memlekette zorba yönetimi tezgahlanmışsa işte böyle vızvız türünden işler suç sayılmaya başlar. Eeeeh, birtakım kimselerin bu işlerden karınlarını doyurmaları gerekmektedir. Curnalcilik bir meslek halini aldığı vakit de bütün kokorozlar, kepçekuyruklar, varyemezler, gözükayanlar, fırıldakçılar, üçkağıtçılar, tanrıtanımazlar, maçabeyleri ve bastıbacaklar ona doğru koşar.

Denilebilir ki hafiyelik II. Abdülhamit'le kum ve yel gibi ansızdan çuhlamaya başlamıştır. Kızıl Sultan daha şehzadeliğinde şuna inanır vede bel bağlar:

— Padişahlar da alaşağı edilebilir.

Bu, Sultan Aziz'le V. Murat'ın tahttan indirilmesini gözleriyle görmüş olmasından gelir. Gerçi ikincisinde kendi parmağı da vardır ama olsun, bu, kuruntularını daha da besleyecektir.

Hafiyelerin bir bölüğü Zaptiye Nezaretine, bir bölüğü de Yıldız'a bağlı olarak çalışır. «Ser Hafiye-i Hazret-i Şehriyari» adını taşıyan Saraya bağlı başhafiyeler curnallerini doğrudan doğruya Abdülhamit'e sunarlar.

Yıldız'a her gün yüzlerce binlerce curnal yağar. Saray baştanbaşa curnaldir. Dolaplar, masaların gözleri, her yer bunlarla dopdoludur. Kâselerin, çiçekliklerin içinde bile onlara raslanır. Bunlar Meşrutiyet'ten sonra hükûmetin başına bela kesilecek ve yüzlerce çuval curnal ilkin bir yarkurulda inceletilecek, sonra da memlekette en namuslu bilinen ve önemli görevlerde bulunan kişilerin de —bunların içinde İttihatçılar da vardır— curnal yazdığı anlaşılınca topu Enver Paşanın buyruğuyla yaktırılacaktır.

Halit Ziya Uşaklıgil **Kırk Yıl** adlı kitabında Abdülhamit'le hafiyelerini şöyle anlatır:

— Bir hükümdar ki memleketin bütün nabızlarını türlü gizli ipliklerle küçücük özel dairesinin eşiğine bağlamış, yine her türlü gizli, ama ne kadar gizlense yine belli yollarla yurdun bütün servet pınarlarını Sarayın çukuru asla doldurulamıyan ağzına çevirmişti. Böylece bir yandan casuslarını memleketin her yanına dağıtır, bunlara, sermaye bulamazlarsa karanlıklarda yalan, iftira, desise kurma vesilesi verir, bir yandan da avuç avuç para serper,

avuçla verilecek şeylerin yetmeyeceğine hükmedince, rütbeler, nişanlar, imtiyazlar dağıtarak devletin şana ve şerefe ayrılmış nişanlarını zillet çamurlarına bular, yada bu bahtı kara toprağın altında gömülü ne defineler varsa onu doymak bilmeyen kursaklara doldururdu.

Hafiyelerin, hadi Ahmet İhsan Tokgöz'ün deyişini kullanalım, kara sineklerin Beyoğlu'nda, Kadıköy'de, İstanbul'da dolaştıkları yerler bellidir. En çok da tiyatrolarda, kahvelerde, içkili yerlerde, otel salonlarında görünürler. Halit Ziya, **Tepebaşı Tiyatrosu**'nda en pahalı yerlerden birine kurulan bir kara sineği de şöyle sergiler:

— Fehim Paşanın tercümanı, kâtibi, sol eli, Türk adıyla çağrılan bir Musevi tellalı vardı ki kendisine resmi bir kılık vermek için üstünden hiç çıkarmadığı redingotuyla bir yerde duramayarak beş dakikada on kez sandalye değiştirir, hasır iskemleler tarafına ara sıra «Uslu oturuyor musunuz?» bakışıyla bakarak, etekleri çırpına çırpına ordan oraya seyirtir, bütün Beyoğlu değirmeninin çarkını kendi çeviriyormuşcasına telaş içinde çırpınır dururdu.

Yaa, bunlar zehir hafiyelerdir. Katran ve zift içinde takla atarlar. Zehir hafiyelerin başı ise Fehim Paşadır. Gerçi pek kesin avenesi olan Tahsin Paşa ile Abdülhamit'in Cinci Hocası, o bol tükrük ve üfürüklü Ebülhüda da başhafiye sayılır ama Fehim Paşa Haymana beygiri gibi ortalık yerde fırıl fırıl döner. Abdülhamit'in sütkardeşi Esvapçıbaşı İsmet Beyin büyük oğlu olduğu için Padişahtan büyük yakınlıklar görmüş, yükselme merdivenlerini asansörle çıkarak 25 yaşında paşa olmuştur.

Portakal bir yüze çizilmiş iki jet kaş. Çekme burun. Karanfil bıyık. Başta nar çiçeği fes. Göğüste sırma kordon, altın imtiyaz nişanı. Fehim Paşa her yerde korku ile anılır. Avenesi arasında Museviler, Ermeniler, tatlısu Frenk-

leri, Suriyeliler, Süryaniler çoğunluktadır. Onun adına şehirde her türlü kepazelik çitilenir. Karısı güzelce olanların bir curnalle eşlerinden ayırtıldığı çokça görülmüştür. Bunu Eşref'in bir ikiliği de dile getirir :

Geçen zilhicede verdi Muharrem Bey de bir curnal
Recep Beyden boşattırdı Rebia binti Osman'ı.

Eşref, istedikleri kadına kavuşmak için Fehim Paşa avenesinin, kimi zaman kocayı sürgüne gönderdiğini de söyler :

Güzelse zevcesi, sürgün olur bir gün anın zevci,
Karıyı zapteder sonra Fehim Paşa ihvanı[1]

Burada isterseniz bir sapma ile Fehim Paşanın kapatması Margarethe Fehim Paşaya bir çengel atalım. Margarethe 1900 yıllarında Beyoğlu **Konkordiya Tiyatrosu**'nda hünerler gösteren bir İngiliz cambaz ailesinin kızıdır. On sekizinde var yoktur. Fehim Paşa kızın babası Charles Morgan'a ağızları açık bırakacak doyumluklar verdiği gibi Margarethe'e de Şişli'de konak açarak bütün zenginlikleri onun ayaklarının altına sermiştir. Evde uşak, hizmetçi, Hristiyan aşçı, tüm el ulakları eksiksizdir. Kapıda bir payton her dakika Margarethe'in buyruğunu bekler.

Fettan İngiliz kızı baştan aşağı elmaslarla pıtraktır. İfijeni, Para, Spiegel gibi en pahalı terzilerden giyinir. Moda yaratıcısı denildi mi akla o gelir. Ense topuzu, şakak bukleleri ondan örnek alınır. Giydiği urbalar, kürklü bolerolar, tafta üstlükler, kumaşına, rengine, biçimine varınca yürütülür. Sermet Muhtar Alus'un anlatmasına göre cambaz güzelinin Viyana'da parlak kartonlara basılmış, üzerinde «Margarethe Fehim Paşa» sözü de yazılı türlü türlü pozlarda kartpostalları da vardır. Bunlar Beyoğlu'nda

(1) İhvan : yol arkadaşı.

çok iyi Rumca konuşur. Viyanalı Musevi Leoffler Frühtermann'ın kırtasiye dükkânında gizli gizli satılır. Yalnız erkekler değil, kızlar da onları kapışır, koleksiyon yapar.

Margarethe Fehim Paşa bu kartpostallardaki pozarı canlı olarak İstanbullulara sunmak için de akşamüstleri takıp takıştırır, arabasına kurulup Beyoğlu'nda, Tepebaşı'nda, Kağıthane'de geziye çıkar. Fehim Paşa da, o vakitler karı kocanın bile birlikte arabaya binmeleri pek yaygın olmadığından, bir çift kadana koşulu, al maroken minderli, tekerleği lastikli, şahanenin şahanesi bir başka paytonla onu izler. Ama hava karardı da, ortalık tenhaya kesince, çekilin varda, sevgilisini sağına alır, kelle götürür gibi sokakları tozu dumana katarak uçar.

Fehim Paşa bütün İstanbul'u haraca bağlamıştır. Büyük mağazlar, tecimevleri, gazinolar, bitirim yerleri onun için çalışır. Gelin görün ki, rezillik tayfaları yabancı uyruklulara da kuşaktan bıçak göstermeye başlayınca işin rengi değişir. Alman ve İngiliz elçilerinin üstelemeleriyle Abdülhamit onu Bursa'ya sürmek zorunda kalır.

Fehim Paşa Bursa'da tekdurmaz. Orada da halka kan kusturur. Ama Meşrutiyet ilan edilir edilmez Bursa'da da barınamayacak hale düşer. Bilecik'e doğru kaçarken de yolda, taş, sopa, kazma, kürek, hançer, bıçak, kılıç, şiş, kama, yatağan, çakı, çakmak, Tanrı ne verdiyse, halkın elinde parçalarına bölünür.

Beline değin inen saçları, bombeli alnıyla ayrı bir albenisi olan Margarethe'in filmi ise Efendisininkinin tersine tam bir mutlu sonla kapanır. O, daha Fehim Paşa sürgüne gider gitmez, varını yoğunu satmıştır. Parası da çoktur. Viyana yolunu tutar. Sirkeci istasyonunda trene binmeden önce de arabasının ispiri Japon Rıza'nın yanaklarına —yıktın perdeyi ey Margarethe— iki öpücük kon-

durmayı unutmaz. Çünkü ayda mayısta değil, Fehim Paşanın gelmediği geceler Margarethe, Japon Rıza'yı, sonradan Marmara Kliniği olacak konakta yatırmayı alışkanlık haline getirmiştir. Margarethe'in tren kalkarken vagon penceresinden fırlattığı son söz de şu olur:

— Japon! Seni unutmayacağım.

Gelelim yine çaşıtlarımıza. Onların içinde en korkulanları da Saray hafiyeleridir. Onlar gerçeğe uymayan curnaller verse de herkesin ciğeri ağzına gelir. Ahmet Rasim bize böyle birinin öyküsünü anlatır. **Muharrir Bu Ya** yazarı bir gece arkadaşlarıyla meyhanede midesini ateşlerken içlerinden biri «Şapka giymiştir» diye curnal edilir. Gerçekte bu Ahmet Rasim'in birlikte çarmakçur olduğu Nuri Baba'nın bir muzipliğinden doğmuştur. Nuri Baba meyhane duvarındaki bir çengelde asılı duran bir şapkayı aldığı gibi karşısında oturan Nazım'ın —evet masayı şenlendirenlerden birinin adı da Nazım'dır— başına geçirmiştir. Bu, elbet bir iki kadeh parlattıktan sonra olmuştur. Ama orada bulunan bir hafiye hemen meyhaneden dışarı fırlayarak curnalini yapıştırmıştır.

Hafiyeler Nazım'ı kargı tulumba götürünce Ahmet Rasim'le Nuri Baba da onu kurtarmak için karakola koşarlar. Curnali veren Kasap Mehmet de oradadır. Komser zavallı Nazım'ı kurtarmak için şapka giyenin gerçekten o olup olmadığını bir kez daha sorar. Kasap Mehmet sarhoşluğun son ipini çekmektedir. Bu kez şapka giyenlerin —utan be hafiye— Ahmet Rasim'le Nuri Baba olduğunu ileri sürer. Komser de Nazım'ı salarak Ahmet Rasim'le Nuri Baba'nın yakasına yapışır. Nuri Baba:

— Bizi tutukluyor musunuz? Oysa biz buraya aracı olarak gelmiştik.

Diyecek olursa da Komserin karşılığı tas-tıs bir uttur:

— Ne yapayım, curnali veren Kasap Mehmet, Saray hafiyesidir. Elimden hiç bir şey gelmez.

Ahmet Rasim bir kez de **Servetifünun** gazetesi sahibi Ahmet İhsan'la tutuklanmıştır. Bu kez Selahi adında bir hafiyenin —sen de utan ey Selahi— işidir bu. Selahi utanacaktır ama Namık Kemal'in **Osmanlı Tarihi**'ni de o curnal etmiştir.[1] Hele 1889 yılında Milli Eğitim Bakanlığının Sansür Kurulu üyesi iken yaptıklarına diyecek yoktur. Padişaha çamur atan bir yapıt karalamış sonra da bu karalamayı bir yerlerde bulmuşçasına onu Saraya sunmuştur. Abdülhamit de bütün duygululuğunu takınarak bu düzmece işin kovuşturulmasını ona görev olarak vermiştir. İki Ahmetlerin —Ahmet Rasim'le Ahmet İhsan— posta edilip Zaptiye Nezaretinde keşkeklenmeleri işte bu görevin bir sonucudur.

Ahmet İhsan'ın **Matbuat Hatıralarım**'da yazdığına göre Meşrutiyet'in ilanından sonra Namık Kemal'in damadı Rifat Bey **Servetifünun** gazetesine bir mektup yazarak Selahi'nin maskesini düşürmüştür. Ününe çam kömürü sürülmesine katlanamayan Selahi ise Ahmet İhsan'a gelerek söylenenleri yalanlamaya kalkışmıştır. Ama o gün basımevinde birtakım gençler de vardır. Bunlar Selahi'ye suçunu kabul ettirirler. O da yerlerde sürünerek onlara kendisini bağışlamaları için yalvarır.

Ahmet Rasim'in zorbalık çağındaki serüvenlerini bütünlemek için onun adının bir kez de bir curnalin altında yer aldığını açıklamalıyız. Şu var ki curnal, onun elinden

(1) İbnülemin Mahmut Kemal, Namık Kemal'in **Osmanlı Tarihi**'ni jurnal eden kişinin Selahi Bey değil de Şahinbeyzade Sait Bey olduğunu söyler. Daha başka şeyler de söyler: Curnal hafiye Kadri beyin odasında yazılmış, içeriye de sansar Hacı Mahmut Bey eliyle verilmiştir. Yani bir sürü köpek.

çıkmış değildir. **Malumat** gazetesi sahibi Baba Tahir'in bir oyunudur bu. Abdülhamit'e zaman zaman arkadaşlarını bile fitlemiş olan Baba Tahir bir gün kumarhaneleri haraca bağlamak amacıyla kumarbazları gammazlamış, curnalinin altına da Ahmet Rasim'in imzasını atmıştır. Sonunda iş anlaşılır ama, anlaşılıncaya değin kumarbazlar —bunların içinde Tırnakçı Rifat, Kumaş Faik, Çerkez Hurşit de vardır— Ahmet Rasim'in ayaklarından paça, başından söğüş, gırtlağından tatlı, işkembesinden tuzlama yapmak için onu İstanbul'da fellek fellek aramışlardır.

Bu olaydan sonra yarar hafiyeler Ahmet Rasim'in ardını bırakmaz olurlar. O nereye, onlardan ikisi, üçü de oraya. «Şehir Mektupçusu» onların kötülüğünden kurtulmak için her gün, sabahın köründe meyhaneye, küp dibîne damlar. Önünde bir kadeh rakı, akşamı eder. Hafiyeler gelir, kapıyı aralarlar, birilerini arıyormuşçasına içeri bakarlar. Ahmet Rasim'i demleniyor sanarak giderler. Dolaşır, yine gelirler. Onu yine ayni durumda görürler. Sonunda Ahmet Rasim'in gece gündüz rakıdan baş kaldırmayan bir ayyaş olduğuna vararak Yıldız'a o yolda curnal sunarlar. Nedir, Şehir Mektupçusu, bir gün bu hafiyelere bir şaşırtmaca da verir. Galata rıhtımında kendisini izleyen görevlilerin önünde, iskeleye yeni yanaşan bir çifteye atlar, pazarlık mazarlık etmeden oradan uzaklaşır. Hafiyeler de ne yapacaklarını şaşırırlar.

Yeniden Ahmet İhsan'a dönmek gerekirse, onun başına gelenlerin yanında, karayel fırtınası kaç para? Bunların ilki delikanlılık yıllarına raslar. Ahmet İhsan o yıllarda Jules Verne'in **Seksen Günde Devriâlem** romanını çevirmiş ve kendi hesabına bastırmıştır. Yine Selahi'nin —ilallah be Selahi —bir curnali üzerine evi basılır, kitap formalarıyle Ahmet İhsan apar topar götürülür. Bu olay Ahmet İhsan'ın hanımninesinin aklını üşütmesine yol açar.

Servetifünun sahibi eve döndüğünde onu sofada, yere, hasır üzerine mumlar dikmiş ve yakmış bulur. Kadıncağız torununa bakarsa da tanıyamaz.

— Hanımnine ne yapıyorsun?

— İhsan'ım evde yok. Sofada dediler arıyorum.

Bir curnal de **Servetifünun**'un kapanmasına tek parmak bırakmıştır. Buna Alphonse Daudet'nin **Jak** adlı romanı çanak tutar. Dergide sürekli olarak yayımlanan roman bir gün şu tümce ile son bulur:

— Elde bir gazete gerekti, iş görüldükten sonra kapatılabilirdi.

O gün de Saray, raslantı bu ya, **Takvimi Vakayi** gazetesini kapattığı için biri bu tümceyi olayla ilgili görerek gammazlık makinesini işletir. Sansür Kurulunda Ahmet İhsan'a şu soruyu yöneltirler:

— **Takvimi Vakayi**'nin kapanacağını nerden duydunuz?

Ne var, **Servetifünun**'un kapatılmasıyla sonuçlanan o ünlü curnal 3 ekim 1901 günü verilmiştir. Derginin o günkü sayısında —553. sayı— Hüseyin Cahit Yalçın «Edebiyat ve Hukuk» adında bir çeviri yayımlamıştır. Bir Fransız yazarının yazısıdır bu. Yazıda edebiyat ile hukukun ayni gelişim evreleri izlediği üzerinde durulmakta, bunların ayni etkiler altında ayni rengi aldıkları, birbirlerine karşılıklı etkilerde bulundukları anlatılmaktadır. Bu arada, kimi zaman hukukun edebiyata konu hazırladığı, kimi zaman da edebiyatın, yasa maddelerini değiştirmeye çalıştığı öne sürülmektedir. Diyeceğim, yazıda suç sayılabilecek bir virgül bile yoktur. Gelgelelim, verilen curnal üzerine Abdülhamit, Adalet Bakanlığını harekete geçirir. Fransızlar gibi kralların idam edecek dereceye varmış bir ulusun düşün-

celerini memlekete sokarak halkın duygularını bozmak isteyen yazarların, ibret olacak biçimde, cezalandırılmalarını buyurur.

Ey benim gün görmüş ak sakalım, sorgu yargıcı Ali Riza Bey, Abdülhamit'in o zehir zemberek buyrultusuna karşın **men'i muhakeme** kararı verir. Ama işin gülünç yanı bundan sonra başlamaktadır. Saray, **men'i muhakeme** sözünün ne anlama geldiğini çıkaramamıştır. Adalet Bakanından Ahmet İhsan'la Hüseyin Cahit'in duruşmalarının neden **men'edildiğini** sorar. Bereket Adalet Bakanı Abdurrahman Paşa da sorgu yargıcı gibi yurtsever ve gözüpek bir adamdır. Yapılan işin ne olduğunu «hâki payi hümayun»a yazarak işi kapatır.

1896 yılında Hüseyin Cahit de, Mehmet Rauf ve Ahmet Şuayip'le birlikte, **Yeni Mecmua** adında bir dergi çıkaracağı vakit bir curnalcinin ayak oyununa uğrar. Bakın hele, Hüseyin Cahit'inki de yapılacak iş mi? Derginin çıkışını o güne değin görülmedik bir biçimde reklama kalkışmıştır. Gerçi bu, Şehzadebaşı tiyatrolarından birinin perdesine projektörle yansıtılan bir duyuru yazısından başka bir şey değildir ama, duyuru gazetelerde «elektrikli ilan» adıyle dillere düdük edilince açıkgözlerden biri bunun bir curnal konusu olabileceğini düşünmüştür. Yıllarca sonra Mehmet Rauf'la Hüseyin Cahit bu curnalcinin çok sevdikleri ve saydıkları bir adam olduğunu öğrendikleri vakit, ikisinin de ağzı bir karış açık kalır. Ne var, curnalci o vakitler taşradan İstanbul'a yeni gelmiştir. Bizimkileri tanımıyordur. Sıkıntı ve yoksulluk içinde ne yapacağını bilmezin biridir.

Bir curnal de 1902 yılında Matbaai Amirenin başını yemiştir. Abdülhamit her yıl Salname yayınlatmaya pek düşkündür. Başına da Anayasayı oturtur. Yasaya ekli padişah

yazısında ise «Veziri mealisemirim Mithat Paşa» sözcükleri bütün tantanasıyle sürüp gider. Oysa ortada ne Anayasa, ne Meşrutiyet, ne de Mithat Paşa kalmıştır. Abdülhamit tahta çıkarken memleketi meşrutiyetle yöneteceği üzerine söz vermiş ya, günün birinde kendisinden hesap soracaklar çıkar diye bu yutturmacayı sürdürmekte yarar görürmüş. Çünkü o vakit kendisini şöyle savunacakmış :

— Anayasayı kaldırmadım. Yalnız hükümlerinin yürütülmesi Bakanlar Kurulu kararıyle ertelendi.

Salname'ye yaldızlı bir levha da eklenirmiş. Etrafı çerçeveli ve içi Divan-ı Celi yazısıyla dolu olan levha padişahın tahta çıkışını anlatırmış. O yıl salnamenin kimi ciltlerinde bu levhalar başaşağı gelmiş. Hafiyeler hemen Padişaha «Bundan amaç başaşağı gelmenizdir» yollu curnaller döşenmişler. Abdülhamit de basımevini daha o geceyarısı kapatmış, kapısına da bösböyük bir mühür vurdurtmuş.

Yazarların, aydınların, yurtseverlerin yaşamını gerileten bu curnaller anlatmakla bitmez. Mahmut Celalettin Paşa **Mirati Hakikat**'te Namık Kemal'le Ziya Paşa'nın bilinen sürgünleriyle sonuçlanan bir curnal olayını şöyle dile getirir :

— Ziya Bey Abdülaziz Han'ın tahttan indirilmesi işinde Mithat Paşanın danışmanı bulunmakla Paşayı, ötekilerden çok, fesat pençesi içine almış ve Maarif müsteşarlığını elde etmişti. Paşanın çevresinde toplananlar onun huzurundaki fesat dolu sözlerine ek olarak kamuoyunu kendilerinden yana çevirmek için tinsel bir güç toplamaya da karar verdiler. Özellikle de Ziya Beyle Namık Kemal Bey Beyazıt meydanındaki Misafirhane-i Askeri'de (sonradan Dişçi Okulu) bir kurul kurarak devlet büyüklerinin oğullarından ve daha başka gençlerden ulus askeri yaz-

maya kalkıştılar. Kurulun başkanlığını da Mithat Paşa'ya verdiler. Yazılanların bölük bölük Mithat Paşanın konağına gidip alkışlar ettiği işitilince Paşaya karşı olanlar çeşitli yollardan durumu Padişaha duyurarak onun aklını bulandırdılar. Serasker Redif Paşa da kurulun dağıtılmasıyle ulusal onur adına gönüllü yazılmak isteyenlerin Bab-ı Seraskeri'ye başvurmalarını ilanla görevlendirildi. Ama kurul üyelerinin asker defterine yazdıkları gençler :

— Bab-ı Seraskeri buyruğu altında askerliği kabul etmeyiz. Biz ulus askeri olacağız bağırtılarıyie buna karşı koydular. Üstüne üstlük Mithat Paşanın konağına giderek sızlandılar. O sırada orada bulunan Namık Kemal'le Ziya Beyin onları kışkırttıkları, casuslar aracılığı ile Saray'a duyruldu. Bunun üzerine Mithat Paşaya çıkışıldı, pek çok azarlar yöneltildi. Ziya ve Kemal Beylerin de birer görevle hemen İstanbul'dan uzaklaştırılmaları buyruldu.

Zorbalık çağında hafiyelerin kurbanı olarak İstanbul'dan sürülüp çıkarılan bir sürü ozandan üçü de İsmail Safa, Andelip ve Abdülhalim Memduh'tur. Bunlardan sonuncusu ilkin Konya'ya sürülmüşse de bir süre sonra da Trablusgarp'e yollanmıştır. Abdülhalim de bundan yararlanarak Trablusgarp'e giderken İskenderiye'ye kaçar. Oradan Padişaha gönderdiği bir dilekçede sürgünün sağlığıyle başdaşabileceği bir yere aktarılmasını rica eder. Kendi isteğine uyularak İzmir'e verilir. Ne ki, daha kendine gelmeye vakit bulmadan —curnaller yeniden işlemiştir— Bitlis'e sürülür. Ahmet Rasim'in demesine göre Abdülhalim'in şu ikiliği zamanında yeni yetme hafiyeleri çokça uğraştırmıştır :

Başımda dönmede ateş - nîsâr bir tokmak[1]
Bu böyle olmayacaktı, bu böyle olmayacak.

(1) Ateş - nîsâr : ateş saçan

İsmail Safa'nın suçu da bütün yazarların suçudur. Gedikpaşa'daki evinde arkadaşlarıyle toplanarak lafın önünü boşa bırakmışlardır. Arkadaşlarından her biri bir yere postalanırken o da 1900 nisanında 2500 kuruş aylıkla Sivas'a ölmeye gönderilir. O, **Mirsat** dergisinin başyazarlığını yaparken de casuslar mangalda kül bırakmamıştır. Dergide «Kâmil» adıyla çıkan bir gazel o sırada sadrazamlıktan atılan Kâmil Paşa ile ilgili birtakım yakıştırmalar taşıdığından İsmail Safa ile derginin sahibi iki gün Saray'da sorguya çekilmiş, dergi de kapatılmıştır.

Andelip'in işi ise biraz başkadır. O Saray'la değil hafiyelerle didişir. Onları açıkça sarakaya alır, yada meyhaneden kovar. Onlara sık sık sövmekten de geri kalmaz. Bu yüzden arada sırada sıkıştırılıp dövüldüğü, Zaptiye kapısında bir iki gün ağırlandığı olur. Fehim Paşa kulundan Mehmet Paşa, yanında birtakım hafiyelerle Baba Tahir'in **Malumat** gazetesini bastığı bir gün, o sırada gazetede bulunan Andelip'i tanıyan görevlilerden birinin, fırsat bu fırsattır diyerek, ensesine, öldüm Allah, okkalı bir yumruk indirdiği de olmuştur. Az sonra odaya giren Mehmet Paşa'ya Andelip'in şöyle bağırması da kitaplara geçmiştir:

— Paşa, paşa! Seni Padişaha şikâyet edeceğim, bu ne edepsizliktir?

Ama çağırış, bağırış para eder mi? Andelip'i yaka paça yeniden Zaptiye'de konuk ederler. Sonunda da Malatya Tahrirat Müdürlüğünde bulur kendini.

Nedir, ozanlar içinde Üsküdarlı Talat sürgüne, hiç mi hiç, gönderilmemiştir. Bunun nedeni de hafiyelerden gözünün yılmasıdır. Bu yılgınlık **Ertuğrul** fırkateyninin Japon sularında batması üzerine yazdığı bir ağıttan doğar. Şiiri haber alan İçişleri Bakanlığı müsteşarı kendisini çağırtmış, bu gibi genel duyguları ve üzüntüleri kırbaçlayacak

şiirler yazmamasını kendisine kesin bir dille tembihlemiştir ki bu kadar olur. Üsküdarlı, bir daha gazetelerde hiç bir şey yayımlamamaya karar verir. Yıllarca sonra bunu şöyle anlatacaktır:

— Casuslar çoktu, curnal ederlerdi. Beni belki sürerlerdi. Bu yüzden basından çekildim.

Şu var kl Üsküdarlı, gazetelerden elini ayağını çekerken şöyle bir dörtlük de döktürecektir:

İstemem devlet aleyhinde evimde güft-ü gû[1]
Sonra bak curnal ederler herkesin namusu var,
Askerîden, şeyhten, kıssisten, küttapten[2]
Hazreti şahı cihanın it kadar casusu var.

Burada belki curnal edenlerin de curnal edildikleri üzerinde durmamız gerekir. Baba Tahir'in **Malumat** basımevinin basılmasından açtığımıza göre işin bu yanına dokunmakta yarar vardır. Baba Tahir kendi malı olan basımevinde o çağda dokuncalı ve sakıncalı birtakım bildiriler basmış, sonra da bunları, sansürcü Selahi'nin yolunu izleyerek, Saray'a sunmuştur. Sunarken de şu gerekçenin ayaklarına yatmıştır:

— Mısır'dan gönderiliyor. İstanbul'un dört bir yanında dağıtılıyor. Bir iki tanesi elime geçti, bağlılığımdan ötürü getirdim.

Bu, birkaç kez tezgahlanır. Sonunda Abdülhamit söylenenlerin yalan olduğunu, bildirilerin de **Malumat** basımevinde basıldığını öğrenir. Ne yapsın? Baba Tahir'i suçüstü yakalatmak istediği için **Saadet** gazetesi sahibi Mehmet Nuri Efendiyi çağırtır. Nuri Efendi, Baba Tahir'le içli dışlı olacak, onu suçüstüne getirmek için gerekli düzeni hazır edecektir. Durum, şifre kâtibi Asım Bey aracılığıyle

(1) güft-ü gü: dedikodu.
(2) kıssis: keşiş, papaz; küttap: kâtipler, yazıcılar.

kendisine duyrulur. Nuri Efendi öneriyi işitince kaşlarını çatar.

— Ben böyle işlerle ilgilenmem. Ev yıkanın evini de Tanrı yıkar. Efendimiz bu görevi başkasına versinler.
diyerek hemen oradan sıvışır. Ömrünün sonuna değin de —Yaşa be Nuri Ef. herkesin casus olmadığını anlattın— bir daha İstanbul yakasından köprünün öte yakasına adımını atmaz.

Şimdi de başka bir sapma ile Ahmet Mithat Efendiye çengel atalım. Bu da nerden çıktı demeyin. Bu denli sapmalara başvurmayacak olursak kimse bizim usta bir denemeci olduğumuzu anlayamaz. Doğrusu, sapmalar çok önemlidir. Bir yazarın deyeceği bir şey yoksa, bir iki sapma ile okurların gözünü kolayca boyayabilir. Gerçi sapmalar yazının bütünlüğünü bozar ama, anlatılanlara öyle bir gülmece, öyle bir güldürmece katar ki en asık suratlı okurlar bile ağız dolusu gülmek zorunda kalır. Hem yazı bütünlüğünü yitirse ne olacak, yitirmese ne olacak? Şunun şurasında buna değer gösteren kaç kişi kaldı?

Vay, vay, vay, burada kınanacak tek şey belki bizim kendi ustalığımızdan açmamızdır. Ama ne yapalım, işin oluru olmazı kalmadı. Biz kendimizi aba ile, kebe ile sarmalamasak kimsenin çıkıp da elimizden tutacağı yok. İnanın ey okurlar, zaman çok kötüledi. Bugünkü günde en uyuz yazarlar bile kendi yazılarından başkasını takmıyor.

Neyse, biz yine Hace-i Evvel (İlk öğretmen) diye anılan Ahmet Mithat'a doğru kürek çekelim. Hayır, ona da değil, Bayan Gülnar Dolebedof'a yanaşalım. Bayan Gülnar bir Rus generalinin karısıdır. XIX. yüzyılın son yıllarında İstanbul'a gelmiş, Beyoğlu'nda havası yerinde bir konak tutarak bütün ozanları bağrına basmıştır. Bayan Gülnar —bu adı ona Münir Süleyman Çapanoğlu'nun babası

vermiştir— bir doğubilimci olarak kendi bilimini genişleten incelemeler de yapar. Onu ele geçirirsek Ahmet Mithat'ı da bulmuş oluruz. Hace-i Evvel onunla içli dışlıdır. **Tercüman-ı Hakikat**'ta zaman zaman kadının yazılarını yayımlamakta, kendisi üzerine cafcaflı sözler döktürmektedir.

Şimdi de sıkı durun. Ahmet Mithat bu işleri bilim adına yapmaktadır. Bu bellidir, ama kara ağızlılar ne dese iyi :

— Ahmet Mithat Ef. Rus casusluğu yapıyor.

Al bundan da bir paralık. **Üssü İnkılap'ı** yazmış, Mithat Paşa olayında Saray'ı desteklemiş bir insan casus olabilir mi? Haşaa, ama şunu unutmayalım ki Ahmet Mithat bütün yaşamı boyunca güzel kadınlara yakınlık göstermiştir. **Henüz 17 Yaşında** adlı romanında anlattığı Kalyopi uzun yıllar gönlünde yaşattığı bir «afet-i devran»dır. Öğretmenler öğretmeni, o vakitler yallah yallah 39 yaşındadır. Değirmi bir yüz, koyu kumral sakal, uzunca boy. Ayağında boz bir pantolon, sırtında ayni renk kısa bir ceket. Kaloşsuz potinleri kalın mı kalın. Pek «usta bir kaltak» olmayan Kalyopi'yi genelevlerden birinde görmüş, onu oradan kurtarmış vede kalbine kilitlemiştir. Ahmet Mithat 32 yaşında iken de komşusu Fitnat Hanıma değer gösterir. Fıtnat Hanım, kendisinden iki yaş büyüktür. Ne var, pembe-beyaz teni, açık kumral saçları, uzun kıvırcık kirpikleri, koyu mavi firuze gözleri, düzgün ve ölçülü boyu ile yirmisinde görünür. En sevdiği şey, şiir okumak ve yazmaktır. Gençliğinde Ethem Pertev Paşa'dan edebiyat dersi almış, on sekizinde yazdığı gazellerle öğretmenine parmak ısırttırmıştır. Fıtnat hanım o sıralarda —1876 yılında— duldur. Eşinden, kıskançlığı yüzünden ayrılmıştır. Kocasının kıskançlığı da anlatılır türden değildir. Fıtnat hanımın şiir yazıp okumasını yasaklayarak onun doğuştan yeteneğini

boğa boğa öldürmüştür. Bir defasında ise «Kirpiklerinin uzunluğu gözlerine pek çok güzellik veriyor» diyerek kirpiklerini kesmiştir.

Ahmet Mithat, Fıtnat hanıma yazdığı ilk mektuba «Biricik rüzgarım, zariflik ve güzellik şairem» diye başlamış, sonra öteki mektuplarda «Meleğim», «Memlûkem», peşrevlerine atlamıştır. Daha daha sonra «hem malikem, hem memlukem» demeye durmuş. Fıtnat Hanımla Ihlamur mesiresinde buluştuktan sonra da «Sevgili Fıtnatım» perdesinde karar kılmıştır. Fıtnat Hanımın ilk taksimi ise «Ben cariyelerinizin dileğidir» sözüyle açılır. Bunu da fıstıki makam bir «Efendim, Efendimiz» izler. Ihlamur mesiresi safasından sonra Ahmet Mithat'ın ilk yazdığı mektuba o da: «Mithatcığım» gibi budaksız bir sözle dalar.

Ama biz burada Ahmet Mithat Efendinin romanlarında yaptığı gibi «Neredeyiz? Ne oluyor? Eyvah konumuz ne oldu?» diyerek yine sevgili casuslarımıza —zorbalık çağında curnalciler casus diye anılır— dönelim. Şu var ki, Abdülhamit bendelerine casus denilmesine kızar. Ona göre, Saray'a bilgi verenler yasalara uygun bir iş yapmaktadırlar.

Gözünü aç ve gör: taş bağırlı düşman bile casustan yeğdir. Bunların çoğu da kendi kendini hafiye yazar. Ahmet Rasim'e bakarsanız, bu gibiler, meyhanelerde bedava içmek, genelevlerde caka satmak, ötekine berikine gözdağı vermek için yaparlar bunu. Şu kadarcık ki, casuslukları karşılığında Padişahtan hiç bir şey beklemediklerini temcit pilavı gibi öne sürmeye büyük önem verirler.

Asaf Tugay'ın —Meşrutiyet'ten sonra curnalleri inceleyen yarkurulda bulunmuştur—. Abdülhamit'e verilen curnalleri ve curnalcileri açıklayan İbret adlı kitabında rastladığımız bir curnalde tıpkısına şöyle denilir:

— İşte ben bugün geçinir haldeyim. Padişahtan da hiç bir iyilik, hiç bir bağış beklemiyorum. Söylediğim sözü, gösterdiğim doğruluk ve köleliği de bankanot paketi almak için söylemiyorum.

Hamhum ki, Bankanot paketi ardından koşmadığını söyleyen bu curnalci bir süre sonra Padişaha «ihsan-ı hümayun-u şahane» için başvurmaktan çekinmeyecektir. Umduğunu elde edemediği vakit ise, yüzsüzlüğü Padişahtan borç istemeye vardırır:

— Kaç kez ihsan-ı hümayun-u şahanelerini rica ettim. Çokça bir şey buyrulmadı. Bari kullarına borç olarak iki yüz lira ihsan buyurunuz. Şurayı Devlet'in çıkmayan aylıklarıyle ödemeye çalışayım. Eşime karşı pek büyük bir utanç altındayım Padişahım.

Hoş, bunlardan kimisinin evinin camlarını kağıtlamaya yetecek küçük bir yardıma evet dedikleri de görülür. Kimisi ise alacağı malda satıcının bir indirim yapması için Padişahın aracı olmasını yeterli sayar.

Topu da böyle tokgözlü değildir ha! Yaptıkları işin ücretini kendi biçenler de vardır. Sonradan Sultan Reşat'ın esvapçıbaşısı olacak olan Sabit bir curnalinin —bu curnal Reşat Efendi'yi gammazlar— karşılığında kaynatasına komserlik, kendisine para ödülü, iki adamına ayrıca dünyalık istemiştir.

Casuslar sözlerine inandırmak için her türlü oyuna kucak açmaktan da geri kalmazlar. 1904 yılında yazılan bir curnalde şunlar okunur:

— Söylediklerim gerçeğe uymazsa her türlü cezaya razıyım.

Bir başka curnal de şöyle der:

— Bunları bana her gün Selanik'e posta arabası işleten Ohannes Ağa söyledi. Sedes'teki bahçıvan Andon'un

bilgisi olduğunu da ekledi. Onun için incelenmesi gerekirse ilkin Ohannes Ağaya başvurulması maruzdur olbapta.

Dikkat, yaverlerden yarbay Hasan Vasfi Bey de çok önemli bir açıklamada bulunacaktır. Söyleyecekleri o kadar köpüklüdür ki, bunlara curnalinde yer vermekten çekinir. Kendisine güvenilir birinin gönderilmesini ister.

Bir curnalci de attığı çamurun istenilen biçimde sınamadan geçirilebileceğini öne sürmüştür.

Yattıkları yerler incinmesin, kimileri de geleceğe dönük bir casusluğun davulunu çalar. Mektebi Harbiye «Savaş Fenni» öğretmeni yüzbaşı Osman Senai gelsin. Osman Senai verdiği curnalde şeriata aykırı ve Padişahın isteklerine ters düşen bütün davranışları haber vereceğini bildirecektir. Şimdi de dört kulak kesilin, geleceğe dönük curnalcilerden biri de **Servetifünun** sahibi Ahmet İhsan'dır. Casuslardan çekmediği kalmadığı halde o da kendini çağın hastalığından kurtaramamıştır. Asaf Tugay'ın yayımladığı curnalinde Şeyhülislamın hısmı olmak dolayısıyle Yeşilköy'e gideceğini, orada ne konuşulursa sırasıyla —hiç atlamadan— anlatacağını bildirir. Her zaman gördüğünü ve duyduğunu da velinimetine iletecektir. Çünkü bunu yapmak kendisinin görevidir.

Asaf Tugay'a bakarsanız, ho ho hoo, Türkiye'nin en seçkin aydınları, en seçkin yazarları, en seçkin devlet adamları kendi kendilerini hafiye yazmışlardır. Altın listede yer alanlar arasında Keçecizade Fuat Paşa, Abdülhak Hamit, Süleyman Nazif, **Külhani Edipler** yazarı Fazlı Necip, yazar Ali Kemal, ozan Fatma Aliye, ozan Müstecabizade İsmet, Devlet Şurasından Halim oğlu Sait (sonradan Sadrazam Sait Halim Paşa), Aydın Valisi Kâmil Paşa, **Türkiye** gazetesi sahibi Şirvanzade Mahmut Tahir, Beyrut Valisi Mümtaz oğlu Reşit, Tıbbiye Mektebi Cilt Hastalıkları öğ-

retmeni Celalettin Muhtar, Kiraz Hamdi adıyla anılan Ahmet Hamdi Paşa, Edirne Candarma Komutanı Mehmet Muhlis Paşa, **Vatan Kütüphanesi** sahibi Ohannes Ferit, Selanik avukatlarından (sonradan milletvekili) Emanuel Karasu, Sait Paşa damadı yazar Saffeti Ziya, **Sabah** gazetesi sahibi Mihran, **Tarik** gazetesi sahibi Filip sayılabilir.

Bunların verdiği curnallerden en ilginci Müstecabizade'nin elinden çıkmıştır. Müstecabizade İngiltere'den gelen kibrit kutusu kapaklarının kan rengini andırdığını ve markasının da kılınç biçiminde olduğunu, dahası, üstünde birlik anlamına gelen Fransızca **Ünion** sözcüğünün yazılı bulunduğunu vede bunun özel bir düşünceye dayandığını curnal etmiştir ki bununla geleneksel curnal türünün bir kurucusu olarak görünür. Yalnız burada Müstecabizade'nin dürüstlüğüne de diyecek yoktur. Onun curnali suçsuz ve günahsız bir insana yönelik değildir. O sadece Abdülhamit'in kuruntularından yararlanmak istemiştir. Şuna da dikkat etmek gerekir ki Müstecabizade bir Türk kurumuna değil, İngiliz kurumuna dil uzatmıştır. Daha sonraki yıllarda Damat Ferit Paşa'nın İtilaf Devletleri temsilcilerine Türkleri fitlediği göz önüne alınacak olursa, Müstecabizade'nin büyük bir ulusçu, büyük bir yurtsever olduğu da kabul edilebilir.

Buna karşılık, Süleyman Nazif'in curnali Üçüncü Ordu subaylarından Ferit Efendinin yüzüne kara çalmaktan öteye geçemez. Curnal, Ferit Efendinin Selanik ve Manastır'a dokuncalı dergiler soktuğunu haber vermektedir. Ama bu, Süleyman Nazif'in yurtsever olmadığını değil, sadece Meşrutiyet yönetimini benimsemediğini gösterir. Kaldı ki o, ilerdeki yıllarda, 1918'de, **Hadisat** gazetesine yazacağı **Kara Bir Gün** adlı yazısıyle büyük bir yurtsever olduğunu kuşku götürmez bir biçimde herkesin gözü önüne serecektir.

Emanuel Karasu'nun curnali de az çok Süleyman Nazif'inkine benzer. O da Avrupa'daki bir sergiye gitmek ba-

hanesiyle —bu da olur mu ya— Selanik'ten ayrılan Tabip Rifat, Mehmet ve Aziz Efendilerin gerçek düşüncesinin fesatçılara katılmak olduğunu haber verir. Ne ki, Abdülhamit'in tahttan indirildiğini kendisine duyuracak kurula katılmakla Karasu da ilerki yıllarda bu curnallere bir oyun gözüyle baktığını ortaya koyacaktır.

Ali Kemal'in bir curnali ise şöyledir:

— Nazlı Hanım bugün Tunus'a gitmek için Paris'ten yola çıktı. Bir ay sonra Mısır'a gelecektir. Hüseyin Paşa ve İsmail Kemal Bey Paris'tedirler. O bilinen Jön Türk rezilleri Aptullah Cevdet, İshak Sükûti filan, yine burada, Memduh Paşa'nın adamı Baha'nın evinde toplandılar. Amaçları hükûmetten yeni paralar vurmaktır. Baha bunun için İstanbul'a gitti. Bakii emr-ü ferman hazret-i men lehül emrindir.

Ali Kemal'in bir başka curnalinde de şunlar okunur:

— Cenova'dan yazdığım yazıya bir karşılık alamadım. Belki yüce buyruğunuz daha yoldadır. Buralarda işlerim bitti. Kulunuz bir buçuk ay kadar İsviçre'nin sessiz bir köşesinde dinlendikten sonra geri döneceğim. Herhalde bugün Lucerne'e gidiyorum. Emr-i sâmii veli inamîlerini orada beklerim. Paris büyük kargaşalık içindedir. Mütevelli hazretlerinin[1] kardeşi, İstanbul'a göndermek için Jön Türk arıyormuş. Yüce sayenizde Mısırda işlerimiz pek yolundadır. Ferman hazreti men lehül emrindir.

Ali Kemal bu curnallerden birincisini 1900, ikincisini de 1902 yılında yazmıştır. O, Jön Türkleri hiç sevmez. Onları boyuna Saray'a çekiştirir. Paris'teki Jön Türkleri Türkiye'ye dönmeye kandırmak için 1897 yılında Paris'e gelmiş olan Başhafiye Ahmet Celalettin Paşa'ya elinden gelen yardımı da esirgememiştir. 26 eylül 1897 günü Paris'-

(1) Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa anlatılmak isteniyor.

ten Ebüzziya Tevfik'e yazdığı bir mektupta şunları söyleyecektir :

— Zaman bana müsaade eder de yayınla uğraşırsam görürsünüz ki Jön Türklerin bulamadığından, bilemediğinden çok basınla yurdumuza, memleketimize hizmet yolları vardır. Jön Türkler başkaları için de bu yolları kapadıklarından bunların ortadan kalkmaları benim de istediğim bir şeydi. Bu amaca hizmet etmek için Ahmet Paşa'ya yardım ettim. Bu yardımdan kolay da ne vardı? Ahmet Paşa onları götürmek, onlar da geri dönmek istiyorlardı.

Ali Kemal Ebüziyya'ya mektubunda bu işleri kendisi için bir şey beklemeden yaptığını da —hep ayni ağız— belirttikten sonra şunu da yumurtlar :

— Uzlaşma olayından sonra beni de Paris elçiliği kâtipliğine kayırmak istiyorlarmış. Öyle olsun, dedim. Ancak yine **Teavün**'e[1] hizmet eden, **İkdam** gazetesi yazarı, yayın hayranı Kemal kalmak koşuluyle.

Bunlar lafın kösteğine vuran sözlerdir. Cenevre'de Jön Türkler arasında başı çeken Mizan'cı Murat Bey 1897 yılında Ahmet Celalettin Paşa ile anlaşıp İstanbul'a dönünce Avrupa'ya serpilmiş öteki Jön Türkler de —Paris'te **Meşveret** gazetesini çıkaran Ahmet Rıza bu anlaşmaya katılmaz— İstanbul yolunu tutacak, Avrupa'da kalanlar ise önemli görevlere getirilecektir. Ali Kemal de casusluğunun ödülü olarak Brüksel Elçiliği ikinci kâtipliğini koparacak, bu arada Ahmet Paşa'nın Mısır'daki çiftliğini işletmek işini de üstlenecektir.

Yakma beni, **Mizan**'daki yazılarıyle aydınların ve Mülkiye Mektebindeki pervasızca konuşmalarıyle gençlerin

(1) **Teavün** : Zorbalık yönetimine karşı bir dergi. Ali Kemal de onun yazarı.

sevgi ve saygısını kazanmış olan ve Namık Kemal'le Ziya Paşa'nın yarattığı özgürlük havasını büyütmüş bulunan Mizan'cı Murat Efendinin de daha Avrupa'ya kaçmadan önce Padişaha casusluk yaptığı bir Saray yazısından anlaşılmaktadır. 1893 yılında ilgililere gönderilen bu Saray yazısında **Hürriyet** adında, Londra'dan gönderilen bir gazetenin —bu, Ziya Paşa ile arkadaşlarının çıkardığı değil, Selim Faris adını taşıyan birinin yönettiği **Hürriyet**'dir.— memlekete sokulduğu bildirilmekte ve gereğinin yapılması buyrulmaktadır. Yazıda gazeteyi Padişaha sunanın Düyunu Umumiye Komseri Murat Bey olduğu da açıklanmaktadır ki bu, bizim Mizan'cı Murat Efendimizden başkası olmasa gerek.

Ahmet Bedevi Kuran'ın **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler** adlı kitabından da Mısır Hıdivi Abbas Paşa'nın casusluk yaptığı öğrenilebilir. Ahmet Bedevi Kuran şöyle der:

— Damat Mahmut Celalettin Paşa'nın oğulları Sabahattin ve Lütfullah Beyler de istemeye istemeye geldikleri Mısır topraklarından ayrılarak bir an önce Avrupa'ya dönmeyi istiyorlar ve bu konuda babalarını sıkıştırıyorlardı. Bunun çabuklaştırılması için de önemli nedenler vardı. Hıdiv Abbas Hilmi Paşa'nın Sultan Abdülhamit'le ilişki kurduğu ve konukların her gün yaptıkları işler üzerine Yıldız Sarayına teller çektiği anlaşılmıştı. Durum bu biçimde aydınlanınca Sabahattin ve Lütfullah Beyler Hıdive karşı soğuk bir tavır takınmaya başladılar. Beylerin takındığı bu tavır Hıdivin de hoşuna gitmemiş ve sonunda Mahmut Celalettin Paşa'ya İstanbul'a dönmelerini ve «Mahrusa» yatının buyruklarını beklediğini bildirmekle gerçek amacını ortaya atıvermiştir.

Yarar curnacilerden biri de Tophane Müşiri ve Askeri Okullar Nazırı Zeki Paşa'dır. Onun 1899 yılında Abdülha-

mit'e yazdığı bir mektup hem curnalcilerin birbirlerini çekemediğini, hem yaptıkları işi sırf para için yaptıklarını, hem de o çağın devlet büyüklerinin ne ulu kişiler olduğunu göstermek bakımından çok önemlidir. Okuyalım:

— Sevgili Padişahım, her Bakanlar Kurulu toplantısı akşamı konuşulanların bir özetini atebei seniyei hazreti padişahilerine sunardım. Bu akşam değersiz kalemim buna varamıyor. Nedeni, Sadrazam Paşa kullarına on altı bin lira ihsan buyrulmasıdır. Bu kullarının özverisini onun karışık işlere yönelmiş haliyle ve bu kullarının her alandaki yoksunluğunu onun her türlü ihsanlara kavuşmasıyla karşılaştırınca kendimi denize atacağım geliyor —at be adam, at—. Tanrı için merhamet buyrulmasını ve hiç olmazsa yaz ayları köleniz çocuklarımın hava değişimine yardımcı olmak üzere Rumelihisarı'nda yıkıntı halini almış olup, halkın bakışlarına karşı kötü bir manzara oluşturan değersiz sahilhanemin onarılması yolunda Saray hazinesinden her hafta yüz lira ödenmek üzere beş bin lira ihsan buyrulmasını istirham ederim. Olbapta...

Bu bitmek tükenmek bilmeyen yol üzerinde Abdülhak Hamit'in —teşekkür ona ki anadan doğma ozandır— yerine dokunmak da doğru olacaktır. Şairi Maderzat, Londra Elçiliğinde müsteşar bulunurken Saray'a gönderdiği bir mektupta Manchester Ermenilerlni curnal etmek için gönüllü yazılır. Ama küçük bir dileği vardır. Adı geçen şehir şehbenderliği, Londra'daki görevine ek olarak kendisine verilmelidir. Bunun için ayda beş bin liraya hayır demeyecektir.

Uzun lafın kısası, bütün bu altın listecilerin durumu şunu gösterir:

— Curnal edilenler de curnal eder.

Bize kalırsa, zorbalık çağındaki insanların tek kusuru toptan hafiye yazılmamalarıdır. Herkes casusluğa ka-

pılansa, ortada curnal edilecek kimse kalmayacak, casusluk örgütü, dolayısıyle de zorbalık yönetimi kendiliğinden ortadan kalkacaktır.

Ama bunlar çok ince işlerdir. Bunlara tüm ulusun aklının ermesi beklenemez. Oysa Eşref o yılların insanlarını uyarmaktan geri kalmamıştır:

Hafiye olmayanlarca belâdan kurtuluş yoktur
Denizde boğdurur, ya haps ettirir erbâb-ı vicdanı.

İşin tuhafı Eşref'in çağrısına en çok şehzadeler koşacaktır. Şehzade Yusuf İzzettin Efendi Yabancı Gümrüğü yazıcılarından Süleyman Efendi'yi curnal ederse de ortada yine bir şeyler yoktur:

— Bu adamda dokuncalı belgeler bulunup bulunmadığını bilmiyorum. Kesin olarak bilseydim derhal bildirirdim.

Belki de bu mektup kendisinden adı geçen üzerine bilgi sorulması sonucunda yazılmıştır. O bilmiyorsa biz de bilmiyoruz. Bildiğimiz bir şey varsa, o da Yusuf İzzettin Efendi'nin kaynatasından, kaynanasından tutun da öteki şehzadelere değin curnal edilmedik tek insan bırakmadığıdır. 1900 yılında Abdülhamit'e verdiği bir curnalde Şehzade Mecit Efendi'nin şu sözlerini yetiştirir:

— Reşat ve Kemal Efendilerin ikisi de benim yapacaklarımı onaylayacakları üzerine bana ortak bir senet verecek olsa, derhal İngiltere'ye kaçar, Padişahın zulmünden kurtulmak için her ne yapmak gerekirse yaparım.

Aynı curnalde Mecit Efendi'nin şu sözleri de yer alır:

— Zatı Şahane bu mülkü tahrip ediyor. Devlet mahvoluyor. Osmanlı hanedanı ise bu hale karşı sesini çıkarmıyor. Ah, ben büyüklerimden yardım görsem, devleti Zatı Şahanenin zulmünden kurtarmak için canımı feda ederim.

Ah, Zatı Şahaneye karşı son derece düşmanlığım vardır. Ah, param olsa her türlü şeyi yaparım.

Yusuf İzzettin bir başka curnalde de dairelerine önceleri yabancı gazetelerle dokuncalı bildiriler geldiğini, şimdi kendisinin, bunların önünü aldığını açıklar. Sonra da:

— Yazık, yüz bin kez yazık ki bu mel'unlar arasında kaldım!

diyerek mel'unların beyinlerinde kartal kuşu gibi pervaz edeceği üzerine Padişaha söz verir. Sultanın haklarını araklamak isteyenleri de günü gününe Saray'a duyuracaktır.

Doğrusu, Şehzade Yusuf İzzettin Ef. gibi yakınlarına çamur atanlar hiç de eksik değildir. Ali Rıza adında biri de babası Ahmet Lütfü Paşa'yı curnal etmiştir. Hem de onu yurt hayınlığıyle suçlamıştır.

Şimdi isterseniz, dikkat gözümüzü bir dakika Çarlık Rusya'sına çevirelim. Çünkü Puşkin'in başından da böyle bir olay geçmiştir. Ama o babasını değil, babası onu ispiyonlamıştır.

Puşkin bir kez de «Amerikalı Tolstoy» diye ünlenen bir casusun gammazlığına uğrar. 1822 yılında imzasız olarak yayımlanan «Ovidius» adlı şiirin Puşkin'in elinden çıktığını başkente ileten, bu Amerikalı Tolstoy'dur. Bu zifos üzerine Puşkin'in çevresindeki polis çemberi daraldıkça daralır. Puşkin'in Gizli Büroda kamçılandığı söylentileri bile çıkar. Onurunun sarsıldığını duyan Puşkin, o günlerde eline geçirse, Amerikalı Tolstoy'la düello bile edecektir. Gerçeği şu ki, Puşkin, hiç bir vakit hafiyelerden, casuslardan, gelinalıcılardan, tahtakozlardan yakasını sıyıramamıştır. Ne yapsın, en kıyıda, köşede kalmış kasabalar bile gırtlağına değin onlarla doludur. Puşkin'in yaşamöyküsünü büyük gözyaşlarıyle yazmış olan Henri Troyat şöyle diyecektir:

— Çar I. Aleksandr'ın zorbalığı imparatorluğun sınırlarına değin uzanırdı. Sayısız casus ve gizli polis görev yapardı.

Hükûmeti iki laf arası kötüleyen Puşkin'in gençlik arkadaşı Liprandi bunlardan biri ise, **Kuzey Arısı** dergisinin edebiyat eleştirmeni Bulgarin de bir ikincisidir. Bulgarin, gizli raporları döşendiği, edebiyatçıları devlet büyüklerine fitlediği yetişmiyormuş gibi, Polis Müdürü Benkendorf'un kendisine bir bir yazdırdığı yazıları da dergilere ulaştırır.

1826 yılında, Moskova'da arkadaşı Sobolenski'nin evinde kalan Puşkin, orada sabahtan gece yarılarına değin evin eşiğini aşındıran aydınlar, süvari subayları, sarhoşlar, orospular arasında hafiyelerin de boy gösterdiğini görecektir. Ne ki, aydınların, sanatçıların girip çıktığı her evde polisin ayağı vardır. Candarma Komutanı Albay Bibikov, Polis Müdürüne verdiği bir curnalde şöyle yazar:

— Ozan Puşkin'i elden geldiğince izliyorum. Sık sık gittiği yerler Prenses Zenayda Volkonski'nin, Prens Viyazemski'nin, eski bakan Dimitriev'in, savcı Jikarev'in evleri. Konuşmalar daha çok edebiyat çevresinde dönüyor.

Demek, konuşmaların edebiyat çevresinde dönmesi de işe yaramıyor. Hafiyelerin gözünde Puşkin «Edebiyatın bir Robespierre'i»dir. Moskova polisi onu ünlü kumarcılar listesinin 36 numarasına yazmıştır. Gizli sineklerden Lokatelli onun 1826 yılında yapılan bir suikasta katılmadığını görünce üzülecektir.

Nedir, daha sonraki yıllarda Dostoyevski arkadaşlarıyle birlikte, sözünü ettiğimiz Bulgarin'e bir oyun oynar. Bulgarin'in bir tümcesini alarak onu, imzasının eşliğinde, yeni çıkardıkları bir derginin ilk sayfasına oturtur:

— Gerçek için ölüme hazırız, çünkü gerçeksiz yaşayamayız.

İyi düşünülecek olursa, bütün bu Amerikalı Tolstoy'lar Rus halkına kendi mutluluğunun bir aracı gözüyle bakan bencil çarlar için gereklidir. Onlar olmasa, çar da olamaz. 1839 yılında Petersburg ile Moskova'yı dolaşmış olan bir Fransız markisi şöyle diyecektir :

— Rusların boyun eğmek ve öykünmekten başka bir şeyleri yoktur. Düşüncelerinin yönetimi, yargıları, istemleri, her şey çarındır. Rusya'da tarih, çarın tarihidir. İnsanlar ve toprak çarın maddesel malı olduğu gibi, tarih de tinsel malıdır.

Denilebilir ki, Abdülhamit'in görüşü de bundan başkası değildir. Osmanlı İmparatorluğu içindeki her şey de Abdülhamit'in mutluluğuna göre düzene sokulmuştur. O daha şehzadeliğinde hafiye üstüne çalışmaya başlamıştır. Ağabeyi Murat'ın, Mustafa Paşa'nın konağında, Köçeoğlu'nun Üsküdar'daki bağında, Madam Flori'nin köşkünde, yada Kurbalıdere'deki evde Yeni Osmanlılarla yaptığı bütün toplantıları günü güne haber alır. Ama duygularını açığa vurmamakta da çok ustadır. Tahta çıkışının sekizinci günü Namık Kemal'e şöyle diyecektir :

— Allah için olsun Kemal Bey, hep birlikte çalışalım. Bu devlet ve sultanlığı eski halinden daha yüce bir kata çıkaralım.

Mizan'cı Murat Bey de, daha sonraki yıllarda, işlerin gidişinden sızlanmak için Abdülhamit'in huzuruna çıktığı vakit onun, ayağını yada eteğini öpmesine meydan bırakmaz. Üstelik ona Anayasa düşüncesinin, halkın bildiğinin tersine, Mithat Paşa'nın kafasından değil, kendi kafasından çıktığını söyler. Meclisi Mebusanı da bakanların üstelemeleri üzerine askıya aldığını belirtir. İki saat on da-

kika süren bu konuşma, o günden başlayarak, sık sık huzura kabul olunarak, birçok önemli işleri birlikte çözmek kararıyle sona erer. Gelgelelim Mizan'cı Murat E., o günden sonra, ne huzura kabul edilir, ne de kendisinden herhangi bir iş üzerinde düşüncesi sorulur.

Lafın dümenini çözmek gerekirse, Abdülhamit'in bu dış görünüşü altında halk yönetimini memleket için dokuncalı gören ve her şeyin kendisiyle başladığına inanan bir kişilik yattığını noktalamalıyız. Abdülhamit'le taht pazarlıkları yapan Rüştü Paşa'yı —bu pazarlıkların kiminde Mithat Paşa da bulunmuştur— bir gün Maslak köşkünden dönerken gören Şehzade Kemalettin Efendi yanında bulunan Belediye Meclisi eski üyelerinden İstinye'li Gül Tevfik Beye şöyle der:

— Rüştü Paşa biraderden geliyor. Aman git Paşa'yı gör, birader gözüktüğü gibi değildir. Gözlerini açsın.

Ayni uyarıyı Ebüzziya da bir ara Abdülhamit'in ortaklık önerisine kapılan Namık Kemal'e yapar:

— Aldanma Kemal, o her vakit Sultan Murat'ın dediği adamdır. Bugün sana, bana başka türlü görünebilir. Ama hiç bir vakit başka türlü olamaz. Çünkü yaratılışı bu işe elverişli değildir.

Şu var ki «Padişahın, kuşkulandığı adamı memaliki şahaneden dışarı atmaya hakkı vardır» bendi Kanunî Esasi'nin 113. maddesine yerleştirilince Abdülhamit artık dış görünüşü de umursamaz olacaktır.

Doğrusunda bu madde polis ve hafiye örgütünün yurdun başına zulüm makinesi kesileceğini açıkça dile getirmektedir. Ama kim bunun bilincindedir? Anayasanın düzenlendiği günlerde Meclis tam bir sorumsuzluk görünümündedir. Mithat Paşa şöyle yakınır:

— Mecliste bana arkadaş olacak iki üç kişi bulamıyorum. Özgürlük düşüncelerine güvendiklerim hep bana karşı çıkıyor. İşte Rüştü Paşa bile Cevdet Paşa'nın düşüncesine sığınmaya başladı. Çektiğimi bir ben bilirim.

Mithat Paşa'nın bu sözü XIX. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış ozan Deli Hikmet'in şu ikiliğini de bütünleyebilir :

Biz ne alçak köpekleriz
Kimi görsek etekleriz.

Ama hafiyeler de insanoğlunun hamurundan başka bir şeyle yoğrulmuş değildir. Bu, unutulmamalıdır. İkinci Meşrutiyet'in ilanından birkaç gün sonra kara sineklerin çoğu, özgürlük kokartını yakalarına takıp, meydanlarda çalım satmışlardır. Ahmet İhsan, Abdülhamit için de ayni şeyi söyler :

— Abdülhamit Meşrutiyetin ikinci haftasında cuma selamlığına çıkarken yakasına meşrutiyet ve özgürlük kokartını takmaktan utanmamıştır.

Burada belki Abdülhamit'in koyun tüccarlığını anımsamak da yerinde olacaktır.

Abdülhamit, şehzadeliğinde, her yıl 500-600 merinos koyunu alır, bunları çiftliğinde beslerdi. Yavrularını, sütünü, yapağasını satar, kısır olanları ise kasaplara aktarırdı. Böylece koyun başına bir lira, bir mecidiye kazanmış olurdu. Bu arada üstübeç ticareti yapmaktan da geri kalmazdı. Sonraları özel doktoru Atıf Hüseyin Beye bunun öyküsünü şöyle anlatır :

— Üstübeç Venedik'ten gelir. Boyacılar kullanır. Ben daha ucuz satardım. Herkes benden alırdı. Ondan da çok para kazandım.

İyi bir şeydir ticaret alanında başarı sağlamak. İnsanlara belli bir açıkgözlük kazandırır. Dahası, ticaret alanında kendini bileyen kişi, yurdunun sorunlarını da kolayca çözebilir.

Dikkat ki dikkat!

Burada bir tehlike de vardır.

Devlet yönetmeye kalkan biri yurttaşlarına koyun gözüyle bakıp onların yününü, sütünü, yapağısını ayrı ayrı satmaya heveslendi mi iş yanlış kayışlanmış olur. Çünkü, ah büyük sözlerim, uyanıklık başka şey, ticaret başka şeydir.

Dikkat, burada şu da sorulmalıdır:

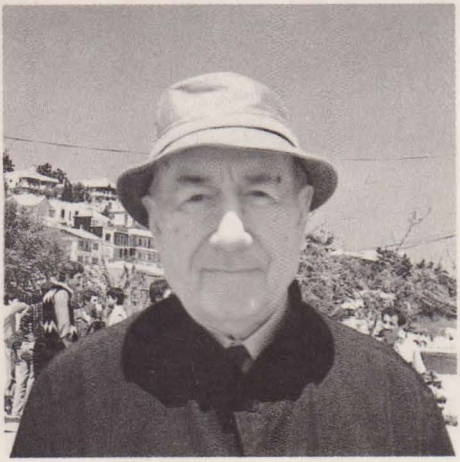
— Meşrutiyet'te yakalarına özgürlük kokartı takıp sokaklara fırlayan hafiyeler onları kaç gün taşımışlardır?

İÇİNDEKİLER

Sonbahar Oyunları 5
İstanbul Sokaklarında 14
Yüksekkaldırım 20
Gençlik İnce Bilimdir 24
Çöl Çekirgeleri 28
Tızmantırıl Bir İt 33
Mirikelam 39
Daltabaniye 44
Si Bemol Kadın Şapkaları 48
Baron Corvo'nun Altınları 53
Ben ve Ben 59
Technicolor 62
İngiliz Casusu Lawrence 66
İnsanları Kurtarmak 71
Gizli Sıtma 78
Zola'ya Voyvo 82
Ut 91
Roman Ne Yapmak İçin 104
Çelik Çomak 121
Amerikalı Tolstoy 133

AMERİKALI TOLSTOY

SALÂH BİRSEL

Bilgi cımbızla alınınca bir bütünden, sahip olana bilmek meziyetini kazandırmıyor. Salâh Birsel bu alışkanlığımızı bildiğinden midir bilinmez, bütünü bir cımbızlık denemeleriyle sunuveriyor. İşte bu kitabı da bilirim diyene taş çıkartacak denemeleriyle doludur.